

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Konsensuksen rakentajat

Elinkeinoelämän valtuuskunnan suhde Suomen
Sosialidemokraattiseen Puolueeseen 1975–1979

Yhteiskunnallisen muutoksen maisteriohjelma

Poliittinen historia

Maisterintutkielma

Tekijä:

Pauli S. Kettunen

Ohjaaja:

Professori Juhana Aunesluoma

Toukokuu 2023

Helsinki

Tiivistelmä

Tiedekunta: Valtiotieteellinen tiedekunta

Koulutusohjelma: Yhteiskunnallisen muutoksen maisteriohjelma

Opintosuunta: Poliittinen historia

Tekijä: Pauli S. Kettunen

Työn nimi: Konsensuksen rakentajat – Elinkeinoelämän valtuuskunnan suhde Suomen Sosialidemokraattiseen Puolueeseen 1975–1979

Työn laji: Maisterintutkielma

Kuukausi ja vuosi: Toukokuu 2023

Sivumäärä: 88

Avainsanat: Elinkeinoelämän valtuuskunta, EVA, Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, SDP, 1970-luku, konsensus, markkinatalous, talouspolitiikka, ajatuspajat, sosiaalidemokratia, Max Jakobson, Kalevi Sorsa

Ohjaaja: Professori Juhana Aunesluoma

Säilytyspaikka: Helsingin yliopiston avoin julkaisuarkisto Helda ja Helsingin yliopiston kirjasto

Muita tietoja:

Tiivistelmä:

Tutkielmassa tarkastellaan Elinkeinoelämän valtuuskunnan (EVA) vuorovaikutusta Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen (SDP) kanssa vuosina 1975–1979. Aineistolähtöisen historiantutkimuksen menetelmin tutkielmassa käydään läpi EVA:n yhteydenpito SDP:hen tutkimusjaksolla ja tehdään tulkintoja ja johtopäätöksiä sen merkityksestä. Tärkeimpänä alkuperäisaineistona on EVA:n kirjeenvaihto vuosilta 1974–1979, jota täydentävät valtuuskunnan elinten pöytäkirjat sekä arkistossa säilyneet muistiot. Lisäksi tutkielmassa hyödynnetään muun muassa Kalevi Sorsan ja Päiviö Hetemäen arkistoja, ja taustoittavaa aikalaisnäkökulmaa saadaan kolmesta haastattelusta. Alkuperäislähteistä tehty havainnot suhteutetaan aiempaan EVA:a ja SDP:tä käsittelevään tutkimukseen.

EVA perustettiin 1974 ajamaan suomalaisen elinkeinoelämän etuja yleisen vasemmistolaisuuden hallitsemassa yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa SDP nousi keskeiseksi vallankäyttäjäksi Suomen poliittisella kentällä. EVA aiheutti alkuun hämmennystä yhteiskunnan molemmilla laidoilla, sillä uudenaikaisena organisaationa se näyttäytyi epämääräisenä ja hahmottomana. Jälkikäteen ajatuspajan käsitteen alle määriteltävissä oleva EVA tarkkaili SDP:n ja kommunistien toimintaa ja muodosti politiikan tilannekuvaa jäsenjärjestöilleen. Se lobbasi sosiaalidemokraatteja markkinatalousmyönteisemmän politiikan puolelle, mutta edisti myös elinkeinoelämän omien piirien myönteisempää suhtautumista SDP:n kanssa tehtävään yhteistyöhön. EVA näyttäytyy tutkielmassa keskeisenä suomalaisen konsensuksen rakentajana yhdessä SDP:n kanssa. Konsensuksen symboliksi nousseen Korpilammen konferenssin yhteydessä EVA:n vaikutus piilotettiin julkisuudelta, mutta jälkikäteen sen rooli on selvästi nähtävissä.

Tutkielmassa todetaan EVA:n toimitusjohtaja Max Jakobsonin pitäneen SDP:tä keskeisenä elinkeinoelämän yhteiskunnallisten tavoitteiden saavuttamiselle ja ottaneen luottamuksellisen yhteyden rakentamisen SDP:n johtoon toimistonsa ydintehtäväksi. SDP puolestaan hyötyi EVA:sta päästessään keskustelemaan suoraan elinkeino-elämän edustajien kanssa. 1970-luvun politiikalle tyypillisesti yhteydet tapahtuivat julkisuuden ulkopuolella, ja ideologisten vastustajien keskinäinen kanssakäyminen koettiin molemmiin puolin arkaluontoisena. Vuosien 1975–1977 aikana tapahtuneen varoivaisen alun jälkeen yhteys kuitenkin tiivistyi, ja vuonna 1978 EVA:n ja SDP:n suhde oli läheisimmillään. SDP:n edustajat esiintyivät säännöllisesti EVA:n järjestämissä tilaisuuksissa ja Kalevi Sorsan johtama puolue suostui myös käymään EVA:n kanssa järjestelmällisiä, valmisteltuja keskusteluja politiikan sisällöistä. Sorsaan kohdistuneet skandaalit, eduskuntavaalit ja pääministerin vaihtuminen Mauno Koivistoon hiljensivät EVA–SDP-yhteyttä vuoden 1979 aikana, mutta se ei katkennut kokonaan.

Sisällysluettelo

Lyhenteet	IV
1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuskysymykset ja aikarajaus	4
1.2 Tutkimuksen aineisto.....	7
1.3 Katsaus aiempaan tutkimukseen	10
1.4 Tutkimuksen menetelmät.....	12
2 Elinkeinoelämän valtuuskunta	14
2.1 ”Järjestökentän kummajainen”	16
2.2 Ristivetoa taustajärjestöissä.....	19
2.3 Poliittinen tilanne	21
2.4 Diplomatian keinot käyttöön.....	23
3 Suomen Sosialidemokraattinen Puolue	29
3.1 Kalevi Sorsa nousee SDP:n johtoon	29
3.2 SDP:n talouspolitiikka 1970-luvulla	31
4 Yhteys muodostuu 1975–1977	35
4.1 Ensimmäiset askeleet.....	36
4.2 Suhdannepoliittinen keskustelu tammikuussa 1976.....	39
4.3 Königstedtin jälkeen.....	42
4.4 EVA arvioi Sorsan II hallituksen syntymistä.....	49
4.5 Korpilampi – EVA:a ei kutsuttu omana itsenään	51
5 Kuuma linja 1978 ja sen viileneminen 1979	55
5.1 Tiivistä yhteydenpitoa	56
5.2 Sosiaalidemokraatit EVA:n tapahtumissa	59
5.3 Julkisuudelta piilossa.....	61
5.4 EVA analysoi SDP:n ohjelmaa.....	63
5.5 Yhteys hiipuu	67
6 Johtopäätökset	70
Lähteet	80

Lyhenteet

EVA	Elinkeinoelämän valtuuskunta, 1974–
LKP	Liberaalinen Kansanpuolue, 1965–2011
RKP	Suomen ruotsalainen kansanpuolue, 1906–
SAK	Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö, 1969– Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto, 1930–1969
SDP	Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, 1903– Suomen Työväenpuolue 1899–1903
SKDL	Suomen Kansan Demokraattinen Liitto, 1944–1990
STK	Suomen Työnantajain Keskusliitto, 1918–1992
SYP	Suomen Yhdyspankki, 1862–1995
TKL	Teollisuuden keskusliitto, 1976–1992

1 Johdanto

Poliittisen historian emeritusprofessori Pauli Kettusen¹ mukaan ”Korpilammen kokouksesta 1977 Suomen ylle lankesi konsensuksen henki”². Konsensus ei kuitenkaan ollut yksittäisen talouspoliittisen konferenssin ansiota, vaikka sana pääministeri Kalevi Sorsan lanseeraamaan ”Korpilammen henkeen” yhdistetäänkin. Tutkijat eivät myöskään ole yksimielisiä siitä, siirtyikö Suomi 1970-luvulla konsensuksen aikaan. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön (SAK) historiaa tutkinut Tapio Bergholm on sitä mieltä, että mitään konsensusta ei ollut olemassakaan, ja että Korpilammella kaikki osallistujat puhuivat ristiin omia näkökulmiaan ilman yhteistä ymmärrystä.³ Johanna Rainio-Niemen tutkimuksessa puolestaan Suomen poliittinen kulttuuri hahmotetaan konsensukseen hakeutuvana koko toisen maailmansodan jälkeisenä aikana.⁴

Korpilammen seminaari vaikuttaa olevan eräänlainen *non-event*, jonka jälkimaine on kasvanut paljon tapahtuman todellista merkitystä suuremmaksi. Korpilampi symboloi elvytystä ja konsensusta, mutta seminaari itsessään ei vaikuttanut niiden tapahtumiseen ja syntyymiseen. Konferenssia tutkinut Juho Saari kutsuu Korpilampea ”symboliseksi rituaaliksi”, jonka muisto on jäänyt elämään, vaikka itse tapahtuma oli merkitykseltään vähäpätöinen.⁵ Vaikka joissain poliittisesti oikealta tulleissa jälkikäteisarvioissa on esitetty Suomen Sosiaalidemokraattisen Puolueen (SDP) tehneen Korpilammen aikaan jopa talouspoliittisen ”Ukäännöksen”⁶, voidaan kyseenalaistaa, oliko muutos käytännön tasolla niin suuri. Mauno Koiviston pitkäaikaisen tukijan ja sosiaalidemokraattisen talouspoliittisen ajattelijan sekä pankkimiehen Seppo Lindblomin mukaan SDP:n käytännön talouspolitiikka oli ollut tiukan taloudenpidon puolella jo Koiviston I hallituksen kaudella 1960-luvun lopussa.⁷ Tämän huomioi myös SDP:n suhtautumista työllisyyteen tutkinut Sami Outinen, joka lisäksi

¹ Kirjoittaja ei ole sukua akateemisesti ansioituneelle täyskaimalleen, vaan kyseessä on useita väärrälle henkilölle päätyneitä sähköpostiviestejäkin aiheuttanut sattuma.

² Kettunen, Pauli (2006) ”Kirkuvan harmaa vuosikymmen,” *Työväentutkimus* 2006, 4–11.

³ Tapio Bergholm suullisesti tekijälle, kun keskustelimme Korpilammesta tavattuamme sattumalta Työväen arkiston tutkijasalissa 3.10.2022. Ks. myös Bergholm, Tapio (2018) *Talouseläytöiden aika. II, Laantua ja vapaa-aikaa: Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö vuodesta 1977*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 73–77.

⁴ Rainio-Niemi, Johanna (2008) *Small State Cultures of Consensus: State Traditions and Consensus-Seeking in the Neo-Corporatist and Neutrality Policies in Post-1945 Austria and Finland*, väitöskirja, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

⁵ Saari, Juho (2010) ”Suomalainen konsensus – Korpilammen konferenssi (1977) käännekohtana,” *Yhteiskuntapolitiikka* 75(5), 471.

⁶ Jakobson, Max (1992) *Vallanvaihto: havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1974–92*, Otava, Helsinki, 173.

⁷ Seppo Lindblomin haastattelu 6.2.2023.

huomauttaa sosiaalidemokraattien ajaneen tiukkaa linjaa valtion menojen suhteen sekä maltillisia palkankorotuksia jo Väinö Tannerin aikaan 1940- ja 1950-luvuilla.⁸

Jonkinlainen muutos kuitenkin tapahtui. SDP julkisti uuden talouspoliittisen linjansa vuoden 1977 keväällä, ja Sorsan II hallitus esitteli ensimmäisen elvytyspaketin juhannuksen alla, kaksi kuukautta ennen Korpilampea. Sekä konferenssin puheista kootun julkaisun esipuheessa että jo ennen tilaisuutta sen osallistujille kutsun liitteenä lähetetyssä taustamuistiossa pääministeri Sorsa esitti seminaarin tavoitteeksi tehdä tunnetuksi ja esitellä hallituksen talouspoliittisia tavoitteita yleisölle. Lisäksi tarkoituksena oli edistää valtiovallan ja etujärjestöjen vuoropuhelua ja yhteistyötä.⁹ Korpilampi oli siten – myös pääministerin itsensä määrittelemänä – vain suurikokoinen ja pitkä tiedotustilaisuus. Tämä voi selittää, miksi seminaarista ei ole säilynyt merkittäviä valmistelu- tai taustadokumentteja, joista tutkija voisi selvittää Sorsan, SDP:n tai hallituksen ajatuksia tai tavoitteita seminaaria varten.

SDP:n puoluetoimistolla 1970-luvulla työskennellyt Paavo Lipponen, joka osallistui muun muassa sosiaalidemokraattien uuden talouspoliittisen linjan valmisteluun Paul Paavelan johdolla, on muistelmissaan kuvaillut Korpilampea seuraavasti: ”Kun katsoo Korpilammen konferenssista tehtyä yhteenvedoa, se vaikuttaa legendan valossa hyvin vaatimattomalta. Korpilampi ei ollutkaan suuri käännekohta, vaan se juhlisti jo tapahtunutta muutosta: oli koittanut konsensuksen, uuden yhteistyön aika.”¹⁰ Samaa näkökulmaa osoittavat Sorsan esipuhe Elvytyksen linjat -julkaisussa sekä osallistujille lähetetty taustamuistio.

Korpilammen kokouksen järjesti Kalevi Sorsan II hallitus, tarkemmin ottaen sen sosiaalidemokraatit. Konferenssin idea ei kuitenkaan ollut yksin heidän keksimänsä. Elinkeinöelämän valtuuskunnan (EVA) toimitusjohtaja Max Jakobson oli 1970-luvun jälkimmäisellä puoliskolla ryhtynyt konsensushengen asiamieheksi ja hän oli pitänyt julkisuudessa esillä ajatusta symbolisesta yhteiskuntasopimuksesta, jossa oikeisto ja vasemmisto löytäisivät yhteisymmärryksen maan kehityksen suunnasta. Jakobson ja EVA pitivät tiiviisti yhteyttä Sorsan johtamaan SDP:hen – tämä tutkielma pyrkii valottamaan tätä aikalaisille pimeässä ollutta yhteydenpitoa. Kotimaisten kommunistien ja Neuvostoliiton reaktioiden pelossa suomalaiset sosiaalidemokraatit eivät voineet julkisesti pitää yhteyttä vapaan

⁸ Outinen, Sami (2015) *Sosiaalidemokraattien tie talouden ohjailusta markkinareaktioiden ennakointiin. Työllisyys sosiaalidemokraattien politiikassa Suomessa 1975–1998*, väitöskirja, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto, 46–47. Kuten Outinen, kirjoitan sosiaalidemokratian kielitoimiston suosituksen mukaisesti kahdella a-kirjaimella, paitsi puolueen nimessä sekä sellaisissa sitaateissa, joissa alkuperäinen teksti on kirjoitettu muodossa sosialidemokratia.

⁹ *Elvytyksen linjat: Talouspoliittinen konferenssi 5.–6.9.1977 (1977)* Valtion painatuskeskus, Helsinki, 3; ”08.07.1977 PM. Talouspoliittinen konferenssi Hotelli Korpilammella 5.–6.9.1977”, Rolf Kullbergin arkisto: Seminaarit, konferenssit, matkat 1977–1980, Suomen Pankin arkisto.

¹⁰ Lipponen, Paavo (2009) *Muistelmat I*, WSOY, Helsinki, 477.

markkinatalouden lipunkantajana toimineen EVA:n kanssa, joten osapuolten väliset tapaamiset pidettiin vain pienen sisäpiirin tietona.

EVA perustettiin 1970-luvun puolivälissä puolustamaan markkinatalouden ideologiaa ja valistamaan suomalaista yhteiskuntaa elinkeinoelämän hyvinvoinnin tärkeydestä. Uuden organisaation taustalla oli useita keskeisiä elinkeinoelämän järjestöjä, ja se muun muassa järjesti aktiivisesti omia seminaarejaan talouselämän vaikuttajille. Valtuuskunnan ensimmäiseksi toimitusjohtajaksi ryhtyi Max Jakobson, joka siirtyi elinkeinoelämän palvelukseen diplomaatin uralta. Oikeistopuolueiden ja elinkeinoelämälle tärkeiden taustatahojen tukemisen lisäksi Jakobson huomioi SDP:n merkityksen EVA:n toiminnalle: Jos halusi vaikuttaa politiikan suuntaan 1970-luvun Suomessa, kannatti pitää yhteyttä sosiaalidemokraatteihin. Esitänkin tutkimuksessani, että Jakobson piti EVA:n jopa tärkeimpänä tehtävänä luottamuksellisten suhteiden rakentamista ja ylläpitämistä SDP:n johtoon.

SDP:n puolelta yhteyksien hyötyä arvioi Lipponen seuraavasti: ”Yhteistyö elinkeinoelämän kanssa oli hyödyllistä SDP:lle, sillä se antoi mahdollisuuden ohittaa keskusta ja kommunistit, puhua suoraan teollisuuden isäntien kanssa ilman välistävetäjiä. EVA:lla oli merkittävä rooli näiden yhteyksien avaamisessa sosiaalidemokraateille.”¹¹ Tästä huolimatta SDP oli paljon tärkeämpi EVA:lle kuin toisin päin, sillä se oli pitkäaikainen pääministeripuolue ja Suomen keskeisimpiä vallankäyttäjiä.

Tämän tutkielman tutkimuskohteena on EVA:n ja SDP:n välinen vuorovaikutus EVA:n ensimmäisinä toimintavuosina ja sen taustalla vaikuttaneet EVA:n tavoitteet SDP-suhteelleen sekä valtuuskunnan suhtautuminen sosiaalidemokraatteihin ja puolueen linjauksiin. Sekä EVA:n että SDP:n toimintaa 1970-luvulla on jo tutkittu, mutta niiden välistä vuorovaikutusta ja sen merkitystä ei ole tarkemmin analysoitu – tahojen välinen yhteydenpito noteerataan aiemmassa tutkimuksessa, mutta siihen ei perehdytä syvällisesti.

Seuraavaksi vuorossa on tutkimuskysymysten tarkempi määrittely ja tutkimuksen ajallinen rajaus. Tämän jälkeen kuvailen tutkimukseni aineistot, ja johdannon lopettaa katsaus aiempaan tutkimukseen. Toisessa luvussa taustoitin Elinkeinoelämän valtuuskuntaa ja sen toimintaan vaikuttaneita tekijöitä. Kolmannessa luvussa saman kohtelun saa puolestaan Suomen sosiaalidemokraattinen puolue. Neljäs ja viides luku käsittelevät EVA:n ja SDP:n vuorovaikutusta ensin vuosina 1975–1977 ja sitten 1978–1979 sekä sellaista EVA:n sisäistä toimintaa, joka liittyi esimerkiksi sosiaalidemokraattien politiikan arviointiin. Viimeisessä

¹¹ Lipponen 2009, 475.

luvussa vedän yhteen tutkielman antia ja hahmottelen mahdollisia suuntia tulevaisuuden tutkimukselle.

1.1 Tutkimuskysymykset ja aikarajaus

Vuorovaikutusta tutkittaessa olisi mielenkiintoista asettaa osapuolet mahdollisimman symmetriseen asetelmaan, mutta tämä ei ole EVA:n ja SDP:n tapauksessa mahdollista. SDP oli kansanvaltaisen työväenliikkeen puolueorganisaatio, jolla oli puoluetoimiston työn lisäksi päättävänä eliminä puoluetoimikunta ja -neuvosto, säännöllisiä puoluekokouksia ja alueellisia organisaatioita. Tämän lisäksi puolueella oli eduskuntaryhmä ja hallitusvastuun aikana ministeriryhmä. Näiden lisäksi puolueen sisällä toimi useita virallisia ja epävirallisia työryhmiä. Puheenjohtaja ja pääministeri Kalevi Sorsa toimi kotimaan politiikan lisäksi aktiivisesti myös sosialistisessa internationaalissa. On ymmärrettävä, että vasemmistolaiselle Suomen suurimmalle puolueelle yhteydenpito elinkeinoelämän perustamaan ajatuspajaan ei ollut korkeimpana prioriteettilistalla.

Sen sijaan EVA:lle SDP oli erittäin keskeisessä asemassa. Valtuuskunnan toimiston itse tuottamissa muistioissa on konkreettisesti alleviivattu sitä, kuinka yhteydet Sorsan johtamaan puolueeseen olivat sen olemassaolon tarkoituksen ytimessä. 1970-luvun Suomessa sosiaalidemokraatit olivat vallan keskiössä, ja mikäli EVA halusi vaikuttaa yhteiskunnalliseen kehitykseen, oli sen toimittava SDP:n kanssa. Diplomaattiuuralta elinkeinoelämän palvelukseen hypänneen Jakobsonin johtama EVA pohti sisäisesti, miten sen kannattaisi toimia SDP:n kanssa ja kehitti aktiivisesti yhteistoimintaansa sen kanssa. Tältä pohjalta tämä tutkimus rakentuu siten, että päähuomion saa EVA ja sen suhtautuminen sosiaalidemokraatteihin. Asetelmaa puoltaa myös se, että EVA on jättänyt jälkeensä enemmän dokumentteja, jotka avaavat sen sisäistä ajattelua tutkimuksen aiheesta. Toimijoiden erilaiset luonteet, niiden eritasoiset aktiivisuudet tutkimuksen kohteena olevassa vuorovaikutuksessa ja niiden jälkeensä jättämät aineistot asettavat EVA:n tutkimuksen keskipisteeksi, jonka kautta lähestyä myös SDP:tä.

Maiju Wuokko on tutkinut liike-elämän poliittista toimintaa EVA:n ja TKL:n kautta, huomioiden myös SDP:n merkityksen niiden tavoitteille. Vaikka SDP:n varsinainen puoluehistoria on vielä vaiheessa, on Sami Outinen tutkinut kattavasti puolueen suhtautumista työllisyyteen, sivuten samalla sosiaalidemokraattien yhteyksiä EVA:an. Molempia toimijoita on siis tutkittu erikseen – samoin kuin työmarkkinaosapuolia, jotka eivät ole tämän

tutkimuksen kohteena – mutta sekä niiden välisessä vuorovaikutuksessa että EVA:n tavoitteissa tämän vuorovaikutuksen suhteen on vielä ainakin maisterintutkielman kokoinen aukko.

Tämä tutkielma keskittyy EVA:n ja SDP:n väliseen dynamiikkaan: toimijoiden väliseen yhteydenpitoon sekä EVA:n SDP-suhteeseen liittyneisiin tavoitteisiin ja näiden muuttumiseen tutkimuksen kohteena olevan ajanjakson aikana. Tutkimustehtävänä on tällöin ensiksi kuvata käytettävissä olevien lähteiden perusteella EVA:n ja SDP:n välinen yhteydenpito ja pohtia sen merkityksiä valtuuskunnalle. Lisäksi tutkimus koskettaa EVA:n suhtautumista sosiaalidemokraatteihin ja puolueen linjauksiin, sekä tässä tapahtuneita muutoksia tutkimusajanjakson aikana.

Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

- 1) Miten EVA oli yhteydessä SDP:hen vuosina 1975–1979?
- 2) Mitä tavoitteita EVA:lla oli edellä mainittuja SDP-yhteyksiään kohtaan?
- 3) Miten EVA suhtautui sosiaalidemokraatteihin ja SDP:n linjauksiin 1975–1979, ja muuttuiko suhtautuminen tarkasteltujen vuosien aikana?

Tarkastelun ajallinen rajaaminen on usein historiantutkimuksessa vaikeaa; tosielämässä tapahtumat seuraavat toisiaan loputtomana virtana ja kietoutuvat toisiinsa, joten jatkumon leikkaamiselle ei ole luonnollista kohtaa. Tämän tutkimuksen osalta vuosi 1975 on kuitenkin toimiva aloituspiste: EVA perustettiin vuoden 1974 aikana ja toimisto Max Jakobsonin johdolla aloitti työnsä vuoden 1975 alussa, jolloin Jakobson otti yhteyden myös sosiaalidemokraatteihin. Valtuuskunnan perustamisen aikaan Kalevi Sorsa – Jakobsonin keskeinen yhteyshenkilö SDP:ssä – oli ensimmäistä kertaa pääministerinä¹². Lisäksi Outisen mukaan SDP:n talouspoliittinen ajattelu alkoi muuttua vuodesta 1975 alkaen, tehden siitä houkuttelevamman yhteistyökumppanin elinkeinoelämän suuntaan – mikäli tämä muutos huomattiin jo sen tapahtuessa, kuten EVA vaikuttaa huomanneen.

Tutkimuskirjallisuudessa identifioitu EVA:n vaikuttaminen vuoden 1975 eduskuntavaaleihin – jotka pidettiin ennen aikaisesti, kun Sorsan I hallitus erosi ja presidentti Kekkonen hajotti eduskunnan – ei ole tämän tutkimuksen kohteena, vaan huomio kiinnittyy valtuuskunnan toimiin sen siirtyessä rakentavamman yhteistyön linjalle suhteessaan SDP:hen. Jakobson oli yhteydessä sosiaalidemokraattien johtoon, toisin sanoen pääministeri Sorsaan, heti

¹² Sorsan I hallitus 4.9.1972–13.6.1975

EVA:n toimiston aloitettua toimintansa Sorsan I hallituksen aikaan. Kun Miettusen enemmistöhallitus muodostettiin marraskuussa 1975 SDP:n vaikutusvalta lisääntyi jälleen lyhytaikaisen virkamieshallituksen¹³ jälkeen: Niin sanotussa hätätilahallituksessa¹⁴ SDP sai valtiovarainministerin salkun, jonka otti kantaakseen virkamiestaustainen Paul Paavela, joka oli entinen valtiovarainministeriön valtiosihteeri. SDP:n puheenjohtajaksi valittu Kalevi Sorsa toimi ulkoministerinä ja pääministerin sijaisena. Lyhyen oppositiokauden jälkeen¹⁵ Sorsasta tuli pääministeri toiseen hallitukseensa, ja Paavela palasi valtiovarainministeriksi.

Sorsan II hallituksesta¹⁶ vuonna 1977 alkoi SDP:n – ja yhtä poikkeusta lukuun ottamatta Sorsan¹⁷ – kymmenvuotinen pääministerikausi, joka päättyi vasta Holkerin sinipunahallitukseen vuonna 1987. Myös konsensuksen ajan katsotaan jatkuneen pitkälle 1980-luvun puolelle. Yli kymmenen vuoden mittaisen ajanjakson tutkiminen ei kuitenkaan ole mahdollista maisterintutkielmassa. Lopetankin tarkastelun vuoteen 1979, jolloin EVA:n ja SDP:n välinen yhteydenpito oli arkistojen perusteella vähäistä. Samana vuonna päättyi Sorsan II hallituksen kausi ja samalla Paavelan aika valtiovarainministerinä. Lisäksi Sorsan II hallitusta seuranneen Koiviston II hallituksen sanotaan olleen hyvin pidättyvä toimissaan, Koiviston pyrkiessä vain pitämään hallituksen koossa poliittisen ristivedon alla. Näin ollen merkittäviä uudistuksia ei enää tehty ennen Sorsan III hallituksen valtaantuloa. Lisäksi Koiviston II hallituskautta leimasi ilmiliekkeihin leimahtanut presidenttipeli ja taistelu Urho Kekkosen manttelinperijän paikasta. Tämä aika ansaitsisi varmasti oman huomionsa EVA:n ja SDP:n suhteiden kannalta, mutta ei mahdu tämän tutkimuksena raameihin. Maiju Wuokko on aiemmin huomionnut elinkeinoelämän laajemman poliittisen toiminnan liittyen Kekkosen seuraajan valintaan omana kokonaisuutenaan.¹⁸

EVA:n kirjeenvaihtoarkistossa on havaittavissa SDP:n – ja erityisesti Sorsan – suuntaan käydyn yhteydenpidon lähes täydellinen hiipuminen vuonna 1979, mikä puoltaa aikarajausta tutkimuksen kohteena olevan ilmiön luonnollisena katkoksenä: EVA oli aktiivisesti rakentanut suhdettaan SDP:hen vielä vuonna 1978, mutta muun muassa Koiviston hallitus ja presidenttikysymys veivät luultavasti sen huomiota muualle. Lisäksi EVA:n kontaktit sosiaali-

¹³ Liinamaan virkamieshallitus 13.6.1975–30.11.1975

¹⁴ Miettusen II hallitus 30.11.1975–29.9.1976

¹⁵ Miettusen III hallitus 29.9.1976–15.5.1977 (vähemmistöhallitus)

¹⁶ Sorsan II hallitus 15.5.1977–26.5.1979

¹⁷ Koiviston II hallitus 26.5.1979–19.2.1982

¹⁸ Ks. Wuokko, Maiju (2016) *Markkinatalouden etujoukot : Elinkeinoelämän valtuuskunta, Teollisuuden keskusliitto ja liike-elämän poliittinen toiminta 1970–1980-lukujen Suomessa*, väitöskirja, Humanistinen tiedekunta, Helsingin yliopisto, 158–211.

demokraatteihin oli jo vakiinnutettu, joten ne olivat olemassa mahdollista tulevaa käyttöä varten, vaikka niiden hyödyntäminen vähenikin vuoden 1979 aikana.

1.2 Tutkimuksen aineisto

Tämän tutkielman keskeisimpänä alkuperäisaineistona on Kansallisarkistossa säilytettävä Elinkeinoelämän valtuuskunnan arkisto¹⁹. EVA:n ja SDP:n välisen vuorovaikutuksen kannalta tärkeimpiä ovat arkiston kuusi 1970-luvun kirjeenvaihtoa sisältävää kansiota. EVA on järjestelmällisesti arkistoinut kirjeenvaihtonsa ja sisällyttänyt arkistoonsa myös kopiot lähetetyistä kirjeistä²⁰, mikä on ollut tämän tutkimuksen kannalta arvokasta, sillä Jakobsonin lähettämiä kirjeitä on huomattavasti enemmän kuin Sorsan vastauksia. Vastauksia on oikeastaan niin vähän, että niiden perusteella ei vielä voisi puhua vuorovaikutuksesta, mutta Jakobsonin kirjeiden sisällön perusteella on selvää, että Sorsa on usein vastannut jollain tavalla, joka ei ole päätynyt arkistoon – luultavasti siis puhelimitse tai tavatessa. EVA:n sisäistä ajattelua ja sosiaalidemokraatteja kohtaan ylläpidettyjä asenteita olen selvittänyt muun muassa kahdesta kansiosta EVA:n muistioita sekä kolmesta kansiosta, jotka sisältävät valtuuskunnan kokousten sekä sen työvaliokunnan kokousten asiakirjoja. Erityisesti muistiotien arkistoinnin suhteen EVA ei ole noudattanut kovin suurta järjestelmällisyyttä: muistiot-kansioissa on myös muun muassa puheita, ja toisaalta kirjeenvaihdon seassa on muistioita. Muistioista vaikuttaa myös kadonneen joitakin dokumentteja. Tämän uskon tapahtuneen arkiston Kansallisarkistoon luovuttamisen yhteydessä 1990- ja 2000-lukujen vaihteessa.

Tutkin myös Kansallisarkistossa säilytettävää Max Jakobsonin henkilöarkistoa 1970-luvulle sijoittuvien aineistokokonaisuuksien osalta, mutta en huomannut siellä mitään sellaista merkittävää sisältöä, mitä ei olisi ollut myös EVA:n arkistossa. Sen sijaan yhtä lailla Kansallisarkistossa säilytettävästä Päiviö Hetemäen arkistosta²¹ löysin kiinnostavaa kirjeenvaihtoa ja EVA-materiaalia. Hetemäen arkistossa oli säilynyt muun muassa kopio muistiosta, joka on hävinnyt EVA:n omasta arkistosta sen jälkeen, kun Jukka Tarkka on kirjoittanut valtuuskuntaa käsittelevän teoksensa *Uhan alta unioniin*²².

¹⁹ Elinkeinoelämän valtuuskunnan arkisto (EVAa), Kansallisarkisto (KA), Helsinki.

²⁰ EVA:n sihteeri Eine Ahola on kirjoittanut arkistoon erillisen dokumentin pääministeri Sorsan kutsumisesta EVA:n päivälliselle syksyllä 1977, koska kopiokone oli rikki ja alkuperäisestä kirjeestä ei voitu ottaa kopiota. Aholan kirjaus 21.9.1977, Kirjeenvaihto 1977, EVAa, KA.

²¹ Päiviö Hetemäen arkisto (PHa), Kansallisarkisto (KA), Helsinki.

²² Tarkka, Jukka (2002) *Uhan alta unioniin: Asennemurros ja sen unilukkari EVA*, Otava, Helsinki. Sivulla 142–143 Tarkka kirjoittaa EVA:n suhteesta sosiaalidemokraatteihin ja viitteissä 9, 10 ja 11 hän mainitsee lähteiksi kolme EVA:n Juha Sipilän kirjoittamaa muistiota sosiaalidemokraattien kanssa pidetyistä tapaamisista

Työväen arkistossa säilytettävän SDP:n arkiston kirjeenvaihtoa sisältävä sarja (F) ei tuottanut kovin hedelmällistä tulosta tämän tutkimuksen kannalta. Kansio F385 Puoluejohdon kirjeenvaihtoa - Kalevi Sorsa, Ulf Sundqvist vuosilta 1975–1979 ei sisältänyt lainkaan edes Jakobsonin lähettämiä kirjeitä, joita EVA:n arkiston perusteella oli runsaasti. F388 Lähetetyt ja saapuneita kirjeitä (1976–1979) piti sisällään 8.3.1977 päivätyn, puheenjohtaja Kalevi Sorsalle saapuneen kutsun EVA:n järjestämään seminaariin ”Elinkeinoelämän ja valtionhallinnon yhteistyön kehittäminen” Hotelli Korpilammella 19.4., mutta ei lähetettyä vastausta. Sellaista tuskin lähetettiinäkään, sillä sitä ei ole EVA:n arkistossakaan. F390 Puoluejohdon kirjeenvaihtoa, saapuneita - Kalevi Sorsa vuosilta 1977–1980 sekä F391 Puoluejohdon kirjeenvaihtoa, lähetetyt ja vastatut kirjeet - Kalevi Sorsa vuosilta 1979–1981 eivät myöskään sisältäneet mitään EVA:an viittaavaa.

Kalevi Sorsan henkilöarkisto²³ – myös Työväen arkistossa – puolestaan tuotti tulosta: Sorsa oli pitänyt itsellään EVA:lta saapuneet kirjeet sen sijaan, että ne olisivat päätyneet puolueen arkistoon. Kävin läpi kirjeenvaihtoluokan (F) kansiot vuosilta 1975–1979, ja samoilta vuosilta HB-sarjan kansioita, joihin Sorsa on arkistoinut SDP:n toimintaan liittyviä papereita. Sorsan henkilökohtaisia asiakirjoja sisältävästä HA-sarjasta tutkin Sorsan ministeriaikojen päiväohjelmat sekä Sorsan kalenterit, joiden merkinnät vahvistivat Jakobsonin ja EVA:n kanssa pidettyjä tapaamisia.

Luokittelen aineistoksi myös hyödyntämäni aikalaiskirjallisuuden sekä keskeisten henkilöiden muistelmat ja heistä kertovat elämäkerrat. Aikalaiskirjallisuutta parhaimmillaan on politiikan toimittajien Antti Blåfieldin ja Pekka Vuoriston 1985 teos *Kalevi Sorsan suuri rooli*²⁴, joka kuvaa Kalevi Sorsan nousua SDP:n huipulle sekä SDP:n talouspolitiikan kehittymistä Sorsan johdolla. Muistelmakirjallisuudesta on mainittava ennen kaikkea Max Jakobsonin 1992 kirjoittama *Vallanvaihto*²⁵ ja Paavo Lipposen *Muistelmat I* vuodelta 2009²⁶. Lipponen oli SDP:n puoluetoimiston osastopäällikkönä keskeinen yhteyshenkilö EVA:n suuntaan, mutta

(11.2.1976, 23.3.1976 ja 21.3.1978). Tarkka viittaa kansioon ”EVA luottamuksellisia muistiota”, jota ei Kansallisarkistossa ole. Arkiston luokittelua on ilmeisesti muutettu aineiston luovutuksen yhteydessä, ja vain 23.3.1976 päivätty muistio on luettavissa nykyisissä Muistiokansioissa. Kaksi muuta muistiota ovat voineet hävitä tässä yhteydessä, mutta on myös mahdollista, että tulenarkaa materiaalia olisi ns. siivottu pois ja jäljellä oleva muistio on jäänyt tässä yhteydessä huomaamatta. Jukka Tarkan mukaan EVA:n toimitusjohtaja 1990–2000 Jaakko Iloniemi ei vuosituhatvaihteessa suostunut puhumaan EVA:n ja sosiaalidemokratian yhteyksistä, joten aihe on koettu EVA:ssa arkana vielä silloin (Jukka Tarkka sähköpostitse tekijälle 21.12.2022 ja 27.1.2023). Myös Maiju Wuokko viittaa vain 23.3.1976 muistioon, ja 11.2.1976 muistion tapauksessa Päiviö Hetemäen arkistoon, josta paikansin sen itsekini. Kadoksissa olevaan 21.3.1978 muistioon Wuokko ei viittaa ollenkaan, joten on todennäköistä, että se ei ole ollut EVA:n arkistossa myöskään hänen tutkimuksensa aikaan.

²³ Kalevi Sorsan arkisto (KSa), Työväen arkisto (TA), Helsinki.

²⁴ Blåfield, Antti – Vuoristo, Pekka (1985) *Kalevi Sorsan suuri rooli*, Kirjayhtymä, Helsinki.

²⁵ Jakobson 1992.

²⁶ Lipponen 2009.

valitettavasti hän ei avaa muistelmateoksessaan kunnolla tätä yhteistyötä. EVA:n puolelta yhteydenpitoa hoiti Juha Sipilä, jonka Lipponen tunsu jo entuudestaan²⁷. Tietääkseni Sipilä ei kirjoittanut muistelmia tai jättänyt jälkeensä arkistoa, jota tutkimuksessa olisi voinut hyödyntää. Lipponen puolestaan ei suostunut haastateltavaksi tai antamaan lupaa oman arkistonsa tutkimiseen, joten sen sisältö tulee aikanaan tulevaisuuden tutkijoiden selvitettäväksi.

Tarkan 2002 teos *Uhan alta unioniin: Aennemurros ja sen unilukkari EVA* on tavallaan jälkikäteistä aikalaiskirjallisuutta. Tarkka työskenteli EVA:n toimistolla johtajana vuosina 1980–1984 ja hän kertoo kirjaidean syntyneen ”kaveriporukassa, johon kokoontuu Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtajistossa 1970- ja 1980-lukujen taitteessa toimineita”. Tarkan mukaan kirja ei ole EVA:n järjestöhistoria, koska sellaisen ”tekeminen ei innostanut ketään”, vaan tarkoituksena oli ”rakentaa historian tutkimusmenetelmiä muistuttavalla työskentelevällä kuvaus kansakunnan henkisen tilan rakenteesta ja muutoksesta sinä aikana kun yyy-Suomesta tuli EU-Suomi”. Lähdeaineistoksi valikoitui pääasiassa EVA:n arkisto, olihan valtuuskunnan rooli eletyssä murroksessa tekijälle ja rahoittajille keskeinen.²⁸ Tarkan teos on siis kirjoitettu EVA:n näkökulmasta, entisen evalaisen toimesta, eikä sitä ole tieteellisten tutkimusten tavoin vertaisarvioitu tai tarkastettu. Se on kuitenkin kiinnostava muun muassa siksi, että EVA:n sisäpiiriläisenä Tarkan on mahdollista tulkita tapahtumia ja EVA:n toimintaa tavalla, joka ei ulkopuoliselle ole mahdollista, sillä hän tietää, mitä järjestö on aikanaan tavoitellut, vaikka tavoitetta ei arkistoaineistoon olisikaan auki kirjoitettu.

Arkistoaineistojen ja kirjallisten lähteiden tueksi haastattelin kolmea henkilöä, joilla on jonkinlainen omakohtainen kosketus vähintään tutkimuksen ajankohtaan. He ovat Pertti Sorsa²⁹, Seppo Lindblom³⁰ ja Vesa Kumpulainen³¹.

Kalevi Sorsan veli Pertti Sorsa toimi valtiovarainministeriön kansantalousosaston apulaisosastopäällikkönä 1976–1982³², eli koko Sorsan II hallituksen ajan, ja osallistui siinä roolissa muun muassa valtiovarainministeri Paavelan johtamaan elvytysohjelman työstämiseen. Pertti Sorsan haastattelusta sain mielenkiintoista taustatietoa sosiaalidemokraattien

²⁷ Lipponen 2009, 456–457; ks. myös Tarkka 2002, 143.

²⁸ Tarkka 2002, 9.

²⁹ Pertti Sorsan haastattelu 2.12.2022, säilytys Työvään muistitietotoimikunnan kokoelmassa Työvään arkistossa.

³⁰ Seppo Lindblomin haastattelu 6.2.2023, säilytys Työvään muistitietotoimikunnan kokoelmassa Työvään arkistossa.

³¹ Vesa Kumpulaisen haastattelu 10.2.2023, muistiinpanot tekijän hallussa.

³² Heikkinen, Sakari – Tiihonen, Seppo (2010) *Hyönteiden turvaaja: Valtiovarainministeriön historia 3*, Edita, Helsinki, 577 (liite).

talouspolitiikasta ja sen valmistelusta 1970-luvulla. Pertti Sorsa ei kuitenkaan ollut itse yhteydessä EVA:an.

Seppo Lindblom on sosiaalidemokraattisesti suuntautunut talousasiantuntija ja pitkäaikainen Mauno Koiviston avustaja ja ystävä. Hänen työuransa alkoi Helsingin Työväen Säästöpankista, josta hän siirtyi kahden vuoden kuluttua Suomen Pankin taloudelliseen tutkimuslaitokseen. Vuonna 1968 Lindblomista tuli pääministeri Koiviston poliittinen sihteeri, minkä vuoksi hän verkostoitui Suomen poliittisen ja taloudellisen eliitin kanssa. Ministerinä Lindblom toimi kaksi kertaa, ensin Paasion vähemmistöhallituksessa ja myöhemmin Sorsan IV hallituksessa, molemmilla kerroilla kauppa- ja teollisuusministeriössä. Suomen pankin johtokunnan jäsenen paikalta Lindblom siirtyi vuonna 1988 Postipankin pääjohtajaksi.³³

Lindblomilla ei ollut virallista asemaa SDP:ssä, mutta hän oli arvostettu asiantuntija ja osallistui moniin tärkeisiin keskusteluihin. Myös Lindblomin haastattelu tarjosi minulle ennen kaikkea kontekstia tutkimukseeni: näkemyksiä sosiaalidemokraattisten päättäjien ajattelusta ja maailman tilasta tutkimusajanjaksolla. Lisäksi Lindblom tunsu Max Jakobsonin ja tapaamisten perusteella saattoi pohtia Jakobsonin ajatusmaailmaa. He eivät kuitenkaan puhuneet keskenään EVA:sta ja / tai SDP:stä. Luovutin Lindblomin ja Pertti Sorsan haastattelujen tallenteet Työväen muistitietotoimikunnalle, joka arkistoi ne kokoelmiinsa Työväen arkistossa.

Vesa Kumpulainen puolestaan toimi 1970-luvulla suomalaisen metalliteollisuuden perheyriyksen johtajana. Hän avasi minulle elinkeinoelämän kentän edustajan ajatuksia 1970-luvulta. Tutkimukseni keskittyy EVA:an ja Jakobsoniin jo aineistojensakin puolesta, mutta EVA pyrki kuitenkin puhumaan koko elinkeinoelämän puolesta, joten on mielestäni tärkeää noteerata jollain tasolla, miten yritysmaailman tavalliset edustajat siihen suhtautuivat, ja mitä he puolestaan ajattelivat sosiaalidemokraateista. Haastattelua ei tallennettu, mutta tekemäni muistiinpanot ovat hallussani.

1.3 Katsaus aiempaan tutkimukseen

Aiheeseen liittyvä aiempi tutkimus on käytännössä kirjoitettu jonkun toimijan, kuten puolueen tai järjestön, näkökulmasta tai sitä tutkien. En huomioi tässä Suomen poliittisesta historiasta tehtyjä yleisteoksia. Toimijaan keskittyvät tutkimukset ovat kattavia ja arkistoaineistoihin perustuvia, mutta kysymyksenasettelunsa puolesta ne keskittyvät lähtökohtai-

³³ Hentilä, Seppo (2015) "Lindblom, Seppo," *Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Studia Biographica 4*, <http://urn.fi/urn:nbn:fi:skb-003994>, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, viitattu 25.4.2023.

sesti kuvaamaan tapahtumien yhtä puolta. Eri tutkimuksia yhdistelemällä on kuitenkin mahdollista saada kattava kuva tutkimusajankohdan tapahtumista, jonka päälle asetella omat havainnot. Seuraavaksi kuvaan lyhyesti tutkimukselleni keskeisimmän tutkimuskirjallisuuden. Lista ei ole tyhjentävä, vaan sen tarkoituksena on esitellä tärkeimmät tutkimukset, ja viittaaan myös niiden ulkopuoliseen tutkimukseen.

EVA:an kohdistuvaa akateemista tutkimusta edustaa Maiju Wuokon väitöskirja *Markkina-talouden etujoukot*³⁴ vuodelta 2016. Wuokko tutkii liike-elämän poliittista toimintaa, jonka subjekteihin sisältyy EVA:n lisäksi myös Teollisuuden keskusliitto (TKL). Wuokon tutkimuksen mukaan nämä kaksi toimijaa kävivät myös keskinäistä kamppailua omista rooleistaan, ja luultavasti myös TKL:n edustajat ovat olleet kontaktissa SDP:n johtoon, mutta kirjallisuuden ja muistelmien perusteella erityisesti EVA – ja sen toimitusjohtaja Max Jakobson – nousee esiin yhteyksistään sosiaalidemokraatteihin.

SDP:n varsinainen puoluehistoria tämän tutkielman ajanjaksolta on vasta tekeillä³⁵, mutta Sami Outisen vuonna 2015 julkaistu väitöskirja analysoi SDP:n suhdetta työllisyyteen. Outinen kuvaa kattavasti SDP:n toiminnan ja sen taustalla vaikuttaneen ajattelun muutokset vuosilta 1975–1978. Tämän ajanjakson hän nimeää ”Bad Sillanpään” vuosiksi. SDP:n puolue toimikunnan kokoontuessa Siuntion kylpylässä tammikuussa 1977 puolueen puheenjohtaja Kalevi Sorsa veisteli kokoontumisen tapahtuneen ”Bad Sillanpäässä”, sillä kylpylän omisti Miina Sillanpään säätiö. Lisäksi Sorsa haki yhteyttä Saksan Sosialidemokraattisen Puolueen Bad Godesbergissä tekemään suunnanmuutokseen, jossa Saksan sosiaalidemokraatit olivat luopuneet sosialismiin siirtymisen kaukotavoitteestaan sekä periaateohjelman viittauksista puolueen marxilaiseen perintöön. Alkuvuonna 1977 SDP muutti Outisen mukaan selvästi talouspoliittista kurssiaan, jonka Sorsa toivoi mahdollistavan puolueen kannatuksen turvaamisen keskiluokkaistuvassa Suomessa. Pääkilpailijaksi äänestäjien suhteen oli puolueen sisäisissä tutkimuksissa tunnistettu Kokoomus, eikä SDP voinut taistella sen kanssa avoimen vasemmistolaisella ideologialla. Alkuvuosi 1977 merkitsi siis käännettä SDP:n talouspolitiikassa. Outinen kuitenkin huomauttaa, että ”[t]odellisuudessa politiikan sisältöön oli tehty sosiaalidemokraattien johdolla vahva muutos jo vuonna 1975”.³⁶

³⁴ Wuokko 2016.

³⁵ Sen 1970-lukua käsittelevän osan parissa työskentelee tätä kirjoittaessani dosentti Matti Hannikainen, jonka kanssa kävin mielenkiintoisen keskustelun helmikuun 2023 alussa.

³⁶ Outinen 2015, 72–73, 90, ks. myös koko 3. luku (43–112). Toisaalta Outinen tunnistaa myös jatkuvuutta SDP:n talouspolitiikassa 1960- ja jopa 1940- ja 50-luvuilta saakka, eikä käänne käytännön politiikassa välttämättä ollut niin suuri kuin se oli retorisesti.

Hyödyllistä kontekstia EVA ja SDP-tutkimuksille tarjoavat Sakari Heikkinen ja Seppo Tiihonen, jotka teoksessaan *Hyvinvoinnin turvaaja* kuvaavat kattavasti suomalaisen talouspolitiikan yleiset linjat ja taloudellisen kehityksen öljykriisistä 1980-luvun lopulle. Paul Paavelan rooli SDP:n taloudellisen linjan muutoksen arkkitehtina oli Heikkisen ja Tiihosen mukaan keskeinen, mikä osaltaan johti pääministeri Kalevi Sorsan II hallituksen, jossa Paavela oli toista kertaa valtiovarainministerinä, ja Suomen Pankin pääjohtaja Mauno Koiviston välien kiristymiseen, sillä Koivisto koki tullessa syrjäytetyksi puolueen johtavan talousasiantuntijan paikalta. Virkamiesuralta hallituksen toiseksi tärkeimmäksi ministeriksi nousseen Paavelan ei tarvinnut pelätä äänestäjien reaktioita vaaleissa, joten hän oli puoluepoliittikkoja vapaampi tekemään kovia päätöksiä talouspoliittisena vallankäyttäjänä.³⁷

1.4 Tutkimuksen menetelmät

Tämä tutkielma on perinteinen aineistolähtöinen historiantutkimus, joka perustuu lähdeaineistojen huolelliseen lukemiseen ja lähdekritiikkiin. Tutkimuskysymykset ovat muotoutuneet tutkimusprosessin aikana aineiston perusteella; aineisto määrittelee, mihin kysymyksiin tutkielma voi vastata. Aineisto puolestaan on valikoitunut sen mukaan, mitä materiaalia tutkimuksen keskeiset kohteet ovat jälkeensä jättäneet. Lähdekritiikin osalta on tärkeää pohtia myös, miksi aineisto on muodostunut sellaiseksi kuin se on.

EVA valikoitui tutkimuksen primääriseksi kohteeksi osittain kattavan arkistonsa ansiosta, vaikka myös muut syyt perustelevat valintaa. Tämän vuoksi on huomioitava, että EVA:n edustama näkökulma on parhaiten nähtävissä aineistosta. Myös Wuokko on tutkimuksessaan todennut, että EVA:n aineistojen ”määrällinen mittavuus ja sisällöllinen rikkaus” sekä runsaan osan EVA:n materiaaleista kynäilleen Max Jakobsonin huomattava kirjallinen lahjakkuus voivat aiheuttaa vinoumaa tuloksissa³⁸. Toisaalta tässä tutkielmassa, joka keskittyy nimenomaan tutkimaan EVA:n toimintaa eikä vertailemaan sitä muihin elinkeinoelämän järjestöihin, on EVA:n tuottaman materiaalin laatu ja määrä lähinnä positiivinen asia. On kuitenkin muistettava, että vain EVA:n tuottaman materiaalin perusteella ei voi tehdä lopullisia johtopäätöksiä SDP:n toiminnan taustalla olleista motiiveista. Siitä miten EVA tulkitse SDP:n toimintaa, on kuitenkin mahdollista kirjoittaa. EVA:n ja SDP:n tapaamisten tulokinnassa on huomioitava, että käytettävissä olevat muistiot ovat EVA:n laatimia. Mielestäni ei ole tarpeen epäillä, että valtuuskunnan sisäiseen käyttöön tarkoitetut muistiot pyrkisivät erityisemmin vääristelemään tapahtumia – näkökulma, joka olisi huomioitava esimerkiksi

³⁷ Heikkinen – Tiihonen 2010, 120–165.

³⁸ Wuokko 2016, 57.

Itä-Saksan salaisen poliisin asiakirjoja tutkittaessa – mutta on hyvä muistaa, että sosiaalidemokraatin laatimina muistiot silti olisivat mitä luultavimmin hieman erilaisia.

Arkisto sisältää joitakin EVA:n toimiston sisäistä ajattelua avaavia muistiota, mutta suurimmalta osin dokumentit ovat viimeisteltyjä myös ulkopuolisia silmiä ajatellen. Taustalla olevia ajatuksia on siten tulkittava myös rivien välistä. Jakobsonin kirjeet muille EVA:n tai elinkeinoelämän toimijoille avaavat osaltaan sitä, mitä sosiaalidemokraateille osoitetuissa viesteissä ei sanottu suoraan.

Aineistosta puuttuu suurelta osin sosiaalidemokraattinen näkökulma, minkä vuoksi olen muotoillut tutkimuskysymykset koskemaan EVA:a. Sorsan Jakobsonille lähettämiä kirjeitä olen tutkimusajanjaksolta löytänyt vain kaksi. Tämä saattaa kertoa Sorsan suuremmasta varovaisuudesta suhteessaan ideologiseen vastapuoleensa tai yksinkertaisesti puoluejohtajan, suuren osan ajasta pääministerin, kiireestä. Jakobsonin ja Sorsan keskusteluista ei kumpikaan ole tietääkseni kirjoittanut muistiinpanoja tai päiväkirjaa, lukuun ottamatta Sorsan lyhyttä merkintää tammikuulta 1977. Kun varsinaiset sisällölliset keskustelut on käyty kasvotusten, jää tutkimuskysymysten kova ydin lähdeaineistojen ulottumattomiin, paitsi muutama laajemmista keskusteluista kirjoitetun muistion osalta.

Tulkintoja on tehtävä sisäisen ja ulkoisen lähdekritiikin kautta: miksi aineistot ovat olemassa, ja mitä tavoitteita niiden kirjoittajilla on ollut. Ulkoisen lähdekritiikin perinteinen kysymys siitä, ovatko lähteet aitoja, ei ole tämän tutkimuksen kannalta relevantti, vaan arkistojen autenttisuuteen voi mielestäni luottaa. Tärkeämpi kysymys on se, miksi jotkut asiakirjat puuttuvat arkistoista: säilyneistä kirjeistä käy ilmi, että EVA:n arkistossa ei ole joitain SDP:lle lähetettyjä materiaaleja, enkä löytänyt niitä myöskään SDP:n tai Sorsan arkistoista³⁹. Onko kyseessä vain arkistoinnin huolimattomuutta – mikä ei muiden havaintojen valossa vaikuta todennäköiseltä – vai joidenkin asiakirjojen tietoista hävittämistä arkistosta. Myös puuttuvien muistioiden osalta on spekuloitavissa, onko joku pyrkinyt jälkikäteen ”siivoamaan” arkistosta erityisen arkaluontoisena pitämänsä materiaalia. Jos näin olisi, olisi kuitenkin kysyttävä, miksi työ on tehty niin huolimattomasti, sillä useita dokumentteja on yhä arkistossa. Toisaalta motiivia tähän olisi jokseenkin vaikea keksiä tilanteessa, jossa Tarkka oli kirjansa jo kirjoittanut ja ainakin osan asiakirjoista olemassaolo sen kansien välissä vahvistettu. Asiakirjojen katoaminen vahingossa arkiston luokittelua muutettaessa on myös mahdollista.

³⁹ On tietysti mahdollista, että kyse on vain siitä, että en löytänyt niitä, mutta todennäköisempää on, että niitä ei ole lainkaan tallessa.

2 Elinkeinoelämän valtuuskunta

1970-luku asetti Suomen taloudellisten haasteiden eteen. 1950-luvulta alkaneet taloudellisen kasvun ”kultaiset vuodet” päättyivät vuoden 1973 öljykriisistä – erityisesti sen aiheuttamasta korkeasta inflaatiosta – ja Bretton Woods -valuuttajärjestelmän romahtamisesta alkaneeseen maailmanlaajuiseen lamaan. Suomessa talouskasvu alkoi toden teolla hidastua vuonna 1975 samaan aikaan, kun inflaatio kipusi lähes 18 prosenttiin vuosina 1974 ja 1975. Korkean inflaation ja pysähtyneen talouskasvun yhdistelmän oli pitänyt olla vallitsevien talousteorioiden mukaan käytännössä mahdotonta, mikä joudutti keynesiläisen taloustieteen valta-aseman päättymistä, kun inflaation ja taloudellisen stagnaation yhdistelmä eli ”stagflaatio” pääsi valloilleen. Suomessa suurin ongelma oli kuitenkin vuodesta 1976 alkaen nopeaan nousuun kääntynyt työttömyysaste, joka saavutti siihenastisen huippunsa yli seitsemässä prosentissa vuonna 1978. Työttömyysaste ei enää palautunut kriisiä edeltäneelle alle kolmen prosentin tasolle pääministeripuolue SDP:n virallisesta täystyöllisyysavoitteesta huolimatta, vaan noin viiden prosentin työttömyysaste muodostui uudeksi perusrakiksi 1980-luvulla.⁴⁰

Poliittisella kentälläkin tapahtui murroksia: SDP:n ja ammattiyhdistysliikkeen 1960-lukua hallinnut hajaannus päättyi vuosikymmenten vaihtuessa yhdentymiseen, ja vasemmiston poliittinen uskottavuus parani. Yleinen vasemmistolaisuusvirtaus hallitsi valtakunnan ilmapiiiriä, ja oikeistolaiset yritysjohtajat tunsivat olonsa uhatuiksi, kun jopa presidentti Kekkonen vaikutti suuntautuvan yhä enemmän ja enemmän SDP:n linjalle. Maiju Wuokon mukaan vaatimuksia liike-elämän poliittisen painoarvon lisäämiseksi oli kuultu ennenkin, mutta 1970-luku poikkesi ajatuksen aiemmista ilmentymistä, sillä puheet johtivat konkreettisiin toimiin eli uusien järjestöjen perustamiseen. Näin sai alkunsa Elinkeinoelämän valtuuskunta – ja lisäksi Teollisuuden keskusliitto, joka ei seuraavaa EVA:n synnyn taustoitusta lukuun ottamatta ole tämän tutkimuksen aiheena.⁴¹

Jukka Tarkan mukaan TKL:n periaateohjelmaa valmistellut vuorineuvos Olavi Sohlbergin johtama työryhmä otti keväällä 1971 työskentelynsä pohjaksi sen, että teollisuudella ei ollut taloudelliseen merkittävyyteensä nähden riittävää poliittista painoarvoa. Samaan aikaan Teollisuuden Keskusvaliokunnassa käynnistettiin työ elinkeinoelämän ”puolustusstrategiasta”, joka perustuisi olemassa oleville järjestöille ja elimille, mutta vaatisi omien joukkojen

⁴⁰ Öljykriisin vaikutuksista talouteen ks. Heikkinen – Tiihonen 2010, 120–123; 1970-luvun kuvauksista ks. Kettunen 2006.

⁴¹ Wuokko 2016, 66, 70–71.

koordinaation lisäksi yhteydenpitoa sosiaalidemokraatteihin. Tätä tehtävää varten vuorineuvos Stig H. Hästö ehdotti korkealla tasolla toimivan lobbarin hankkimista. Alun perin keskusteluja käytiin Kauppakorkeakoulun kansleri Klaus Wariksen kanssa, mutta tämän vetäytyttyä Päiviö Hetemäki⁴² alkoi kaavailla rooliin Max Jakobsonia. Kun Eteläranta ei lämmennyt ajatukselle siitä, että vaikuttajan rooli olisi Teollisuuden Keskusvaliokunnalle perustettava pääsihteerin paikka, alkoi Hetemäki Tarkan mukaan kehittää ajatusta koko elinkeinoelämää palvelevasta valtuuskunnasta.⁴³

Vuosien 1973 ja 1974 vaihteessa Hetemäki oli yhteydessä Max Jakobsoniin, joka tuolloin oli Suomen suurlähettiläänä Tukholmassa. Tammikuun 1974 alussa Jakobson lähetti Hetemäelle kaksi kirjettä, joissa hän kertoo omia ajatuksiaan Hetemäen ehdotukseen ”elinkeinoelämän valtuuskunnan perustamisesta”. Ensimmäisessä kirjeessä Jakobson totesi, että Hetemäki on vakuuttavasti esittänyt elinkeinoelämän tarvitsevan uutta yhteistoimintaelintä. Jakobson esitti kuitenkin huolensa, että uusi elin nähtäisiin entistä vahvempana Yhteiskunnan tuki -säätiönä⁴⁴, mikä ”nostattaisi voimakkaita poliittisia vastavaikutuksia”. Lisäksi Jakobson pelkäsi, että mikäli uusi elin olisi olemassa olevien järjestöintressien puolustamisen vuoksi niin irrallaan käytännön toiminnasta kuin Hetemäki oli luonnostellut, tulisi sen toimitusjohtajasta ”eräänlainen ylipappi, jota käydään kyllä sunnuntaisin kirkossa kuuntelemaan, mutta josta ei arkisin tarvitse paljoa välittää”. Jakobsonin mielestä uuden yhteistoimintaelimen tulisi johtajineen olla mukana elinkeinoelämän välittömien intressien käsitelyssä, jotta se saisi eri osapuolien silmissä riittävästi arvovaltaa tehtäviensä hoitamiseen.⁴⁵

Huomionsa Jakobson sanoi esittäneensä mahdollisimman objektiivisesti, huomioimatta mahdollista omaa rooliaan perustettavassa tehtävässä. Sen sijaan nimenomaan omalta kannaltaan Jakobson kiinnitti huomiota siihen, että Hetemäen alkuperäisessä luonnoksessa uuden elimen toiminnalla ei olisi lainkaan kansainvälistä ulottuvuutta, mikä olisi hänelle vakava pettymys. Jakobson pyysikin kirjeessään Hetemäkeä harkitsemaan, voitaisiinko ajatusta tältä osin kehittää eteenpäin. Hetemäki oli vastatessaan pohtinut, että kansainvälinen ulottuvuus voisi herättää epäluuloja, mihin Jakobson vastaa, että asian voi nähdä myös

⁴² Hetemäki oli työmarkkinajohtaja ja Kokoomuksen entinen kansanedustaja ja ministeri, joka nousi keskeisen vaikuttajan asemaan suomalaisen maltillisen oikeiston ”harmaana eminenssinä”. Ks. lisää Koivisto, Jukka (2006) *Päiviö Hetemäki – Sovinnontekijä*, Edita, Helsinki.

⁴³ Tarkka 2002, 86, 90–91.

⁴⁴ Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki -säätiö (SYT) on vuonna 1952 perustettu teollisuuden rahoittama anti-kommunistinen järjestö, jota Jarkko Vesikansa kutsuu ”suojelupoliisin rinnakkaiskoneistoksi”. SYT kävi 1950- ja 1960-luvuilla maanalaista kylmää sotaa suomalaisia kommunisteja vastaan. Ks. lisää Vesikansa, Jarkko (2004) *”Kommunismi uhkaa maatanme” : Kommunisminvastainen poroarillinen aktivismi ja järjestötoiminta Suomessa 1950–1968*, väitöskirja, Valtiotieteellinen tiedekunta, Yhteiskuntahistorian laitos, Helsingin yliopisto.

⁴⁵ Jakobson Hetemäelle 2.1.1974, Kirjeenvaihto 1974–1976 (12), PHa, KA.

päinvastaisena. Jakobsonin mielestä uusi elin voisi osana tehtäviään koordinoita ja kehittää suomalaisen elinkeinoelämän osallistumista kansainväliseen yhteistyöhön niin lännessä kuin idässäkin. Näin voitaisiin jopa torjua ennakkoluuloja siitä, että tuleva EVA olisi oikeiston ”sisäpoliittinen ryhtiliike”. Jakobson huomautti lisäksi, että kansainvälisen ulottuvuuden sisällyttäminen uuden organisaation toimenkuvaan toimisi myös perusteluna juuri hänen nimittämiseensä sen toimitusjohtajaksi, ja mahdollistaisi hänen laajojen ulkomaisten henkilösuhteidensa ja kansainvälisen kokemuksensa hyödyntämisen.⁴⁶ Näin lopulta tapahtui ja EVA⁴⁷ hyödynsikin toiminnassaan Jakobsonin kontakteja muun muassa Yhdysvaltoihin. Tältäkin osin EVA muotoutui Jakobsonia varten – jäljempänä käsittelen tarkemmin Jakobsonin roolia EVA:n toiminnan määrittelijänä. Muistelmissaan Max Jakobson kirjoittaa, että Hetemäki perusti EVA:n, jotta hänellä olisi Suomessa paikka, johon siirtyä ulkoministeriöuraltaan⁴⁸.

2.1 ”Järjestökentän kummajainen”

Keväällä 1974 elinkeinoelämän järjestöt päättivät perustaa Elinkeinoelämän valtuuskunnan. EVA:n tehtävää ei määritelty tarkasti sitä perustettaessa, joten sen rooli olemassa olevien järjestöjen keskellä herätti perustamishetkellä hämmennystä. Jakobsonin mukaan tämä epä määräisyys ei kuitenkaan ollut huolimattomuutta idean isän, Hetemäen, taholta, vaan osoitus hänen taidoistaan järjestövaikuttajana: yksityiskohtaiset neuvottelut uuden toimiston ohjelmasta olisivat todennäköisesti kariutuneet taustajärjestöjen erimielisyyksiin tarpeellisista toimista.⁴⁹ Jakobson itse kuvasi jälkikäteen EVA:n alkuaikojen sumeaa hahmoa seuraavasti:

Mutta mikä oli EVA? Oli helpompi selittää, mitä se ei ollut. Se ei ollut etujärjestö eikä puolue eikä liioin aatteellinen yhdistys. Se ei ollut myöskään painostusryhmä, vaan pikemmin vaikutusryhmä. Kun etujärjestöt keskittyivät omaan tehtäväänsä ja poliittiset puolueet olivat mielipidemittausten ohjauksessa, jäi niiden väliin tietty markkinarako, jota EVA saattoi käyttää hyväkseen. Mutta aluksi EVA itse oli tabula rasa – tyhjäksi pyyhitty taulu, jonka täyttäminen oli jätetty toimitusjohtajan ja hänen pienen avustajakuntansa tehtäväksi.⁵⁰

⁴⁶ Jakobson Hetemäelle 2.1.1974 ja 6.1.1974, Kirjeenvaihto 1974–1976 (12), PHa, KA.

⁴⁷ Käytän lyhennettä EVA tässä tutkielmassa viittaamaan Jakobsonin johtamaan EVA:n toimistoon.

⁴⁸ Jakobson 1992, 123.

⁴⁹ Jakobson 1992, 124.

⁵⁰ Jakobson 1992, 128.

EVA:n toiminnan määrittely jäi siis suurelta osin sen toimitusjohtajaksi valitun Jakobsonin tehtäväksi. Jukka Tarkka kuvaileekin EVA:a ”Suomen järjestökentän kummajaiseksi”, joka ei ollut edes rekisteröity yhdistys, kuten työnantajajärjestöt tai ammattiliitot. Kun EVA perustettiin, sen taustajärjestöt päättivät jättää valtuuskunnan rekisteröimättä. Jukka Tarkan mukaan valinnan taustalla oli halu estää toimittajia pääsemästä käsiksi EVA:n taloustietoihin, vaikka tilinpäätökset ja -tarkastukset normaalin käytännön mukaan tehtiinkin. EVA väisti myös perinteisen suomalaisen järjestömallin mukaisen alueorganisaation, kun se torjui lahtelaisten yrittäjäaktiivien suunnitelmat paikallisosaston perustamisesta.⁵¹

Maiju Wuokko on määritellyt EVA:n ajatuspajaksi, englanninkielisen *think tank* -termin suomenkielisenä vastineena, joskaan käännös ei ole virallinen eikä sitä ole tarkasti määritelty. Wuokon mukaan käsite viittaa jokseenkin itsenäiseen organisaatioon, joka pyrkii tuottamaan ja välittämään tietoa päättäjille ja suurelle yleisölle sekä tekemään tutkimustiedosta poliittisesti relevanttia ja tukemaan sillä omaa ideologiaansa. Vaikka ensimmäiset *think tankit* 1800- ja 1900-lukujen taitteessa olivat puolueettomia asiantuntijaorganisaatioita, ovat ne myöhemmin muuttuneet pääosin aatteellisesti sitoutuneiksi. Poliittisen kannanoton yleistyminen osui yksiin ajatuspajojen voimakkaan lukumäärällisen kasvun kanssa 1970-luvulta alkaen. Myös 1974 perustettu EVA voidaan Wuokkoa mukaillen nähdä osana maailmanlaajuisia oikeistolaisten, markkinataloudesta saarnanneiden ajatuspajojen syntyprosessia. Suomessa ajatuspajat eivät kuitenkaan yleistyneet samalla tavalla kuin angloamerikkalaisessa maailmassa.⁵² Joka tapauksessa EVA:n perustamishetkellä ajatuspajat olivat vielä Suomessa laajalti tuntematon konsepti, mikä on osaltaan voinut vaikuttaa EVA:n julkisuudessa saamaan ristiriitaiseen vastaanottoon, josta lisää jäljempänä.

Wuokon mukaan ajatuspajojen toiminta on tyypillisesti voittoa tavoittelematonta⁵³ – ainakin rahalla mitattuna. EVA:n kaltaisen poliittisesti sitoutuneen ajatuspajan toimintaa ei mielestäni pidä kuitenkaan sekoittaa kolmannen sektorin perinteiseen voittoa tavoittelemattomaan yhdistykseen. On selvää, että ajatuspajat eivät pyri yritysten tavoin tekemään liikevoittoa, eikä niiden toiminta helposti sitä mahdollistaisikaan. Ne kuitenkin pyrkivät saavuttamaan toiminnallaan jotain, minkä voi nähdä ideologisena voiton tavoitteluna: esimerkiksi

⁵¹ Tarkka 2002, 95, 98.

⁵² Wuokko 2016, 15–16. Wuokko toteaa myös EVA:n viimeistään 1990-luvulla määritelleen itse itsensä ajatuspajaksi, s. 80 alaviite 265.

⁵³ Wuokko 2016, 15.

EVA pyrki vaikuttamaan poliittisiin puolueisiin ja päättäjiin, erityisesti sosiaalidemokraateihin, ja yleiseen mielipiteeseen markkinatalouden arvoja puolustaen.⁵⁴

Laajemmassa mittakaavassa *think tankit* ovat olleet merkittävässä asemassa uusliberalististen talousajatusten levittämisessä maailmalle, ja EVA voidaan nähdä myös tämän ryhmän edustajana.⁵⁵ Myös poliittiset puolueet ja etujärjestöt ovat rekisteröityinä yhdistyksinä – jota EVA ei ole – lähtökohtaisesti voittoa tavoittelemattomia, mutta sanapari ei ole keskeinen niiden toiminnan kuvaamisessa. Siinä missä ammattiliitot ja työnantajajärjestöt puolustavat tarkasti määriteltyjen intressiryhmien etuja, aatteellisesti ja / tai poliittisesti sitoutuneet ajatuspajat voi nähdä ideologiaa edustavina lobbareina: Max Jakobson liputti näytävästi vapaan markkinatalouden puolesta puheissaan ja kirjoituksissaan EVA:n toimitusjohtajana. Wuokko huomauttaakin vahvasti sitoutuneiden ja ideoitaan voimalla ajavien ajatuspajojen erottamisen etujärjestöistä olevan hankalaa, vaikka tutkijat siihen vähintään käsitteellisellä tasolla pyrkivätkin⁵⁶.

Järjestöt julkistivat toukokuussa 1974 perustaneensa Elinkeinoelämän valtuuskunnan, ja heinäkuussa ne kertoivat julkisuuteen Jakobsonin valinnasta sen toimitusjohtajaksi. Sanomalehdistön reaktiot jakautuivat niiden yhteiskunnallisen asemoitumisen mukaisesti: vasemmistolainen sanomalehdistö suhtautui tulokkaaseen voimakkaan epäluuloisesti, kun taas taloudellisia piirejä lähempänä ollut media osoitti toiveikkuutta EVA:a kohtaan. Porvarillisen lehdistön kannatuksen lisäksi Päiviö Hetemäki ja Max Jakobson saivat henkilökohtaisia viestejä, joiden lähettäjät olivat vakuuttuneita siitä, että uutta organisaatiota tarvittiin.⁵⁷

Lehdistö joutui kuitenkin kirjoittamaan EVA:sta kovin hataralta pohjalta. Julkaistu lehdistötiedote oli tehty tarkoituksella epämääräiseksi, ja Jakobson ja Hetemäki antoivat vuoden 1974 kuluessa haastatteluja, joissa he tarjosivat Wuokon sanoin ”maailmoja syleileviä, korkealentoisiksi jääneitä visioita valtuuskuntansa tulevasta toiminnasta”. Jakobson otti jo tuolloin myöhemmin muistelmissaankin omaksumansa asenteen: EVA:sta ei voinut sanoa oikein mitään konkreettista, sillä se oli uudenlainen järjestö, joka oli vasta aloittamassa toimintaansa. Vasta aika näyttäisi, mitä EVA todellisuudessa tulisi tekemään. Valtuuskunnan

⁵⁴ EVA:n markkinataloutta puolustaneen ideologian määrittelystä ks. Korhonen, Aapo (2022) *Elinkeinoelämän valtuuskunnan markkinatalouden säilyttämiseen keskittyvä ideologia vuosina 1975–1981*, maisterintutkielma, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

⁵⁵ EVA:n hahmottaminen osana kansainvälistä uusliberaalia käännettä ks. Luostari, Riku (2022) *Elinkeinoelämän valtuuskunnan järjestöpuhe uusliberaalina diskurssina 1980–1995*, maisterintutkielma, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

⁵⁶ Wuokko 2016, 16–17.

⁵⁷ Wuokko 2016, 78–79.

puheenjohtajan ja tulevan toimitusjohtajan epämääräiset lausunnot eivät helpottaneet lehdistölle langennutta tehtävää ottaa selvää EVA:n olemuksesta. Ajatuspajat olivat 1970-luvulla yleistymässä maailmalla, mutta Suomessa ne olivat vielä tuntemattomia.⁵⁸ Hetemäki ja Jakobson – joista jälkimmäinen oli tehnyt uraansa myös Yhdysvalloissa – eivät kuitenkaan itse viitanneet angloamerikkalaiseen *think tank* -malliin, joten voi olla, että valtuuskunnan sopiminen ajatuspajan muottiin ei ollut suunniteltua.

EVA:an ei kuitenkaan kannata suhtautua ”vain” ajatuspajana, vaan nimenomaan aatteellisesti sitoutuneena sellaisena: EVA:n toiminnan päämääränä ei ollut ainoastaan levittää tietoa markkinataloudesta. Se pyrki aktiivisesti vaikuttamaan päättäjiin ja kansalaisiin niin, että harjoitettu politiikka ja yleinen mielipideilmasto muuttuisivat elinkeinoelämälle suotuisammiksi. Max Jakobson kiteytti valtuuskunnan tarkoituksen kirjeessään Hetemäelle, kun EVA:n ensimmäinen kokonainen toimintavuosi oli juuri päättyvässä:

Syy EVAn perustamiseen oli huoli maan poliittisen kehityksen suunnasta. EVAn tehtävänä on organisoida sellaista toimintaa, joka voi saada aikaan suunnan muutoksen. Tämä on asian ydin; kaikki muu on fraseologiaa.⁵⁹

2.2 Ristivetoa taustajärjestöissä

Erimielisyydet uuden valtuuskunnan tarkoituksesta ja tehtävistä olivat voimakkaita EVA:a perustettaessa ja vielä joitakin vuosia sen toiminnan käynnistyttyä. Jakobsonin mukaan EVA:n suurimpia haasteita oli sen taustajärjestöissä eli elinkeinoelämän piirissä vallinneet erimielisyydet uuden elimen tarkoituksesta. Puheenjohtaja Hetemäki oli visioinut laaja-alaista yhteistyötä harjoittavan ”unilukkarin”, joka herättelisi poliitikkoja ja kansalaisia uusilla ideoilla ja välittäisi saataville uusinta tutkimustietoa. Elinkeinoelämän piirissä eli kuitenkin sitkeästi ajatus siitä, että EVA olisi ”taisteluyksikkö”, jonka päätehtävänä oli taistella sosiaalidemokraatteja vastaan ja työskennellä oikeistopuolueiden yhteistoiminnan puolesta vasemmistoa vastaan.⁶⁰

Omaa linjaansa veti puolestaan vuorineuvos Stig H. Hästö, joka halusi EVA:n toimivan ainoastaan hiljaisena taustavaikuttajana ja neuvonantajana elinkeinoelämälle, eikä näkyisi lainkaan julkisuudessa. Hästö olikin tyytymätön, kun Jakobson otti EVA:n toimitusjohtajana näkyvän roolin ja nosti markkinatalouden lipun korkealle. EVA:n edustavat tilat

⁵⁸ Wuokko 2016, 79–80.

⁵⁹ Jakobson Hetemäelle 29.12.1975, Kirjeenvaihto A – N 1974–1975, EVAa, KA.

⁶⁰ Jakobson 1992, 125; Tarkka 2002, 93.

Helsingin ydinkeskustassa eivät myöskään sopineet Hästön vaalimaan ajatukseen näkyvästä taustatoimijasta.⁶¹

Elinkeinoelämän järjestöistä TKL valvoi tiukimmin omaa reviiriään, ja se suhtautui EVA:an kriittisesti. Jo vuoden 1975 lopulla sieltä toimitettiin Jakobsonille muistio ”EVA:n ja TKL:n työnjako”, jossa kritisoitiin EVA:a toiminnan päällekkäisyydestä muiden järjestöjen kanssa sekä haluttiin rajoittaa sen tehtäviä. Muistion vuoksi Hetemäelle lähettämässään kirjeessä Jakobson purki ajatuksiaan muistiosta ja harmitteli, että TKL hyökkäsi EVA:a vastaan, koska se pelkäsi EVA:n toiminnan asettuvan ristiriitaan TKL:n etujen kanssa. Jakobsonin mielestä pelko oli täysin aiheeton. Loppukaneettina Jakobson totesi, että hänen mielestään TKL:n muistiossa hahmotetulla tavalla toimimalla ei olisi mahdollista saavuttaa ollenkaan EVA:lle asetettuja tavoitteita.⁶²

Vajaan vuoden kuluttua lokakuussa 1976 Hästö lähetti Jakobsonille uuden muistion ”EVA ja sen rooli”. Siihen Hästö sanoi kirjoittaneensa kritiikkiä vuosien varrella tekemistään muistiinpanoista. Osan kritiikistä hän viittaa olevan peräisin muilta tahoilta kuin itseltään, vaikka Hästö jonkinlaiseksi EVA:n vastustajien epäviralliseksi asiamieheksi vaikuttaa ryhtyneenkin. Hästön mukaan EVA:an kohdistunut vastustus ja arvostelu oli niin merkittävää, että sen toimintaa ei voisi jatkaa ilman asian käsittelyä. Hästö kritisoi EVA:a siitä, että se ei toiminut hänen mielestään alkuperäisellä pohjalla eikä noudattanut sovittua toimintalinjaa. Muistiossa Hästö ehdotti neutraalin työryhmän perustamista asian käsittelemiseksi.⁶³

EVA piti säännöllisesti yhteyttä maan hallituksiin, kuten vaikuttamiseen pyrkivältä ajatuspajalta voi olettaa. Hästö ei kuitenkaan pitänyt tästä, vaan hyökkäsi huhtikuussa 1977 EVA:a vastaan ajatuksella siitä, että EVA:n ei kuuluisi keskustella lainkaan talouspolitiikasta eikä ainakaan valtiovallan kanssa. Hästön kritiikin taustalla oli 29.3.1977 järjestetty EVA:n ja Mieltusen vähemmistöhallituksen tapaaminen, jossa EVA:n työvaliokuntaan kuulunut Suomen Työnantajain Keskusliiton (STK) toimitusjohtaja Pentti Somerto oli selostanut lyhyen katsauksen myös työmarkkinatilanteesta. STK:n puheenjohtajana toiminut Hästö vaikuttaa käyneen taisteluun oman järjestönsä reviirin puolustamiseksi tunkeilijaksi kokemaltaan EVA:lta. EVA:n puheenjohtaja Tiivola vastasi Hästölle tiukasti, mutta sovittelevasti, että yhteydet valtioneuvostoon ja yleinen talouspoliittinen keskustelu kuuluivat

⁶¹ Tarkka 2002, 100.

⁶² Jakobson Hetemäelle 29.12.1975 + PM EVA:n ja TKL:n työnjako, Elinkeinoelämän valtuuskunta, PHa, KA.

⁶³ Hästö Jakobsonille 15.10.1976 + EVA ja sen rooli, Elinkeinoelämän valtuuskunta, PHa, KA.

EVA:n alkuperäisiin tehtäviin, mutta totesi myös EVA:n jättävän työmarkkinapoliittiset keskustelut STK:lle.⁶⁴

Kriittisen kirjeen vastaanottanut Tiivola ehdotti Hästölle, että tämän esittämä kritiikki käsiteltäisiin avoimesti valtuuskunnan kevätkokouksessa. Vuoden 1976 syksyllä oli jo asetettu aiemmin mainittu epävirallinen työryhmä käsittelemään Hästön ja Jakobsonin sekä Tiivolan välisiä erimielisyyksiä, mutta Tiivola totesi kirjeessään, että asiaa ei voisi enää selvittää kuin virallisella, korkeammalla tasolla. Tiivola kuitenkin ilmaisi myös halunsa keskustella Hästön kanssa kahden kesken ennen asian viemistä koko valtuuskunnan käsiteltäväksi.⁶⁵

EVA:n luonnetta koskevat kiistat ulottuvat tutkimukseen saakka. Ville Okkonen on vuonna 2013 julkaistussa artikkelissaan tulkinnut EVA:a oikeistolaisen ryhtiliikkeen näkökulmasta. Okkonen toteaa EVA:n vaikuttaneen vuoden 1975 eduskuntavaaleihin organisoimalla mainontaa ja rahoitusta oikeistopuolueille sekä välittämällä lehdistölle kirjoituksia, jotka varoittelivat vasemmistolaisesta politiikasta. Muutamaa vuotta myöhemmin vuonna 1978 EVA:n johtohahmot katsoivat, että he eivät olleet onnistuneet tavoitteessaan vaikuttaa kansanvaltaisen työväenliikkeen ohjelmatyöhön toivomallaan tavalla, vaan SDP julisti edelleen demokraattisen sosialismin tavoitteita.⁶⁶ Onkin hyödyllistä muistaa, että pehmeän vaikuttamisen keinoista huolimatta EVA pyrki nimenomaan vaikuttamaan SDP:n politiikkaan. Wuokon mielestä Okkonen kuitenkin ylikorostaa "EVA:n vastakkainasettelua poliittisen vasemmiston kanssa"⁶⁷.

2.3 Poliittinen tilanne

EVA:n aloittaessa toimintansa siihen kohdistui elinkeinoelämän puolelta paljon odotuksia ja toisaalta uuden elinkeinoelämän organisaation perustaminen aiheutti kuohuntaa poliittisessa vasemmistossa ja ammattiyhdistyskentässä. Tyhjää tauluaan täyttämään ryhtyneen valtuuskunnan toimiston oli siten ensi töikseen selvitettävä tarkemmin, millaiselle pelikentälle se oli saapunut.

Jakobsonin johdolla EVA:n toimisto teki analyysin Suomen poliittisesta tilanteesta suunnitellessaan toimintaansa. Huomiota kiinnitettiin erityisesti vasemmistopuolueisiin, ja Jakobson esitteli tulokset valtuuskunnan syyskokoukselle marraskuussa 1975: Neuvostoliitto ei

⁶⁴ Tiivola Hetemäelle 19.4.1977 + Tiivola Hästölle 18.4.1977, Elinkeinoelämän valtuuskunta, PHa, KA.

⁶⁵ Tiivola Hetemäelle 19.4.1977 + Tiivola Hästölle 18.4.1977, Elinkeinoelämän valtuuskunta, PHa, KA.

⁶⁶ Okkonen, Ville (2013) "Elinkeinoelämän yhteiskunnallinen aktivismi politiikan muutoksen taustavoimana 1970-luvulta 1980-luvulle," *Historiallinen aikakauskirja* 111(3), 293–306.

⁶⁷ Wuokko 2016, 18.

voinut sallia Suomen kommunistisen puolueen ottavan parlamentaariseen demokratiaan nojaavaa linjaa, sillä se olisi näyttänyt Moskovan puoluejohdon kannalta vääränlaista esimerkkiä Puolan, Unkarin ja Tšekin tovereille, joiden keskuskomitea halusi pysyvän kuuliaina. Näin ollen Neuvostoliiton kommunistinen puolue tuomitsi voimakkaasti kansandemokraattien eduskuntapuolueen, Suomen Kansan Demokraattisen Liiton (SKDL) puheenjohtaja Ele Aleniuksen suunnitelmat itsenäisen ja puolueettoman Suomen demokraattisesta sosialismista. Moskova salli kommunisteille vain vallankumouksen tavoittelun. Tästä seurasi Jakobsonin mukaan se, että Neuvostoliiton oli paljon helpompi hyväksyä kapitalistinen Suomi, jonka kommunistinen puolue julisti oppositiosta oikeaoppista ideologiaa. Kun SKDL kuitenkin joutui hallitusvastuuseen osana punamultayhteistyötä, vaati hallituksen pystyessä pysyminen vuoroin sosiaalidemokraattien ja keskustalaisten tukea, kun taistolainen vähemmistö tavoitteli puolueen sisällä omia päämääriään Moskovan tukemana. Kommunistien heikon tilanteen vuoksi vasemmiston kansanrintamayhteistyö ei enää voinut toimia yksin yhteiskuntaa muuttavana voimana. Jakobsonin johdolla EVA:ssa todettiin, että elinkeinoelämän olisi hylättävä ajatus sosiaalidemokraattisesta työväenliikkeestä vihollisena. Vastakkainasettelun sijaan olisi pyrittävä rakentavaan yhteistyöhön tilanteessa, jossa sosiaalidemokraatit joutuivat linjaamaan suuntaansa uudelleen. Huolimatta vanhojen aseveliyhteyksien katkeamisesta SDP:n johdon nuorentuessa ja puolueen ideologisen retorikan koventumisesta Jakobson katsoi sosiaalidemokraattisen enemmistön seisovan kansallisten ja demokraattisten perusarvojen takana. Edellytykset elinkeinoelämän ja SDP:n yhteistyön parantamiselle olivat olemassa, ja Jakobsonin mielestä EVA:n ensisijainen tehtävä olisi tarttua toimeen.⁶⁸

Jakobsonin mielestä 1970-luvun Suomella oli vaarallinen naapuri ja hän kirjoittaa sano-neensa näin tv-haastattelussa. Suomettumisen ilmapiirissä tämä aiheutti paniikkireaktion haastattelijassa, kunnes Jakobson tarkensi tarkoittaneensa Ruotsia. Pohjanlahden takaa tuleva ”ideologinen paine” ohjasi suomalaisia poliitikkoja, erityisesti sosiaalidemokraatteja, uudistamaan yhteiskuntaa laajemmin ja nopeammin kuin mihin pienellä valtiolla Jakobsonin mielestä olisi ollut varaa. Lopulta SDP ei kuitenkaan päässyt sanoista tekoihin – edellisiä se tosin viljeli ahkerasti. Lisäksi ruotsalaisilla aateveljillä oli takanaan yli 40 prosentin ääniosuus, jota suomalaiset sosiaalidemokraatit saattoivat vain kadehtia, vaikka SDP neljänneksen ääniosuudella Eduskunnan suurin puolue olikin. Ruotsissa julkisten menojen osuus bruttokansantuotteesta oli noussut yli 60 prosenttiin bruttokansantuotteesta, ja valtiosään-töuudistus oli Jakobsonin mielestä jättänyt jälkeensä vain valtiollisista perinteistä riisutun

⁶⁸ Jakobson 1992, 132–135; Toimitusjohtaja Jakobsonin katsaus Elinkeinoelämän valtuuskunnan kokouksessa 27.11.1975 (Liite B - 8 §), Syys- ja kevätkokousten pöytäkirjat 1974–1976, EVAa, KA.

alastoman puoluevallan. Häätä ei kuitenkaan ollut niin akuutti, sillä ainakin Suomen perustuslain muuttaminen oli tiukkojen säännösten takia muutettavissa vain laajan yhteisymmärryksen turvin, eikä vasemmisto olisi kyennyt siihen yksin.⁶⁹

1970-luku esitetään usealla taholla konsensuksen esiinmarssina. Juho Saari kuvaa Korpilammen konferenssin ”käännekohtana” suomalaisessa konsensuksessa, ja Pauli Kettusen mukaan seminaarista Suomen ylle lankesi konsensuksen henki”.⁷⁰ On mahdollista, että konsensus käsitteenä levisi laajalti kansakunnan tietoisuuteen 1970-luvulla, mutta uusi tulokas se ei suomalaisessa yhteiskunnassa ollut.

Rainio-Niemen mukaan suomalaisen poliittisen kulttuurin voi määritellä konsensuksen kautta jo vuoden 1945 jälkeen: valtion komitealaitos yhdisti poliittiset puolueet ja työmarkkinakentän etujärjestöt keskustelemaan ja luonnostelevaan käytännössä kaikkia merkittäviä yhteiskunnallisia uudistuksia.⁷¹ Komiteoiden kautta myös työnantajajärjestöt olivat edustettuina päätöksentekokoneistossa jo kauan ennen Korpilammen konferenssia. Myös Seppo Lindblom on sitä mieltä, että konsensuksen edellytykset olivat olemassa jo 1960-luvulla, kun hän ensimmäistä kertaa osallistui keskusteluihin päättävissä pöydissä.⁷²

Miksi 1970-luku ja Korpilampi sitten nousevat niin vahvasti esille jälkikäteisessä konsensuspuheessa? Tämä tutkimus ei valitettavasti pysty vastaamaan kysymykseen kattavasti, mutta vaikuttaa siltä, että sosiaalidemokraattien retoriikan pehmenemisellä oli vaikutusta siihen, että ilmapiiri koettiin konsensushenkisemmäksi. Lisäksi öljykriisin aiheuttamat kansantaloudelliset vaikeudet auttoivat elinkeinoelämän viestiä nousemaan hallitsevaan asemaan: Suomi ei seurannut enää Ruotsia bruttoveroasteen nousussa ja hyvinvointivaltion laajentamisessa, ja yritysten kilpailukyky nostettiin valtion taloudenhoidon keskiöön.

2.4 Diplomatian keinot käyttöön

Huolimatta siitä, että EVA:n perustamisen keskeisenä motiivina oli ollut vasemmiston torjuminen, ei sen toiminta voinut kuitenkaan perustua tälle ajatukselle. Porvaripuolueilla oli eduskunnassa nimellinen enemmistö, mutta se ei ollut käytännössä toimintakykyinen Kokoomuksen ”ulkopoliittista syistä” – toisin sanoen Neuvostoliitosta – johtuneen hallituspaitsion vuoksi. Lisäksi Wuokko huomauttaa, että pienet oikeistopuolueet, kuten Suomen ruotsalainen kansanpuolue (RKP), eivät olleet riittävän vaikutusvaltaisia. Mikäli

⁶⁹ Jakobson 1992, 129–130.

⁷⁰ Saari 2010; Kettunen 2006.

⁷¹ Rainio-Niemi 2008, 194–202.

⁷² Seppo Lindblomin haastattelu 6.2.2023.

elinkeinoelämä halusi vaikuttaa poliittiseen päätöksentekoon, oli sen tapahduttava SDP:n tai Keskustan kautta. Keskustayhteydet olivatkin tärkeitä etenkin teollisuudelle, mutta Wuokon mukaan EVA katsoi jopa tärkeimmäksi tehtäväkseen muodostaa toimiva keskusteluyhteys sosiaalidemokraatteihin.⁷³ Teen saman havainnon omassa tutkimuksessani.

Puhuessaan EVA:n syyskokouksessa 27.11.1975 Max Jakobson peräänkuulutti elinkeinoelämän itsetutkiskelua sen suhteessa vasemmistoon. SDP oli pitänyt näyttävästi esillä julkisuudessa väitettä, että elinkeinoelämä olisi hyökännyt vaaleissa erityisen lujasti päävihollisenaan pitämää puoluetta vastaan. Jakobson tulkitsi, että osaltaan kyseessä oli SDP:n taktinen retoriikka, jolla se pyrki osoittamaan vasemmalle, ”että se ei ole millään tavalla salaisessa yhteistyössä porvareiden kanssa”. Jakobsonin mukaan ajatus ei ollut kuitenkaan täysin vailla perää, sillä kommunismin vaara oli jäänyt elinkeinoelämän mielissä taustalle, ja sen tilalle oli tullut kärjistävä epäluuloisuus sosiaalidemokraatteja kohtaan.⁷⁴

Ilmiön taustalla Jakobson näki useita toisiinsa lomittuvia syitä. Sotien jälkeen sosiaalidemokraattinen puolue oli ollut kommunismin vastaisen taistelun etulinjassa. Lisäksi sen johtajilla oli ollut sotien ajalta polveutuvia yhteyksiä oikeiston ja elinkeinoelämän keskeisiin henkilöihin. Tätä suuntausta on myöhemmin kutsuttu asevelisocialismiksi, jonka edustajat tekivät yhteistyötä oikeiston kanssa, mutta vetivät tiukkaa linjaa suhteessa kommunisteihin. Jakobson huomautti puheessaan, että SDP:n johdon nuorentuessa oli tapahtunut huomattavaa radikalisoitumista ainakin retoriikan tasolla. Tämän lisäksi SDP oli alkanut korostaa selvemmin ideologista rajaansa suhteessa muihin puolueisiin samalla kun se oli henkisesti lähestynyt kansandemokraatteja. Jakobsonin mielestä olikin huolestuttavaa, että vastoin muun Euroopan kehitystä, jossa kommunistit olivat perääntyneet vasemmiston sisäisessä ideologisessa taistelussa, vaikutti Suomessa SDP olevan puolustuskannalla. Lisäksi osa sosiaalidemokraateista vaikutti Jakobsonin mukaan uskovan yhteistyön kommunistien kanssa olevan jo eräänlainen itsetarkoitus. Lisäksi SDP pyrki kaikin keinoin välttämään joutumista ulkopoliittiseen paitsioon, jollaisessa se oli aiemmin ollut ”ei ilman tiettyjen porvarillisten tekijöiden myötävaikutusta”. Tämän Jakobson katsoi vaikuttavan myös puolueessa vallinneisiin asenteisiin oikeistoa kohtaan.⁷⁵

Muistelmissaan Jakobson kertoo kohdanneensa EVA:n kokouksessa vastustusta jaettuaan käsityksensä sosiaalidemokraatteihin luotavan yhteyden keskeisyydestä. Osa paikalla-

⁷³ Wuokko 2016, 124–125.

⁷⁴ Toimitusjohtaja Jakobsonin katsaus Elinkeinoelämän valtuuskunnan kokouksessa 27.11.1975 (Liite B - 8 §), Syys- ja kevätkokousten pöytäkirjat 1974–1976, EVAa, KA.

⁷⁵ Toimitusjohtaja Jakobsonin katsaus Elinkeinoelämän valtuuskunnan kokouksessa 27.11.1975 (Liite B - 8 §), Syys- ja kevätkokousten pöytäkirjat 1974–1976, EVAa, KA.

olijoista epäili myös sitä, oliko mahdollista lainkaan lähestyä sosiaalidemokraatteja asevelisuhteen katkettua, kun uusi sukupolvi oli noussut SDP:n johtoon. Kuitenkin muutaman vuoden kuluttua, kun SDP:n johtama hallitus oli julkistanut elvytyspaketinsä talouden ongelmiin ja järjestänyt Korpilammen konferenssin, alkoi elinkeinoelämä laajemminkin hyväksyä Jakobsonin ajatuksen siitä, että taloutta ei voitaisi hoitaa ilman sosiaalidemokraatteja. Jakobsonin mukaan SDP teki ”U-käännöksen ideologiasta pragmatismiin”, mutta esimerkiksi Lipposen mukaan mitään merkittävää käännettä ei tapahtunut.⁷⁶ Sekä Pertti Sorsa että Seppo Lindblom korostivat haastatteluissa myös sosiaalidemokraattisen talouspolitiikan jatkuvuutta 1970-luvulla⁷⁷. En voi tämän tutkimuksen perusteella ottaa kantaa, muuttuiko SDP:n käytännön talouspolitiikka 1970-luvun puolivälin jälkeen merkittävästi, mutta puolue vaikuttaa tehneen ainakin selvän retorisen linjanmuutoksen.⁷⁸

Jakobson tulkitsi SDP:n suuren enemmistön jakavan edelleen samat perusarvot koolla olleen valtuuskunnan kanssa. Demokratian perinteiden kunnioittaminen ja kansallinen ajattelutapa olivat paaluja, joiden varaan yhteistyötä oli mahdollista rakentaa. Jakobsonin mielestä olikin ensisijaisen tärkeää pyrkiä varmistamaan, että tämä sosiaalidemokratian ”suuri enemmistö pysyy oikealla puolella ideologista rajaa” suhteessa kommunisteihin. Voidakseen estää tätä niin sanottua vasemmistoliukua EVA:n oli muodostettava yhteydet SDP:n ja koko kansanvaltaisen työväenliikkeen suuntaan ”kaikkine erilaisine instituutioineen” – joskin SDP oli näistä keskeisin – vaikutuskanavien saamiseksi ja kehittämiseksi. Jakobson lisäsi vielä, että SDP:n puolelta oli osoitettu kiinnostusta tällaisten yhteyksien luomiseksi, minkä hän koki rohkaisevaksi, ja kertoi uskovansa, että asiassa päästäisiin konkreettisesti eteenpäin kokouksen jälkeisessä lähitulevaisuudessa.⁷⁹

Jakobsonin johdolla EVA siis suuntasi rakentavan keskustelun ja yhteistyön linjalle suhteessaan sosiaalidemokraattiseen puolueeseen. Seuraavaksi käyn läpi EVA:n itselleen asettamia tavoitteita tämän yhteydenpidon suhteen. Päiväämättömässä dokumentissa ”EVA ja sen toiminnan suunnittelu” on eritelty EVA:n tavoitteita yhteiskuntapolitiikan suhteen: pyrki myksenä oli muodostaa poliitikoihin ja puolueisiin, julkishallintoon ja etujärjestöihin sellaiset suhteet, että ”suunnitelmista ja päätöksistä saadaan tarpeellinen informaatio vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseksi”. Lisäksi tavoitteena oli myötävaikuttaa elinkeinoelämän toimintaedellytyksiä kilpailukykyä lisäävien toimenpiteiden aikaansaamiseen. Lisäksi

⁷⁶ Jakobson, Max (2003) *Tilinpäätös*, Otava, Helsinki, 158, 161; Lipponen 2009, 475.

⁷⁷ Pertti Sorsan haastattelu 2.12.2022; Seppo Lindblomin haastattelu 6.2.2023.

⁷⁸ SDP:n työllisyyteen liittyvän puheen osalta ks. Outinen 2015, 43–112.

⁷⁹ Toimitusjohtaja Jakobsonin katsaus Elinkeinoelämän valtuuskunnan kokouksessa 27.11.1975 (Liite B - 8 §), Syys- ja kevätkokousten pöytäkirjat 1974–1976, EVAa, KA.

toimintasuunnitelmassa huomioitiin, että ”järjestelmällinen vuorovaikutussuhde” valtioneuvoston kanssa oli EVA:lle tärkeä.⁸⁰ On huomionarvoista, että Sorsan I hallitus erosi keuhkokuumeella 1975, joten EVA:n ensimmäiset toimintavuodet osuivat katkokseen Sorsan ja sosiaalidemokraattien pääministerijatkumossa. Vaikka Jakobson olikin yhteydessä Sorsaan heti vuoden 1975 alussa – EVA:n yhteydenpidosta SDP:n suuntaan tarkemmin luvuissa neljä ja viisi – ei EVA arkistoaineistojen valossa ehtinyt järjestää virallista tapaamista vielä Sorsan I hallituksen kanssa. Sen sijaan se tapasi kahdesti Liinamaan virkamieshallituksen edustajien kanssa 9.9. ja 11.11.1975. Tilaisuuteen oli kutsuttu EVA:sta puheenjohtaja ja varapuheenjohtaja sekä työvaliokunnan jäsenet.⁸¹

Kulloisenkin hallituksen lisäksi EVA asetti itselleen tavoitteeksi ylläpitää suhteita kaikkiin eduskuntapuolueisiin. Myös tässä kohtaa se koki tärkeäksi sen, että politiikan kentältä saatiin riittävän kattavaa informaatiota vaikuttamisen taustaksi. Lisäksi EVA listasi tavoitteekseen vaikuttaa puolueiden päätöksentekoon siten, että ”elinkeinoelämän kannalta tärkeät asiat otetaan huomioon puolueiden ohjelmasuunnittelussa sekä eduskuntatyössä”.⁸²

Sosiaalidemokraattien keskeistä merkitystä EVA:lle kuvaa se, että vaikka SDP kuului eduskuntapuolueiden joukkoon, kirjasi toimisto suunnitelmaansa erillisen sivun kansanvaltaisesta työväenliikkeestä. Tarkoituksena oli luottamuksellisten suhteiden luomisen avulla seurata sen sisällä tapahtunutta ideologista keskustelua ja kehitystä sekä yhteyksiä äärivasemmistoon. Dokumentissa todetaan, että muodostettaessa yhteyksiä johtohenkilöihin pitäisi huomioida myös esimerkiksi SAK ja sen alaiset merkittävät ammattiliitot.⁸³ Vuoden 1976 aikana EVA piti ainakin yhden kokouksen SAK:n kanssa; aiheena oli muun muassa EVA:n ajatus talouspolitiikan johtamisharjoituksista⁸⁴. SDP vaikuttaa kuitenkin olleen EVA:lle huomattavasti merkittävämpi. Tätä voi selittää myös EVA:n taustalla kytenyt järjestöjen reviirikiista, jossa STK on todennäköisesti varjellut asemaansa yhteydenpitäjänä ammattiyhdistysliikkeeseen.

Päiväämättömässä ”Toimintaohjelman ajankohtaiset työkohteet” -dokumentissa, joka sisältönsä puolesta vaikuttaa ajoittuvan alkuvuoteen 1976, mainitaan erikseen Sosiaalidemokraattinen puolue, jonka kanssa oli ehditty jo käymään pidemmän aikavälin suhdannepolitiikkaa käsitellyt keskustelu, josta lisää alaluvussa 4.2. Tässä listassa on myös

⁸⁰ EVA ja sen toiminnan suunnittelu (luonnos), päiväämätön, Muistiot (1973–1976), EVAa, KA. Alleviivaus on alkuperäinen.

⁸¹ Jakobson Liinamaalle 2.9.1975 ja 22.10.1975, Jakobson Cederbergille 22.8.1975, Kirjeenvaihto A–N 1974–1975, EVAa, KA.

⁸² EVA ja sen toiminnan suunnittelu (luonnos), päiväämätön, Muistiot (1973–1976), EVAa, KA.

⁸³ EVA ja sen toiminnan suunnittelu (luonnos), päiväämätön, Muistiot (1973–1976), EVAa, KA.

⁸⁴ Nars Hetemäelle 4.6.1976, Elinkeinoelämän valtuuskunta, PHa, KA.

Keskustapuolue saanut oman kohtansa, mutta muita puolueita ei mainita.⁸⁵ Loppuvuodesta 1976 EVA esitti tavoitteensa toimistonsa ulkopuolelle 27.10.1976 pitämässään ”Minne menet markkinatalous” -seminaarissa ja samannimisessä raportissa. Raportin alaosiossa ”Suhteet SDP:een” todetaan alleviivaten elinkeinoelämän suhteiden SDP:n johtoon olevan ”epätyytyttävällä kannalla”. Luottamuspuola todetaan haitalliseksi molemmille osapuolille, minkä SDP on myös tunnustanut. Raportissa muistutetaan elinkeinoelämän edustajia, että sosiaalidemokraatteja ei tulisi pitää elinkeinoelämän vihollisina:

Vaikka SDP:n viimeaikaiset ohjelmat sisältävät paljon sellaista, mikä elinkeinoelämän kannalta on epäedullista, on sittenkin lähdeittävä siitä, että SDP:n suuri enemmistö on kansallisissa peruskysymyksissä samalla kannalla kuin elinkeinoelämäkin. Ilman yhteistyötä SDP:n kanssa ei voida ajan mittaan saada aikaan järkeviä ratkaisuja maan asioiden hoidossa. Yhteistyön tulee perustua molemmin puolin eräiden realiteettien tunnustamiselle. Elinkeinoelämän on tunnustettava SDP:n johtoporras yhteistyökumppaniksi. SDP:n puoluejohtolta voidaan vaatia, että se ei pyri sulkemaan elinkeinoelämää pois yhteiskunnan ja talouselämän suunnittelusta.⁸⁶

Jakobson muistelee, että jo raportin otsikossa mainittu termi ”markkinatalous” herätti 1970-luvun ilmapiirissä huomiota, eikä sanaa uskaltanut julkisuudessa käyttää Kokoomuspuoluekaan. Jakobson itse korosti selvästi markkinatalousjärjestelmän ja poliittisen demokration sekä sen avulla toteutuvan avoimen ja moniarvoisen yhteiskunnan yhteyttä: markkinatalous loi pohjan länsimaiselle demokratialle ja kansalaisten perusoikeuksille.⁸⁷

Syksyllä 1977, Korpilammen konferenssin jälkeisellä viikolla EVA:n toimistolla käsiteltiin jälleen poliittisten suhteiden hoitamista. Juha Sipilän kirjoittaman muistion mukaan EVA päätti lopettaa rutiinikontaktit puolueiden eduskuntaryhmiin. Se oli aiemmin esitellyt niille toimintaansa, mutta syksyllä 1977 eduskuntakontaktit jätettiin jäsenjärjestöille. Toimisto jatkoi kuitenkin suhteiden ylläpitämistä puolueiden johtohenkilöihin, ja varasi mahdollisuuden järjestää tarpeen vaatiessa teemakohtaisia informaatiotilaisuuksia puolueille. Laajempia teemakeskusteluja EVA ei kuitenkaan enää aikonut järjestää, sillä ne olivat olleet hankalia organisoida. Osallistujien suuri lukumäärä oli hankaloittanut sopivan ajankohdan löytymistä, eikä keskusteluissa ollut päästy EVA:n mielestä riittävän konkreettisiin tuloksiin. Hallituksen kanssa EVA tavoitteli kahta laajempaa tapaamista vuodessa. Muistion mukaan tapaamiset järjestettäisiin pääministerin kutsusta, mutta uskon EVA:n olleen aktiivinen

⁸⁵ Toimintaohjelman ajankohtaiset työkohteet, päiväämätön, Muistiot (1973–1976), EVAa, KA.

⁸⁶ Minne menet markkinatalous, 27.10.1976, s. 26, Muistiot (1973–1976), EVAa, KA. Alleviivaukset ovat alkuperäisiä.

⁸⁷ Jakobson 2003, 235.

niiden suhteen. Myös yhteyksiä yksittäisiin ministereihin pidettiin yllä, ja mahdollisuuksien mukaan pyrittiin keskustelemaan tietyistä näiden toimialaan kuuluneista asioista.⁸⁸

”Kontaktit SDP:en” (sic) ansaitsivat tässäkin muistiossa oman alaotsikkonsa. Syksyllä 1977 EVA uudisti suhtautumistaan, ja yhteydet sosiaalidemokraatteihin aiottiin järjestää ”uudella tavoin”. Tavoitteena oli ottaa tuleviin keskusteluihin niin suppea aihe, että sen tiimoilta voitaisiin päästä käytännön tuloksiin. Osallistujat EVA halusi rajata puoluejohtoon; aiemmin mukana ilmeisesti oli ollut suurempia ryhmiä. Lisäksi EVA suunnitteli keväälle 1978 ”salaista seminaaria”, jossa käsiteltäisiin iltapäivän ajan tulevaa EVA-päivää valmistelemaa aihetta noin 30 puoluejohdon nimeämän osallistujan kanssa.⁸⁹ Arkistolähteiden perusteella on epävarmaa, toteutuiko tämä suunnitelma.

Syksyllä 1977 EVA oli luonut suhteita SDP:n johtoon jo kahden ja puolen vuoden ajan. Toimiston väellä oli siis jo jonkin verran kokemusta keskusteluista sosiaalidemokraattien kanssa, ja alkuvuodesta 1976 pidetyn Königstedtin kartanon suhdannepoliittisen keskustelun jälkeen oli sovittu Paavo Lipposen ja Juha Sipilän suunnittelevan tarkemmin osapuolten tulevaa yhteydenpitoa, jota varten he tapasivat ainakin 23.3.1976⁹⁰. EVA:n taktiikan muutos vaikuttaa ainakin osaltaan johtaneen siihen, että vuoden 1978 aikana EVA ja SDP tapasivat toisiaan huomattavasti useammin kuin vuosina 1975–1977. Siksi olen jakanut luvussa neljä tapahtuvan yhteydenpidon analyysin kahtia nimenomaan vuosien 1977 ja 1978 vaihteesta.

Epäselväksi kuitenkin jää, miksi yhteys hiljeni lähes kokonaan vuonna 1979. Yksi mahdollinen selitys on Sorsan II hallituksen kauden päättyminen. Koiviston palatessa pääministeriksi puolueen puheenjohtaja Sorsalla, johon Jakobson oli yhteydenpitonsa kohdistanut, ei ollut enää Suomen merkittävimmän sisäpoliittisen vallankäyttäjän asemaa. Lisäksi Urho Kekkosen heikkenevä terveys ja kiihtyvä presidenttipeli kohdistivat myös EVA:n huomion tasavallan presidentin seuraajakysymykseen, mikä on voinut yksinkertaisesti siirtää SDP:n taaemmaksi asioiden prioriteettijärjestyksessä. EVA ei julkisesti asettunut yhdenkään presidenttiehdokkaan taakse, mutta se ei silti jättäytynyt passiiviseksi. En tässä tutkielmassa kuitenkaan käsittele EVA:n toimintaa presidentinvaalien yhteydessä.⁹¹

⁸⁸ Poliittisten suhteiden hoito, 14.9.1977, Muistiot (1977–1979), EVAa, KA.

⁸⁹ Poliittisten suhteiden hoito, 14.9.1977, Muistiot (1977–1979), EVAa, KA.

⁹⁰ PM Keskustelusta osastopäällikkö Lipposen kanssa 23.3.1976, 23.3.1976, Muistiot (1973–1976), EVAa, KA.

⁹¹ EVA:n toiminnasta vuoden 1982 presidentinvaalien yhteydessä ks. Wuokko 2016, 158–211. Kekkosen ajan viimeisien vuosien politiikasta ks. Suomi, Juhani (2000) *Umpeutuva latu : Urho Kekkonen 1976–1981*, Otava, Helsinki.

3 Suomen Sosialidemokraattinen Puolue

Suomen Sosialidemokraattinen Puolue vastusti sisällissodan jälkeen sekä oikeistoa että kommunisteja, vaikka se jälkimmäisten kanssa olikin joissakin kysymyksissä samaa mieltä. Eduskunnan suurimpana puolueena SDP muodosti 1920-luvun loppupuolella vähemmistöhallituksen ja seuraavalla vuosikymmenellä se oli ensimmäistä kertaa niin sanotussa punamultahallituksessa yhdessä Maalaisliiton ja Kansallisen Edistyspuolueen kanssa.⁹²

Sotien jälkeen SDP eli pitkään ”hajaannuksen kautta”. Vuonna 1957 puoluekokouksen vähemmistöön jääneet ”skogilaiset” marssivat ulos kokouksesta ja perustivat uuden puolueen kaksi vuotta myöhemmin. Hajaannus ulottui myös työväen urheiluliikkeeseen ja ammattiyhdistysliikkeeseen sekä nuoriso- ja naisjärjestöihin. Puolueen eheytyks alkoi 1960-luvulla, kun valtaan pääsi ”kolmas linja”. 1970-luvulle tultaessa puolue oli yhdentynyt ja sen jäsenmäärä kovassa nousussa. Rafael Paasion ja Kalevi Sorsan johdolla puolueen johto suuntasi sosiaalidemokraattien sisäisessä ideologisessa kiistelystä keskimmaiselle tielle. Toisaalta puolueeseen tuli nuorten mukana myös uusvasemmistolaisista ajattelua.⁹³

1970-luvulla SDP nousi vähitellen valtionhoitajapuolueen asemaan. Mieltusen enemmistöhallituksen hajoamisen jälkeen SDP oli lyhyen aikaa oppositiossa, mutta Sorsan II hallituksesta alkoi lähes kymmenen vuoden sosiaalidemokraattisten pääministerien aika – Koiviston tasan 1000 päivän hallitusta lukuun ottamatta pääministerinä oli Sorsa. Sorsa nousi puoluesihteerin paikalta puheenjohtajaksi vuonna 1975 – samana vuonna kuin EVA:n toimisto aloitti työnsä. Vaikka sosiaalidemokraattien valta-asema Suomen politiikassa oli 1970-luvulla vasta alkamassa, tunnisti Max Jakobson puolueen merkityksen EVA:n yhteiskunnallisten tavoitteiden saavuttamiselle. Seuraavissa alaluvuissa luon lyhyet katsaukset Jakobsonin tärkeimpään kontaktiin SDP:n johdossa eli Sorsaan sekä SDP:n 1970-luvulla muutoksen kourissa olleeseen talouspolitiikkaan, johon EVA eniten pyrki vaikuttamaan.

3.1 Kalevi Sorsa nousee SDP:n johtoon

Kesäkuussa 1969 SDP:n puheenjohtaja Rafael Paasiolla oli ongelma. Sosiaalidemokraattisessa puoluekokouksessa puoluesihteerin tehtävään oli vahvimmin tarjolla hänen vastustajiaan. Antti Blåfieldin ja Pekka Vuoriston mukaan puoluekokouksen henkilövalintoja käsitelleen menettelytapavaliokunnan sihteeri, puoluetoimiston tutkimusosaston päällikkö

⁹² Mickelsson, Rauli (2007) *Suomen puolueet : Historia, muutos ja nykypäivä*, Vastapaino, Tampere, 113.

⁹³ Mickelsson 2007, 157–162, 211–214, 224–225.

Unto Niemi ehdotti Paasiolle uudeksi nimeksi Kalevi Sorsaa, johon puheenjohtaja vastasi kysyen: ”Kuka se on?”⁹⁴

Vuonna 1969 Kalevi Sorsa oli vielä tuntematon puolueen jäsen, joka oli vuosina 1959–1965 ollut Pariisissa Unescon virkamiehenä ja siten välttynyt ottamasta kantaa SDP:n puoluehajaannuksen aikana. Tästä syystä hänellä ei ollut puolueessa erityisemmin ystäviä kuin vihamiehiäkään, minkä vuoksi hän soveltui loistavasti Paasion ”mustaksi hevoseksi” puoluesihteerin valinnassa. Sorsa oli kuulunut puolueeseen jo ennen Pariisin aikaansa ja kirjoitellut sosiaalidemokraattisiin lehtiin, joten hänellä oli Paasion silmissä myös riittävän pitkä puoluetausta. Lisäksi hänen kansainvälinen kokemuksensa ja kielitaitonsa täydensivät puheenjohtajan kykyjä ja mikä tärkeintä, hän ei kuulunut puoluejohtajien vastustajiin ryhmittymiin. Niemi haki hämmentyneen Sorsan ravintolasta Paasion haastateltavaksi keskellä yötä. Sorsan suostuttua puoluesihteeriksi puheenjohtaja junttasi tämän paikalleen, vaikka joutuikin tekemään kompromissin puoluehallituksen puheenjohtajuudesta oikeistososiaalidemokraatti Kaarlo Pitsingin kanssa.⁹⁵ Yhdessä yössä siihen asti virkauralla olleesta Sorsasta leivottiin Suomen suurimman puolueen puoluesihteeriksi.

Puoluesihteerinä Sorsa loi nopeasti omat verkostonsa ohi Paasion vastustajista koostuneen puoluekoneiston⁹⁶. Kevään 1970 eduskuntavaaleissa hän nousi kansanedustajaksi ja uusi paikkansa jo kahden vuoden kuluttua järjestetyissä ennenaikaisissa eduskuntavaaleissa. Eduskunnassa hän nousi nopeasti arvovaltaisen ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtajaksi hoitaen samalla hyvin myös puoluesihteerin tehtävänsä. Henrik Meinander arvioikin Sorsan nousseen SDP:n tosiasialliseksi johtajaksi jo vuoteen 1971 mennessä, vaikka Paasio väistyi puheenjohtajan paikalta vasta 1975.⁹⁷ Sorsan poliittinen ura käynnistyi sattuman myötävaikutuksella, mutta hän onnistui hyödyntämään mahdollisuutensa täysimääräisesti. Vain kahdessa vuodessa yllätysvalintana nimetystä puoluesihteeristä oli tullut kansanedustaja ja puolueensa henkinen johtaja. Nousukiito ei kuitenkaan vielä päättynyt.

Helmikuussa 1972 Sorsa nimitettiin Paasion johtaman vähemmistöhallituksen ulkoministeriksi. Jo saman vuoden syyskuussa hänestä tuli vain 194 päivän ministerikokemuksen jälkeen enemmistöhallituksen pääministeri, kun 69-vuotias Paasio ei enää tehtävään halunnut. Viimeistään pääministerinä Sorsa osoitti myös Kekkoselle luotettavuutensa, ja presidentti tuki tuoreen pääministerin uraa. Sorsa puolestaan oli mukana suostuttelemassa Kekkosta

⁹⁴ Blåfield – Vuoristo 1985, 9–13.

⁹⁵ Blåfield – Vuoristo 1985, 13–28.

⁹⁶ Blåfield – Vuoristo 1985, 29–34

⁹⁷ Meinander, Henrik (2022) *Kansakunnan kakkonen: Kalevi Sorsan poliittinen toiminta 1969–1993*, Otava, Helsinki, 60–65.

SDP:n presidenttiehdokkaaksi vuoden 1978 presidentinvaaleihin jo vuonna 1975. Mukana oli myös taktikointia Keskustapuolueen Ahti Karjalaisen presidenttitien päättämiseksi, sillä sosiaalidemokraateilla ei olisi ollut tälle vielä varteenotettavaa vastaehdokasta. Kevään ja kesän 1975 aikana Sorsan ensimmäinen hallitus hajosi riitoihin, joita oli ollut luomassa myös Kekkonen.⁹⁸

Samoihin aikoihin kun hänen ensimmäinen hallituksensa oli kaatumassa Sorsa valittiin virallisesti SDP:n puheenjohtajaksi 1975 puoluekokouksessa. Puheenjohtajana hän oli aina vuoteen 1987 saakka ja pääministerinä yhteensä neljässä hallituksessa yhteensä noin kymmenen vuoden ajan. Sorsa sementoi asemansa Suomen poliittisen vallan ytimessä nopeasti ja osoitti taitavuutta erilaisten ristiriitojen keskellä luovimisessa. Max Jakobson ei tuntenut Sorsaa entuudestaan muodostaessaan yhteyksiä sosiaalidemokraattisen puolueen johtoon aloitettuaan EVA:n toimitusjohtajana. Toimittajatausta ja kokemus kansainvälisistä tehtävistä yhdistivät miehiä, mikä kenties auttoi heitä muodostamaan luottamuksellisen suhteen konsensuspolitiikan vuosina, vaikka ideologiset ristiriidat heidän välillään ovat läsnä olleetkin.

Sorsa sai tiedon Jakobsonin nimityksestä EVA:n toimitusjohtajaksi jo pari viikkoa ennen asian julkistamista. SDP:n puoluetoimistolla työskennellyt Lauri Sivonen oli tavannut Jakobsonin lounaalla ja saanut kuulla tältä ennakkotietoja EVA:sta välitettäväksi puoluejohdolle.⁹⁹ Jo vuoden 1974 aikana Pentti Holappa kirjoitti SDP:n sisäiseen käyttöön tarkoitettun luottamuksellisen muistion ”herrojen EVA:sta”, jossa uuden tulokkaan merkitystä pohdittiin SDP:n kannalta. Muistiossa pyöriteltiin muun muassa ”Työväen Tiedotuskeskuksen” perustamista vastavedoksi EVA:n koordinoimalle oikeistolaiselle viestintävoimalle.¹⁰⁰

3.2 SDP:n talouspolitiikka 1970-luvulla

Sosiaalidemokraattisen puolueen talouspoliittinen linja oli muutoksen alaisena 1970-luvulla. Blåfield ja Vuoristo kirjoittivat 1980-luvulla, että 1970-luvun jälkimmäisellä puoliskolla SDP:n talouspoliittinen ajattelu muutettiin perusteellisesti Paul Paavelan johdolla. Paavela oli valtiovarainministeriön entinen valtiosihteeri, joka nousi SDP:n riveistä valtiovarainministeriksi Miettusen hätätilahallitukseen ja myöhemmin Sorsan II hallitukseen. Puolueen oikeaa laitaa edustaneen Paavelan asema SDP:n talouspoliittisessa valmistelutyössä

⁹⁸ Blåfield – Vuoristo 1985, 60–86.

⁹⁹ Sivonen Paasiolle ja Sorsalle 28.6.1974, 1974.5 HB SDP, KSa, TA.

¹⁰⁰ Muistio herrojen EVA:sta, päiväämätön, 1974.5 HB SDP, KSa, TA.

vahvistui Blåfieldin ja Vuoriston mukaan valtiontalouden ajautuessa ongelmiin öljykriisin jälkeisessä lamassa. Puolueen talouspolitiikan käännöksestä he sanovat seuraavaa:

Puolue hyväksyi, että yritysten oli tuotettava voittoa ja valtion oli annettava tähän mahdollisuus. Oli luovuttava ajatuksesta, että yritykset piilottelivat rahasäkkeitä, jotka valtion oli kaivettava esiin uudistuspolitiikkansa rahoittamiseksi.¹⁰¹

Paavelan vaikutus SDP:ssä ei jäänyt teollisuudelta huomaamatta. Blåfield ja Vuoristo kirjoittavat, että teollisuuspomot ja SDP:n johtoporras tapasivat toisiaan Suomen Työväen Säästöpankin edustustiloissa Hakaniemessä, koska osapuolet saattoivat saapua sinne huomaamatta eri sisäänkäynneistä. Puoluejohto ei kuitenkaan tavannut teollisuutta ilman ammattiyhdistysliikkeen edustajan läsnäoloa. Jo ennen yhteisiä palavereja oli teollisuus pyrkinyt vaikuttamaan SDP:n johtajiin esittelemällä heille suljettujen ovien takana erityisesti metsäteollisuuden yritysten taloustilannetta mahdollisimman huonossa valossa.¹⁰²

Vuosina 1976–1978 kokoontui Paavelan johdolla sosiaalidemokraattien epävirallinen talouspoliittinen työryhmä¹⁰³, joka hahmotteli puolueelle uutta linjaa. Työhön osallistuneen Pertti Sorsan mukaan ryhmää motivoi ennen kaikkea Miettusen vähemmistöhallituksen epäonnistuneeksi koettu talouspolitiikka. Ryhmä pyrki myös hahmottelemaan sellaista rakennepoliittista linjaa, jolla Suomen talous voitaisiin saada irti devalvaatiosykleistä.¹⁰⁴ Paavelan valtiosihteerikauden lopulla valtiovarainministeriö oli suunnitellut markan revalvaatiota inflaation hillitsemiseksi, mutta metsäteollisuus painosti keskustalaisen valtiovarainministeri Virolaisen hylkäämään keinon. Paavelan mielestä metsäteollisuus ja keskustapuolue olivatkin syyllisiä vuosien 1973–1976 inflaatiokierteeseen, kun ne estivät sosiaalidemokraattien pyrkimykset suhdanteiden tehokkaaseen tasoittamiseen.¹⁰⁵

Pertti Sorsan mukaan SDP omaksui Paavelan työryhmän hahmotteleman talouspoliittisen linjan talvella ja keväällä 1977 – eli oppositiokaudellaan – ja se ryhtyi toteuttamaan sen mukaista talouspolitiikkaa Sorsan II hallituksessa, jonka valtiovarainministeriksi tuli Paavela itse.¹⁰⁶ Puheenjohtaja Kalevi Sorsan rooliksi jäi ajaa uusi talouspolitiikka läpi puolueen päätävissä elimissä, mitä tämä tuskaili vaikeaksi tehtäväksi. Maaliskuussa 1977 uusi linja julketettiin puolueuustossa. Blåfield ja Vuoristo kuvasivat Sorsan kokouksessa pitämää

¹⁰¹ Blåfield – Vuoristo 1985, 109–110.

¹⁰² Blåfield – Vuoristo 1985, 109.

¹⁰³ Ryhmää ei mainita Outisen väitöskirjan liitteenä olevassa SDP:n virallisten työryhmien listassa.

¹⁰⁴ Pertti Sorsan haastattelu 2.12.2022

¹⁰⁵ Vesikansa, Jarkko (2016) *Laman tahtaja: Raimo Sailas ja kolme talouskriisiä*, Otava, Helsinki, 146–147. Revalvaatiota valmistelivat myöhemmin Paavelan työryhmään osallistunut Raimo Sailas sekä Kari Nars, joka myöhemmin toimi parin vuoden ajan EVA:ssa johtajana.

¹⁰⁶ Pertti Sorsan haastattelu 2.12.2022.

puhetta ”patruunan päiväuneksi”. Sorsa luetteli SDP:n uusiksi tavoitteiksi muun muassa yritysten tuotantokustannusten alentamisen, maltillisen tulopolitiikan ja yritysten investointien tukemisen.¹⁰⁷

Blåfield ja Vuoristo korostivat jo 1980-luvulla SDP:n talouspoliittisen linjan muuttuneen merkittävästi 1970-luvulla. Samaan johtopäätökseen päätyy myös Outinen. Onkin mielenkiintoista, että tapahtumissa mukana olleiden jälkikäteinen itseymmärrys korostaa puolueen talouspoliittisen linjan jatkuvuutta ja vähättelee 1970-luvulla tapahtunutta muutosta. Esimerkiksi Lipponen muistelmissaan esittää, että SDP oli pyrkinyt koko ajan vakauttamaan valtiontaloutta ja hillitsemään julkisten menojen kasvua. Tältä pohjalta Lipponen väittää, että Max Jakobson sävelsi omiaan esittäessään muistelmissaan SDP:n tehneen 1970-luvulla ”U-käännöksen ideologiasta pragmatismiin”.¹⁰⁸ Vastaavia SDP:n talouspolitiikan jatkuvuutta korostaneita ajatuksia esittivät haastatteluisa sekä Seppo Lindblom että Pertti Sorsa.

Täyskäännöstä vastaan voi argumentoida sillä, että jo 1940- ja 1950-luvuilla SDP:n talouspolitiikkaa olivat hallinneet Väinö Tannerin ajatukset, jotka muistuttivat Koiviston tiukkaa linjaa ja Paavelan johtamaa elvytystä 1970-luvulla: inflaation hillitseminen, verojen alentaminen, valtion menojen supistaminen ja maltilliset palkankorotukset olivat olleet Tannerin lääke toisen maailmansodan jälkeisen ajan talousvaikeuksiin.¹⁰⁹ Sosiaalidemokraattisen liikkeen sisällä suurinta kansansuosiota nauttinut Koivisto puolestaan varoitteli 1976 vasemmistoa siitä, että se kulki tuhon tiellä, jos se pyrki populistisesti taistelemaan pääomaa vastaan. Pääoma oli Koiviston mielestä ”kalkki, joka pitää taloudellisen toiminnan muurauslaastin koossa”.¹¹⁰

Lindblomin mukaan sosiaalidemokraattien käytännön talouspolitiikka oli ollut ideologisesta kuorrutuksestaan huolimatta pragmaattista jo kauan ennen Korpilammen konferenssia, jolloin 1970-luvulla ei olisi tapahtunut merkittävää käännettä. Myös konsensuksen edellytykset olivat olleet olemassa jo kauan: Suomalaiseen kulttuuriin kuului, että ammattiyhdistys- ja työnantajajohtajat saattoivat tavata toisiaan lounaalla ja saunassa – siis myös virallisten kokousten ja neuvottelujen ulkopuolella. Tämä ei ollut mahdollista esimerkiksi Ruotsissa ja Ranskassa, joissa osapuolten edustajat pitivät selvää hajurakoa toisiinsa. Toimiva keskinäinen vuorovaikutus antoi hyvät edellytykset yhteistyölle ja kompromisseille.

¹⁰⁷ Blåfield – Vuoristo 1985, 110–111.

¹⁰⁸ Lipponen 2009, 475.

¹⁰⁹ Outinen 2015, 46–47.

¹¹⁰ Koivisto, Mauno (1978) *Väärää politiikkaa*, Kirjayhtymä, Helsinki, 234, Koiviston puhe ”Vasemmisto ja talouspolitiikka”, Pori 24.4.1976.

Lindblom kuitenkin totesi, että Korpilammen aikaan suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtui asennemuutos¹¹¹: yritysten menestyksen merkitys yhteiskunnalle tuli laajemmin hyväksytyksi. Konferenssin myötä julkisuudessa käytetyt sanat muuttuivat, vaikka käytännön edellytykset konsensuspolitiikalle olivatkin olleet olemassa jo kauan.¹¹²

SDP:n talouspolitiikan pitkän linjan muutokset toisen maailmansodan jälkeen toivottavasti saavat aikanaan oman tutkimuksensa¹¹³, jolloin 1970-luvun tapahtumatkin on mahdollista ymmärtää paremmin. Joka tapauksessa aikalaiskäsitys vaikuttaa ainakin Blåfieldin ja Vuoriston mukaan olleen se, että sosiaalidemokraatit muuttivat selvästi suuntaansa. Näin tapahtui ainakin retoriikan tasolla: radikaali puhe sosialismista korvautui vuoden 1977 kuluessa pääministeri Sorsan esiintymisillä elvytyspolitiikan ja talouselämän tukemisen puolesta. Puoluekokouksissa sosialismia tavoittelevat kannanotot vielä elivät, mutta puoluejohto pyrki ottamaan niihin etäisyyttä.

¹¹¹ Toisaalta Lindblom huomautti, että pääministeriaikanaan Koivisto oli suhtautunut elinkeinoelämään suopeasti: "Jos yritykset hoitavat suhteensa yhteiskuntaan hyvin, ne voivat kulkea sosialisointipeloista vapaana." Seppo Lindblomin haastattelu 6.2.2023.

¹¹² Seppo Lindblomin haastattelu 6.2.2023.

¹¹³ SDP:n tämän tutkielman kirjoitushetkellä käynnissä olevan puoluehistoriahankkeen 5. osa vuosilta 1957–1977, jota kirjoittaa dosentti Matti Hannikainen, mahdollisesti valaisee asiaa jo tarkemmin.

4 Yhteys muodostuu 1975–1977

Max Jakobsonin työsuhde EVA:n toimitusjohtajana alkoi 1.12.1974, ja valtuuskunnan toimisto aloitti työnsä vuoden 1975 alussa. Huolimatta taustalla vaikuttaneista haavekuvista, joissa EVA johti elinkeinoelämän joukot taisteluun vasemmistoa vastaan, Jakobson valitsi linjakseen pehmeän vaikuttamisen. Jakobsonin johtama EVA otti asiakseen ylläpitää toimivia suhteita joka suuntaan, myös sosiaalidemokraatteihin. Kommunisteja EVA tosin tyytyi lähinnä tarkkailemaan etäämmältä.

EVA:ssa tiedostettiin ongelmaksi, että osa elinkeinoelämästä piti sosiaalidemokraatteja jopa kommunisteja pahempina vihollisina. Yhtä lailla oli ongelma, että SDP:n johto epäili elinkeinoelämän pyrkivän toimimaan puolueen sisällä sitä vastaan, mikä syvensi molemminpuolista luottamuspulaa. EVA:n Minne menet markkinatalous -muistiossa huomautetaan, että ilman SDP:tä ei voitaisi saada aikaan ”mitään järkeviä ratkaisuja maan asioiden hoidossa”. Onneksi hätä ei ollut suuri: muistion analyysissä todettiin, että suurin osa sosiaalidemokraateista oli ”kansallisissa peruskysymyksissä samalla kannalla kuin elinkeinoelämäkin”. Molempien osapuolten tulisi hyväksyä tietyt raamit, joiden parissa voitaisiin tehdä rakentavaa yhteistyötä. EVA vaati, että elinkeinoelämän olisi tunnustettava SDP:n johto yhteistyökumppanikseen, mutta toisaalta edellytettävä puoluejohtolta, ettei se pyrkisi sulkemaan elinkeinoelämää ulos yhteiskunnan suunnittelusta ja taloudellisesta päätöksenteosta.¹¹⁴

Jakobsonin tärkeimmäksi kontaktiksi SDP:ssä muodostui Kalevi Sorsa, joka oli ensimmäistä kertaa pääministerinä EVA:n aloittaessa toimintansa. Kesäkuussa 1975 hänet valittiin myös puolueen puheenjohtajaksi; sitä ennen hän oli toiminut puoluesihteerinä. Jakobson ei vaikuta olleen lainkaan yhteydessä vielä alkuvuodesta 1975 SDP:n puheenjohtajana toimineeseen Rafael Paasioon. Tämä on ymmärrettävää, sillä Sorsa oli noussut puolueen henkiseksi johtajaksi viimeistään pääministeriaikanaan, ja oli siten Jakobsonille luonteva keskustelukumppani. Laajemman piirin tapaamisissa olivat usein mukana myös Ulf Sundqvist, joka valittiin puoluesihteeriksi Sorsan siirtyessä puheenjohtajaksi, ja 1970-luvulla SDP:n puolue-toimistolla työskennellyt Paavo Lipponen. Lipponen ja EVA:n toimistolla työskennelleen Juha Sipilän, jonka Lipponen tunsu jo entuudestaan, välille muodostui toinen keskeinen yhteys.¹¹⁵

¹¹⁴ Minne menet markkinatalous, s. 26, Muistiot (1973–1976), EVAa, KA.

¹¹⁵ Lipponen 2009, 456–457.

Suurin osa säilyneestä EVA–SDP-kirjeenvaihdosta on Jakobsonin Sorsalle lähettämiä. Sorsan Jakobsonille lähettämiä kirjeitä arkistoissa on vain kaksi kappaletta. Sekä EVA että Sorsa arkistoivat tunnollisesti asiakirjojaan, joten todennäköinen selitys on se, että Sorsa on vastannut Jakobsonin yhteydenottoihin esimerkiksi puhelimitse. Kirjeenvaihdosta voi päätellä, että miehet tapasivat jonkin verran myös kahden kesken, varsinaisten EVA:n ja SDP:n yhteisten tilaisuuksien ulkopuolella. Sorsa on saattanut vastata Jakobsonin kysymyksiin myös tällaisten lounastapaamisten yhteydessä.

Jukka Tarkan mukaan EVA:n ja SDP:n johto kunnioittivat toisiaan, mikä on toimivan vuorovaikutussuhteen keskeinen edellytys. Osapuolet pitivät toisiaan älyllisesti vertaisinaan ja tunnustivat vastapuolen vaikutusvallan.¹¹⁶ Lipponen on muistelmissaan kirjoittanut EVA-yhteistyön olleen sosiaalidemokraateille hyödyllistä siksi, että valtuuskunta tarjosi mahdollisuuden ”puhua suoraan teollisuuden isäntien kanssa ilman välistävetäjiä”. Lipponen kuitenkin myös piikittelee jälkikäteen EVA:a, joka hänen mielestään ei ollut niin etevä taloudellinen asiantuntija kuin millaisena se esiintyi.¹¹⁷

Jakobson erotteli selvästi suhteiden luomisen sosiaalidemokraatteihin EVA:n suhteesta Suomen valtioon, jota edustaa kulloinkin toimessa oleva valtioneuvosto. Helmikuussa 1976 Jakobson kirjoitti ulkoministeri Sorsalle kirjeen liittyen Pariisissa pidettyyn kansainvälisen talouden yhteistyökonferenssiin ja sen merkitykseen Suomen elinkeinoelämälle. Jakobson välitti ministerille EVA:n työvaliokunnan terveiset, joissa toivottiin, että elinkeinoelämän järjestöt pääsisivät osallistumaan konferenssin työn seuraamiseen, esimerkiksi osallistumaan työryhmätyöskentelyyn kotimaassa. Lisäksi EVA toivoi Suomen OECD-edustuston vahvistamista palkkaamalla sinne virkamieheksi myös elinkeinoelämän edustaja.¹¹⁸ Kirje eroaa selvästi muista Jakobsonin Sorsalle lähettämistä kirjeistä. ”Herra ulkoministerille” osoitetun viestin sävy ja kieli ovat virallisempia kuin muissa Jakobsonin Sorsalle lähettämässä kirjeissä, joiden tervehdyksenä on aikakaudelle tyypillisesti ”Hyvä Veli”.

4.1 Ensimmäiset askeleet

Jakobson tapasi Kalevi Sorsan 29. tammikuuta 1975. Arkistot eivät tarjoa varmaa vahvistusta sille, kumman aloitteesta tapaaminen syntyi. Mielestäni on perusteltua olettaa, että aloitteen teki Jakobson, joka hahmotti SDP:n keskeiseksi toimijaksi EVA:n tehtävän kanalta. Joka tapauksessa Jakobson tapasi Sorsan tammikuun lopussa, jolloin he

¹¹⁶ Tarkka 2002, 413.

¹¹⁷ Lipponen 2009, 475, 499.

¹¹⁸ Jakobson ulkoasiainministeri Sorsalle 6.2.1976, Kirjeenvaihto 1976, EVAa, KA.

suunnittelivat hieman laajemman joukon keskustelutilaisuutta helmikuun 1975 lopulle. Jakobson ehdottaa kirjeessään Sorsalle, että mukaan voisivat tulla sillä hetkellä vielä toimineen Sorsan I hallituksen sosiaalidemokraateista oikeusministeri Matti Louekoski ja opetusministeri Ulf Sundqvist. Lisäksi Jakobson nimeää potentiaalisena osallistujana myös SDP:n puoluetoimiston Paavo Lipposen, ja lisää, että Sorsa voisi itse ehdottaa vielä yhtä henkilöä. EVA:n puolelta Jakobson toteaa, että osallistumaan voisi tulla myös Päiviö Hetemäki, joka vielä alkuvuodesta 1975 toimi valtuuskunnan puheenjohtajana.¹¹⁹

Viides helmikuuta Sorsa vastasi Jakobsonille, että hänelle sopisi ajankohdaksi 24.2.1975 ja että Jakobsonin listan lisäksi keskusteluun voisivat ottaa osaa Jermu Laine, joka oli Sorsan johtamassa hallituksessa ulkomaankauppaministerinä, sekä Keskusosuusliike OTK:ssa vaikuttanut Eero Rantala, josta myöhemmin tulisi kauppa- ja teollisuusministeri Miettusen vähemmistöhallitukseen ja Sorsan II hallitukseen. Henkilökohtaiseen kalenteriinsa Sorsa kirjoitti 24. helmikuuta illalle klo 18 lyhenteen EVA.¹²⁰ Helmikuun 1975 tapaamisesta ei ole kiitosviestiä tai muuta yhteydenottoa, jossa kumpikaan osapuolista olisi palannut sen antiin tai suunnitellut seuraavaa. EVA:n toiminta oli vasta käynnistymässä, joten on mahdollista, että ensimmäinen tapaaminen ei ollut vielä niin hedelmällinen, ja Jakobsonilla oli toimistoineen paljon työtä tehtävänä muillakin rintamilla. Tämä on voinut johtaa siihen, että ensimmäisen laajemman tapaamisen jälkeen EVA:n SDP-suhde hiljeni useiksi kuukausiksi.

Kuten luvussa 2.3 totesin, EVA:n sisäisessä suunnittelussa keskeisiä olivat myös suhteet valtioneuvostoon – vaikutusryhmän oli järkevää pitää yllä kontaktia Suomen tärkeimpään vallan keskittymään. Sorsan I hallitus kuitenkin erosi kesäkuussa 1975 ennen kuin EVA oli ehtinyt järjestää yhteistä tapaamista koko valtioneuvoston – tai ainakin sen keskeisten edustajien – kanssa. Sen sijaan se tapasi kahdesti Keijo Liinamaan johtaman virkamieshallituksen syksyllä 1975 ja sopi vastaavasta yhteydenpidosta keskustalaisen pääministeri Martti Miettusen kanssa¹²¹.

EVA:n aloittaessa työnsä puhtaalta pöydältä eivät sen toiminnan painopisteet olleet selvillä välittömästi. Toimiston väen ensimmäisenä tehtävänä olikin kartoittaa kenttä, jolle he olivat saapuneet, kuten esitin luvussa 2.4. Tilanteen kartoittamisessa SDP:n merkittävyys vaikuttaa kirkastuneen, sillä Jakobson alkoi painottaa voimakkaasti sosiaalidemokraattien keskeisyyttä elinkeinoelämän toiminnalle reilu vuotta helmikuun 1975 keskustelu-

¹¹⁹ Jakobson Sorsalle 31.1.1975, Kirjeenvaihto O - Ö 1974–1975, EVAa, KA.

¹²⁰ Sorsa Jakobsonille 5.2.1975, Kirjeenvaihto O - Ö 1974–1975, EVAa, KA; Kalevi Sorsan kalenteri 1975, 1975.1 HA Henkilökohtaiset asiakirjat, KSA, TA.

¹²¹ Jakobson Cederbergille 22.8.1975, Jakobson Liinamalle 2.9.1975 ja 22.10.1975, Kirjeenvaihto A - N 1974–1975; EVAn toimintaohjelman ajankohtaiset työkohteet, päiväämätön, Muistiot (1973–1976), EVAa, KA.

tilaisuuden jälkeen. Marraskuussa 1975 Jakobson jo puhui valtuuskunnan syyskokoukselle siitä, miten sosiaalidemokraatit olivat keskeisessä roolissa elinkeinoelämän tavoitteiden suhteen.¹²²

Muutamaa viikkoa ennen EVA:n syyskokousta Jakobson oli aktivoinut uudelleen yhteydet SDP:n johtoon. Arkistoista ei selviä, tapahtuiko ensimmäinen yhteydenotto kasvotusten josakin yhteydessä, jossa Jakobson ja Sorsa olisivat muuten tavanneet, vai puhelimitse, mutta 12.11.1975 Jakobson vahvisti Sorsalle varanneensa ”kabinetin Marskista” lounastapaamiselle. Aiemmassa keskustelussa Sorsa oli kertonut, että hänen lisäkseen SDP:tä edustaisivat puoluesihteeriksi kesäkuussa 1975 valittu Sundqvist ja Lipponen. Sorsa itse oli joutunut väistymään pääministerin paikalta, mutta oli tullut valituksi SDP:n puheenjohtajaksi kesäkuun puoluekokouksessa. Kirjeessä Jakobson ilmoitti kutsuvansa marraskuun 19. päivänä järjestettävään tapaamiseen EVA:n toimistolta Juha Sipilän ja Kari Narsin.¹²³

Myöskään tästä tapaamisesta ei ole arkistoissa säilynyt kiitosviestejä. Mahdolliset jälkipelit on siten saatettu käydä puhelimitse tai lyhyemmillä tapaamisilla, joiden sopimista ei ole tehty kirjeitse. Yhteydenpidon on kuitenkin ollut pakko jatkaa: tammikuussa 1976 EVA ja SDP järjestivät Königstedtin kartanossa suhdannepoliittisen keskustelun marraskuun 1975 tapaamista laajemmalla osanottajajoukolla. Tilaisuuden järjestäminen on vaatinut suunnittelua, mutta siihen liittyviä dokumentteja ei ole EVA:n eikä Kalevi Sorsan arkistossa. Kenties suhdannepoliittisen keskustelun järjestäminen sovittiin jo 19.11.1975 tapaamisen yhteydessä. On myös mahdollista, että järjestelyt on tehty ulkoministeriössä – Sorsa nimitettiin 30.11.1975 Miettusen II hallituksen ulkoasiainministeriksi – jolloin niistä ei ole jälkeä Sorsan arkistossa. Tilaisuuteen liittyvän kirjeenvaihdon puuttuminen EVA:n arkistosta tosin saattaa viitata siihen, että kutsut on esitetty puhelimitse.

Vaikka Jakobson alkoikin korostaa SDP:n merkitystä elinkeinoelämän tavoitteille EVA:n sisäisissä tilaisuuksissa vasta vuoden 1975 lopulla, otti hän ensikontaktin Sorsaan välittömästi aloitettuaan tehtävässään toimitusjohtajana. Ensimmäisen ja toisen tapaamisen välillä oli pitkä tauko, joten Wuokon kuvaaman ”ideoiden sodan”¹²⁴ vastapuolet eivät heti lämmenneet toisilleen. Diplomaatin uraa ennen EVA:an siirtymistään tehnyt Jakobson jatkoi kuitenkin sitkeästi luottamuksellisen suhteen rakentamista sosiaalidemokraatteihin. Syksyllä

¹²² Toimitusjohtaja Jakobsonin katsaus Elinkeinoelämän valtuuskunnan kokouksessa 27.11.1975 (Liite B - 8 §), Syys- ja kevätkokousten pöytäkirjat 1974–1976, EVAa, KA.

¹²³ Jakobson Sorsalle 12.11.1975, Kirjeenvaihto O - Ö 1974–1975, EVAa, KA. On myös mahdollista, että mahdolliset tilaisuuden jälkeen lähetetyt kirjeet eivät vain olisi päätyneet arkistoon asti, mutta en pidä tätä todennäköisenä huomioiden Sorsan ja Jakobsonin arkistoinen papereitaan järjestelmällisesti. Viestejä ei ollut myöskään Max Jakobsonin henkilökohtaisessa arkistossa.

¹²⁴ Wuokko 2016, 36–43.

1975 Jakobson, Sipilä ja Nars EVA:sta sekä Sorsa, Sundqvist ja Lipponen SDP:stä tapasivat ensimmäisen kerran kolme plus kolme -kokoonpanollaan, josta muodostui EVA–SDP-suhteen ydinryhmä.

4.2 Suhdannepoliittinen keskustelu tammikuussa 1976

12. tammikuuta 1976 SDP:n ja EVA:n edustajat tapasivat valtioneuvoston hallinnoimassa Königstedtin kartanossa. Suhdannepoliittisen keskustelutilaisuuden järjestäminen ei siten ole voinut olla vain EVA:n vastuulla, vaan siihen on osallistunut – ainakin ministeriönsä avustajien työpanoksella – myös ulkoministerinä toiminut Sorsa tai kauppa- ja teollisuusministeriksi noussut Eero Rantala. SDP:n puolelta mukana olivat lisäksi puoluesihteerinä Ulf Sundqvist, kansanedustaja Jermu Laine, Suomen pankissa johtajana toiminut Seppo Lindblom sekä puoluetoimiston Paavo Lipponen. EVA:a edustivat sen toimitusjohtaja Max Jakobson, puheenjohtaja Mika Tiivola, sekä TKL:n toimitusjohtaja Timo Laatumen, vuorineuvos Gay Ehrnrooth, Helsingin kauppakorkeakoulun kansleri Klaus Waris sekä toimistosta Juha Sipilä ja Kari Nars.¹²⁵ On mielenkiintoista, että valtiovarainministeri Paul Paavela ei osallistunut tapaamiseen, vaikka hän oli keskeinen henkilö sosiaalidemokraattien talouspolitiikan valmistelussa.

Paavo Lipposen muistelmissa ja Jukka Tarkan EVA-historiassa Königstedtin kokous nähdään merkittävänä tapahtumana¹²⁶. Jukka Tarkka viittaa kirjassaan tilaisuudesta kirjoitettuun, erittäin luottamukselliseksi merkittyyn muistioon EVA:n arkistossa, mutta kyseinen muistio on kadonnut arkistosta. Tämä on mahdollisesti tapahtunut siinä yhteydessä, kun arkisto on luovutettu Kansallisarkistoon. Päiviö Hetemäki oli kuitenkin aikanaan saanut kopion muistiosta ja säilyttänyt sen omassa arkistossaan. Tältä osin Hetemäen arkisto tarjoaa arvokkaan täydennyksen EVA:n arkiston sisältämiin lähteisiin.¹²⁷

Keskustelu vaikuttaa olleen runsasta ainakin, jos yhdeksänsivuisesta muistiosta voi jotain päätellä. Tilaisuuden alusti kansleri Waris, joka epäili vuoden 1977 suhdannenousun olevan hyvin lievä – ja hän oli oikeassa, sillä nousu alkoi varsinaisesti vasta vuonna 1978. Waris esitti kolme eri skenaariota talouspolitiikalle: 1) valuuttakurssien pitäminen vakaana inflaatiota alentamalla, pidättyvällä tulopolitiikalla ja jonkinasteisen työttömyyden sietämisellä, 2) markan devalvaatio ja sen avulla tuonnin supistaminen ja viennin pirstäminen, devalvaatio pitäisi hyväksyä tupo-ratkaisussa eikä se välttämättä parantaisi vientiä kokouksen

¹²⁵ Suhdannepoliittinen keskustelu, 11.2.1976, Elinkeinoelämän valtuuskunta, PHa, KA.

¹²⁶ Lipponen 2009, 455–457; Tarkka 2002, 142–143.

¹²⁷ Myös Maiju Wuokko viittaa väitöskirjassaan kyseisen muistion osalta Hetemäen arkistoon.

aikaisessa tilanteessa, 3) valuuttakurssien pitäminen vakaana, mutta siirtyminen ekspansioisempaan luotto-, tulo- ja budjettipolitiikkaan, maksutasetta pyrittäisiin ylläpitämään tuontisäännöstelyn avulla. Viimeiseen skenaarioon liittyi Wariksen mielestä vielä kolme hintapaineita lisäävää tekijää, ja se voisi herättää negatiivisia reaktioita Suomen ulkopuolella.¹²⁸

Waris suhtautui kriittisesti myös toiseen skenaarioon ja piti ensimmäistä vaihtoehtoa suotuisimpana, vaikka se vaatisikin malttia ja kapealla tiellä kulkemista. Kansleri suositteli elinkeinoelämälle saman vaihtoehdon kannattamista, ja sen vaatiman selektiivisen investointipolitiikan harjoittamista. Waris hahmotteli, että eduskunnalle voitaisiin toimittaa vuosittain investointiraportti, jotta julkinen sektori pystyisi toimimaan samojen kriteerien perusteella kuin yksityinenkin. Totaalista investointien ohjaamista hän ei kannattanut.¹²⁹

Seuraavaksi kokouksessa puhui Lindblom, joka kommentoi sosiaalidemokraattien asiantuntijana Wariksen alustusta. Lindblom oli pääpiirteittäin samaa mieltä Wariksen kanssa, ja painotti kilpailukyvyn ylläpitämisen tärkeyttä ykkösskenaariossa. Devalvaation vaikutukset Lindblom näki myös lyhyellä aikavälillä tuotantoa ja työllisyyttä supistavina. Suomen pankissa oltiin Wariksen kanssa samaa mieltä skenaarioiden paremmuusjärjestyksestä. Olisi kuitenkin varottava, ettei päädyttäisi kireän tulopolitiikan ja ekspansioivisen muun talouspolitiikan seurauksena markan devalvaatioon ja stagflaatioon. Lindblom tiedusteli tilaisuudessa myös elinkeinoelämän halukkuutta osallistua investointien ohjaamiseen siten, että pankit suuntaisivat luotonantoon halutulla tavalla. EVA:n puheenjohtaja, Suomen Yhdyspankin (SYP) pääjohtaja Tiivola ei ilmeisesti ole suoraan asiaa kommentoinut, tai ainakaan sitä ei ole kirjattu EVA:n tilaisuudesta tekemään muistioon.¹³⁰

Osallistujat keskustelivat lisäksi muun muassa asuntorakentamisen vaikutuksista teollisuuden investointeihin sekä metsäteollisuuden suhdannenäkymistä. Lindblom otti keskustelussa kantaa sen puolesta, että teollisuuden kansainvälisen kilpailukyvyn heikkenemiseen ei olisi enää varaa – ainakin sosiaalidemokraattisesti suuntautuva asiantuntijamielipide oli elinkeinoelämän kanssa samalla puolella. Jermu Laine kuitenkin myös kritisoi kansleri Wariksen kantoja tuontisäännöstelyn heikkouksista, jotka hänen mukaansa perustuivat sotien jälkeiseltä ajalta peräisin oleviin havaintoihin, eivätkä ne sopineet enää keskustelun aikaiseen nykyhetkeen. Laineen mukaan SDP ei myöskään tavoitellut 1970-luvulla suljettua taloutta, vaan valikoivaa säännöstelyä. Sorsan mukaan sosiaalidemokraatit olivat esittäneet

¹²⁸ Suhdannepoliittinen keskustelu, 11.2.1976, Elinkeinoelämän valtuuskunta, PHa, KA.

¹²⁹ Suhdannepoliittinen keskustelu, 11.2.1976, Elinkeinoelämän valtuuskunta, PHa, KA.

¹³⁰ Suhdannepoliittinen keskustelu, 11.2.1976, Elinkeinoelämän valtuuskunta, PHa, KA.

hallitusohjelmaan myös rahoituspolitiikan avulla tapahtuvaa investointien ohjausta, mutta asia oli pysähtynyt Keskustapuolueen vastustukseen.¹³¹

Sundqvist totesi keskustelussa, että SDP ja elinkeinoelämä puhuivat jo enimmäkseen samaa kieltä, mutta muistutti kuitenkin poliittisen ilmaston merkityksestä – jossa SDP ei voinut julkisesti asettua liian lähelle elinkeinoelämää ilman, että kommunistit olisivat nostaneet suuren metelin. Hänen mukaansa osapuolet pääsisivät parhaisiin tuloksiin, kun vanhat sodat jätettäisiin sotimatta. SDP:llä ja elinkeinoelämällä oli nimittäin yhteisenä tavoitteena taloudellisen kasvupolitiikan edistäminen, ja Sundqvist korosti, että oli tärkeää varoa, ettei kumpikaan osapuoli pelaisi korkeasuhdannetta pois eli haaskaisi maailmantalouden mahdollisesti tarjoamaa vetoapua sisäiseen kiistelyn tuottamilla ongelmilla. Ministeri Rantala kannatti tässä kohtaa informaatiovaihdon elvyttämistä, mihin Laatusen sanoi teollisuuden olevan valmis. Myöskään elinkeinoelämä ei Laatusen mukaan hyötynyt faktojen salailusta, vaikka yksittäisiä yrityksiä koskevia tietoja ei voitukaan jakaa.¹³²

Lipponen huomautti lamasta olleen sen verran hyötyä, että se oli vienyt SDP:n ja elinkeinoelämän saman neuvottelupöydän ääreen, mutta jatkoi, että dialogia ei saisi päästää tyrehtymään suhdanteiden parantuessa. Lipposen mielestä EVA voisi näytellä tässä asiassa tärkeää roolia. Jakobson kommentoi, että mielipiteiden ja informaation vaihtaminen helpotti kanssakäymistä, vaikka periaatteellisia erimielisyyksiä ei neuvotteluilla voitaisikaan poistaa. Tilaisuuden antia yhteen vetänyt Sorsa totesi myös, että keskustelu oli ollut lupavaa, ja että SDP:n ja elinkeinoelämän välistä dialogia kannattaisi kehittää. Königstedtin kokouksen jälkeen harkittavaksi tuli, miten keskusteluja voitaisiin jatkaa yksityiskohtaisemmin. Sorsa listasi neljä aihetta, jotka voisivat olla seuraavien keskustelujen teemoina: suhdannepolitiikka, investointipolitiikka, raaka-ainepolitiikka ja informaatiokysymykset. Seuraavassa kokouksessa Sorsa ehdotti käsiteltävän konkreettisesti jotain mainittua aihetta. Luottamus syntyisi kanssakäymisen avulla, jos se oli syntyäkseen.¹³³

Muistion perusteella osapuolet ovat olleet tyytyväisiä kokouksen antiin ja valmiit syventämään yhteistyötään. Jostain syystä näin ei kuitenkaan vielä käynyt, vaan loppuvuosi 1976 on arkistojen perusteella ollut hiljaista aikaa EVA:n ja SDP:n kontaktien saralla. On tietysti otettava huomioon se mahdollisuus, että yhteydenpito on tapahtunut niin, ettei siitä ole jäänyt jälkiä arkistoihin, mutta EVA:n järjestelmällisen – joskin luokittelun suhteen hieman summittaisen – arkistoinnin huomioiden tämä tuntuu epätodennäköiseltä. Kenties

¹³¹ Suhdannepoliittinen keskustelu, 11.2.1976, Elinkeinoelämän valtuuskunta, PHa, KA.

¹³² Suhdannepoliittinen keskustelu, 11.2.1976, Elinkeinoelämän valtuuskunta, PHa, KA.

¹³³ Suhdannepoliittinen keskustelu, 11.2.1976, Elinkeinoelämän valtuuskunta, PHa, KA.

Mielluksen hätätilahallituksen sisäiset ristiriidat veivät sosiaalidemokraattisen puolueen huomion, ja toisaalta Stig Hästö oletettavasti työllisti Jakobsonia EVA:n toimintaan kohdistuneella kritiikillään vuoden 1976 aikana¹³⁴. Vuodelta 1976 ei ole arkistoissa muita Jakobsonin kirjeitä Sorsalle, kuin aiemmin mainittu virallissävynen viesti ulkoministerille, joka on päivätty vajaa kuukausi suhdannepoliittisen keskustelun jälkeen.

Königstedtissä EVA ja SDP kokoontuivat ensimmäistä kertaa suuremmalla joukolla valmiiksi määritellyn keskustelunaiheen äärelle. Molemmilla osapuolilla oli lisäksi mukanaan asiantuntijoita alustamaan talouden suhdanteisiin keskittyntä keskustelua. Jatkossa keskustelujen valmisteleminen etukäteen vakiintui, ja EVA:n tavoite pyrkimyksestä järjestelmällisempään yhteistyöhön toteutui.

4.3 Königstedtin jälkeen

Helmikuun 1976 alussa Jakobson lähetti Sorsalle luvun neljä alussa mainitsemani kirjeen liittyen kansainväliseen taloudelliseen yhteistyöhön. Kirje ei sivunnut lainkaan EVA:n ja SDP:n yhteyksiä.¹³⁵ Noin kaksi viikkoa myöhemmin Jakobson kiitti kirjeitse valtiovarainministeri Paul Paavelaa tämän esittämästä kutsusta saapua seuraamaan Ruotsin pitkäaikaisen sosiaalidemokraattisen valtiovarainministerin, Gunnar Strängin esitelmää. Jakobson totesi olevansa estynyt, mutta esitti toiveen, että EVA:n toimiston Kari Nars voitaisiin kutsua hänen sijastaan.¹³⁶ Tästä voidaan päätellä, että viimeistään helmikuussa 1976 Jakobson oli ollut yhteydessä myös Paavelaan, joka ei ollut osallistunut EVA:n ja SDP:n ensimmäisiin tapaamisiin.

Paavela oli merkittävä henkilö SDP:n talouspolitiikan linjaamisessa, mutta hän oli taustaltaan virkamies, eikä poliitikko. Kenties tämän vuoksi Jakobson ei pitänyt Paavelaan juuriakaan yhteyttä – ainakaan arkiston perusteella – vaan keskittyi puoluetta johtaneeseen Sorsaan. Paavela oli kuitenkin puhujana EVA:n järjestämissä seminaareissa – esimerkiksi huhtikuussa 1977¹³⁷ – kuten myös Seppo Lindblom. Tähän rooliin Sorsa ei julkisesti suostunut. Puolueen puheenjohtajana – ja osan ajasta pääministerinä – Sorsa todennäköisesti ajatteli olevansa liian keskeinen sosiaalidemokraatti näyttäytymään elinkeinoelämän tilaisuuksissa.

¹³⁴ Ainakin loppuvuodesta 1975 TKL oli Jakobsonin kimpussa EVA:n ja TKL:n työnjaon tiimoilta, ja loppuvuodesta 1976 Hästön ja Jakobsonin erimielisyyksiä käsiteltiin jopa erikseen koolle kutsutussa kokouksessa. Jakobson Hetemäelle 29.12.1975 + muistio EVA:n ja TKL:n työnjako ja Hästö Jakobsonille 15.10.1976 + muistio EVA ja sen rooli, Elinkeinoelämän valtuuskunta, PHa, KA.

¹³⁵ Jakobson Sorsalle 06.02.1976, Kirjeenvaihto 1976, EVAa, KA.

¹³⁶ Jakobson Paavelalle 19.2.1976, Kirjeenvaihto 1976, EVAa, KA.

¹³⁷ EVA:n seminaarikutsu pj. Sorsalle + seminaarin ohjelma, 8.3.1977, F 388 Lähetettyjä ja saapuneita kirjeitä 1976–1977, Suomen sosialidemokraattisen puolueen arkisto (SDPa), Työväen arkisto (TA), Helsinki.

SDP:n puheenjohtajan esiintyminen porvariien konferensseissa olisi tarjonnut erityisesti vähemmistökommunisteille kovan lyömäaseen sosiaalidemokraatteja vastaan.

Alemmalla tasolla kuitenkin tapahtui. Königstedtissä oli sovittu, että Juha Sipilä ja Paavo Lipponen suunnittelisivat EVA:n ja SDP:n tulevaa yhteistyötä. He tapasivat 23. maaliskuuta, ja Sipilän keskustelusta laatima muistio on säilynyt EVA:n arkistossa. Lipponen oli todennut SDP:n edelleen nähneen EVA:n kanssa keskustelemisen tarkoituksenmukaisena. Tammiukuun jälkeiseen poliittiseen kehitykseen viitaten hän kuitenkin painotti, että valittava keskustelunaihe olisi harkittava tarkasti. Sipilä kirjoitti ehdottaneensa aiheeksi kansainvälisen kommunistisen liikkeen kehitystä, jonka Lipponen oli todennut mielenkiintoiseksi, mutta liian arkaluontoiseksi käsiteltäväksi muodollisessa neuvottelussa – huolimatta siitä, että osapuolten virallisetkin tapaamiset tapahtuivat julkisuudelta piilossa. Sipilän mukaan Lipponen päätyi keskustelun perusteella ottamaan kannakseen sen, että seuraava keskustelu kannattaisi pitää epämuodollisena, esimerkiksi iltatilaisuutena saunomisen merkeissä. Näin voitaisiin keskustella Sipilän ehdottamasta kommunismin kysymyksestä sekä pohtia seuraavan virallisen tapaamisen järjestämistä. Sipilän mukaan Lipponen oli korostanut, että tapaamisen tulisi järjestää ”vanhalla Marskin porukalla”, johon hän lisäsi, että kokoonpano viittasi SDP:stä Sorsaan, Sundqvistiin ja Lipposeen sekä EVA:sta Jakobsoniin, Narsiin ja häneen itseensä.¹³⁸

Lipponen lupasi Sipilän mukaan ottaa asian esille Sorsan ja Sundqvistin kanssa jo seuraavana päivänä, jotta epävirallinen tilaisuus voitaisiin järjestää jo ennen pääsiäistä. Arkistolähteiden perusteella ei ole mahdollista sanoa varmasti, toteutuiko suunniteltu saunailta. Lipponen vaikuttaa olleen tapaamisessa kohtalaisen varautunut EVA:n suuntaan tapahtuneen yhteydenpidon suhteen, vaikka kertoikin SDP:n yhä olevan kiinnostunut EVA:n kanssa keskustelemisesta. Ainakaan hän ei halunnut EVA:n toimiston ulkopuolisia henkilöitä kuulolle tapaamisiin, varsinkaan arkaluontoisimpien aiheiden osalta. Muistion loppuhuomautuksessa Sipilä totesi Lipposen kommentoineen viimeiseksi hallituspoliittista tilannetta, jonka kommunistit olivat kriisiyttäneet sisäisten erimielisyyksiensä takia. Lipposen mielestä tästä olisi tehtävä ”tietyt johtopäätökset”.¹³⁹ Mieltusen hätätilahallituksen sisäiset ongelmat ovatkin mahdollisesti olleet yksi syy sille, että Königstedtissä pidettyjä puheita uusista, konkreettisemmista keskusteluista ei saatu toteutettua.

Hieman yli kuukausi Sipilän ja Lipposen palaverin jälkeen EVA:n edustajat tapasivat Mieltusen enemmistöhallituksen ministereitä 29.4.1976. Mukana oli yksi ministeri jokaisesta

¹³⁸ PM keskustelusta osastopäällikkö Lipposen kanssa 23.3.1976, 23.3.1976, Muistiot (1973–1976), EVAa, KA.

¹³⁹ PM keskustelusta osastopäällikkö Lipposen kanssa 23.3.1976, 23.3.1976, Muistiot (1973–1976), EVAa, KA.

hallituspuolueesta: keskustalainen pääministeri Mieltunen ja hänen sihteerinsä, sosiaalidemokraattinen valtiovarainministeri Paul Paavela, SKDL:n työvoimaministeri Paavo Aitio, ruotsalaista kansanpuoluetta edustanut puolustusministeri Ingvar Melin, liberaalien sosiaali- ja terveysministeri Irma Toivanen sekä sitoutumattomat ammattiministerit Sakari Lehto ja Esko Rekola. EVA:a edustivat valtuuskunnan puheenjohtaja Tiivola ja varapuheenjohtajat Koski ja Virkola, työvaliokunnasta Aho, Cederberg, Järvi, Kirves ja Makkonen. Lisäksi mukana olivat EVA:n toimitusjohtaja Jakobson sekä toimistolta johtajat Kahri ja Nars.¹⁴⁰

Tilaisuudesta kirjoitetun EVA:n muistion perusteella hallitus selosti alkuun tuoretta talouspoliittista ohjelmaansa – tämän on luultavasti tehnyt valtiovarainministeri Paavela. Hallitus pyrki inflaation rajoittamiseen sekä valtion bruttoveroasteen laskemiseen 41 prosentista alle 40 prosenttiin, mikä oli EVA:n toiveiden mukaista. EVA:n Tiivola alusti tilaisuudessa samat talouspoliittiset skenaariot kuin kansleri Waris aiemmin tammikuussa. Tiivola välitti hallitukselle elinkeinoelämän terveiset, joiden mukaan tiukkaan raha- ja finanssipolitiikkaan perustuva vakauttaminen ja markan ulkoisen arvon säilyttäminen olivat edelleen ensisijaisena toiveena. Muistion perusteella osallistujat keskustelivat siitä, miten tämän mallin mukaista politiikkaa voitaisiin käytännössä harjoittaa. Valtuuskunnan edustajat ehdottivat kokouksessa vuoden 1968 tulopoliittisen kokonaisratkaisun mallin mukaisten vakauttamisneuvottelujen aloittamista, mutta virallisen aloitteen olisi heidän mielestään tullava hallitukselta.¹⁴¹

Muistiossa todetaan, että hallituksen edustajat ehdottivat, että EVA laatisi sen käyttöön muistion ulkomaisista esimerkeistä talouspolitiikan ja sen ympärillä olevan ”psykologisen ilmapiirin” tervehdyttämisessä. En ole tunnistanut EVA:n arkistosta tähän konseptiin sopivaa muistiota, mutta Jakobson viittasi myöhemmässä kirjeessään sellaisen toimitetun 7.6.1976¹⁴². Elinkeinoelämän edustajat viestivät tilaisuudessa hallitukselle omaa näkökulmaansa esimerkiksi kireästä verotuksesta, jonka he katsoivat vähentävän työhalukkuutta sekä kuormittavan yritysten taloutta. Hallitus totesi, että se ei koskisi yritysverotukseen ennen kuin sen teettämä selvitys Suomen yritysverotuksen tasosta kansainvälisessä vertailussa olisi valmistunut. Pääministeri Mieltunen oli muistion mukaan ollut tyytyväinen keskusteluun ja halukas jatkamaan sitä.¹⁴³ EVA:n muistio ei erittele tarkasti eri ministereiden

¹⁴⁰ Hallituksen ja elinkeinoelämän valtuuskunnan neuvottelu 29.4.1976, 2.5.1976, Muistiot (1973–1976), EVAa, KA.

¹⁴¹ Hallituksen ja elinkeinoelämän valtuuskunnan neuvottelu 29.4.1976, 2.5.1976, Muistiot (1973–1976), EVAa, KA.

¹⁴² Jakobson Mieltuselle 28.1.1977, Kirjeenvaihto 1977, EVAa, KA.

¹⁴³ Hallituksen ja elinkeinoelämän valtuuskunnan neuvottelu 29.4.1976, 2.5.1976, Muistiot (1973–1976), EVAa, KA.

puheenvuoroja, mutta on todennäköistä, että valtiovarainministerinä SDP:n Paavelalla on ollut tilaisuudessa keskeinen rooli. Viitteitä Paavelan tiiviimmistä yhteyksistä EVA:n suuntaan ei kuitenkaan ole.

Toukokuun alussa Jakobson raportoi EVA:n ja hallituksen keskustelusta myös presidentti Urho Kekkoselle ”osoitukseksi yleisestä neuvottomuudesta, joka kaikilla tahoilla näyttää vallitsevan”. Jakobson halusi kiinnittää presidentin huomion erityisesti kansainvälisen kilpailukyvyyn heikkenemiseen ja siihen, että mahdollisen devalvaation jälkihoitoa olisi parempi suunnitella jo hyvissä ajoin sen sijaan, että vasta väistämättömän tapahduttua suurella kiireellä pyritään minimoimaan sen vaikutuksia.¹⁴⁴ Uutta tapaamista ei kuitenkaan järjestetty ennen kuin Miettusen enemmistöhallitus hajosi syksyllä 1976 sisäisiin kiistoihinsa. Tammikuussa 1977 Jakobson lähetti vähemmistöhallituksen pääministeriksi nouseelle Miettuselle kirjeen, jossa hän toivoi palaamista huhtikuun 1976 keskustelun äärelle. Kirjeessä Jakobson uudisti EVA:n aiemmin esittämän toiveen, että hallitus käynnistäisi laajapohjaiset vakauttamisneuvottelut.¹⁴⁵ Helmikuun alussa Jakobson vahvisti kirjeessä, että EVA:n puheenjohtajisto ja työvaliokunta – toisin sanoen melko suuri osallistujajoukko – tapaisi vähemmistöhallituksen edustajat 28. maaliskuuta.¹⁴⁶

Kesäkuussa 1976 EVA teki uuden aluevaltauksen ja tapasi SAK:n johtajistoa lounaalla. Puheenjohtaja Tiivolan sekä toimiston väen lisäksi EVA:n puolelta mukaan oli kutsuttu Päiviö Hetemäki, joka entisenä STK:n toimitusjohtajana oli arvostettu nimi työmarkkinakentällä. Tilaisuudesta ei ole muistiota, joten epävarmaksi jää, miten keskustelu sujui. Narsin Hetemäelle ennen tapaamista lähettämän kirjeen mukaan tarkoituksena oli kuitenkin puhua muun muassa EVA:n ideoimista talouspolitiikan johtamisharjoituksista.¹⁴⁷ Tapaaminen on saattanut jäädä ainoaksi laatuaan, sillä EVA:n ja sen taustajärjestelyn riitely keskittyi suurelta osin nimenomaan järjestöjen keskinäisen työnjaon kysymyksiin. Työnantajien keskusjärjestö STK ei luultavasti ole ollut erityisen iloinen siitä, että EVA astui sen tontille ottaessaan yhteyttä SAK:n johtoon.

Tammikuun 1977 alussa Sorsa tapasi Jakobsonin ja Sipilän. Sorsan päiväkirjamerkinnästä ei käy ilmi, oliko tapaamisessa mukana muita sosiaalidemokraatteja, kuten Lipponen. Sorsa kirjoitti lyhytikäiseksi jääneeseen päiväkirjaansa, että osapuolet olivat ”käyneet joitakin vapaita keskusteluja Sdp:n ja elinkeinoelämän suhteiden parantamisesta ilman mainittavaa

¹⁴⁴ Jakobson Tasavallan Presidentille, 4.5.1976, Kirjeenvaihto 1976, EVAa, KA.

¹⁴⁵ Jakobson Miettuselle 28.1.1977, Kirjeenvaihto 1977, EVAa, Ka.

¹⁴⁶ Jakobson Miettuselle 4.2.1977, Kirjeenvaihto 1977, EVAa, Ka.

¹⁴⁷ Nars Hetemäelle 4.6.1976, Elinkeinoelämän valtuuskunta, PHa, KA.

tulosta”. Samalla viikolla Sorsa oli puhunut myös TKL:n johdolle.¹⁴⁸ Vajaa vuosi Königstedtin jälkeen toimivaa yhteisymmärrystä ei ainakaan Sorsan mielestä ollut siis vielä löydetty. Toisaalta SDP julkisti uuden yritysmuotoisemman talouspoliittisen linjansa vasta hieman myöhemmin maaliskuussa 1977, ja noustessaan uudelleen pääministeriksi toukuussa 1977 Sorsa jo julisti yksityiseen sektoriin kohdistuvan elvytyksen ilosanomaa sekä sitä, että luottamuksellisen yhteistyön luominen elinkeinoelämän ja ay-liikkeen kanssa oli politiikan keskiössä¹⁴⁹.

Tammikuun lopussa EVA ja SDP järjestivät Kirkkonummella laajemman keskustelutilaisuuden, jonka aiheena oli markkinatalouden nykytilanne. Paikalla olivat SDP:n johdosta Sorsa ja Sundqvist sekä puoluetoimistolta Lipponen. Lisäksi osallistujalistalla olivat Miettusen II hallituksen sosiaalidemokraattiset ministerit Paavela ja Rantala, SAK:n puheenjohtaja Pekka Oivio ja Suomen Pankin Lindblom. Osallistujajoukko oli siis laajempi kuin ennen, ja erityisesti SAK:n edustus oli huomattava muutos aiempiin tapaamisiin. EVA:n kutsulistalla olivat tutuista nimistä Hetemäki, Laatonen ja Tiivola, joiden lisäksi mukaan tulivat vuorineuvos Jorma Järvi, varatoimitusjohtaja Kari Kairamo ja toimitusjohtaja Jaakko Lassila.¹⁵⁰ Kutsun lähettänyt Jakobson oli luonnollisesti mukana, ja tapaamisesta kirjoitti muistion Juha Sipilä, joten hän oletettavasti oli myös paikalla. Kokouksessa EVA suunnitteli esittelevänsä SDP:n edustajille suunnitelmansa kansantalouden runko-ohjelmasta, jolla nimellä se oli alkanut kutsua yhteiskuntasopimuksesta jalostettua ideaa¹⁵¹.

Sorsa avasi kokouksen toteamalla, että talouspolitiikan lisäksi tarkoitus oli keskustella elinkeinoelämän ja SDP:n välisistä suhteista sekä hallituskysymyksestä. Sorsan mukaan sosiaalidemokraattien keskuudessa oli ajateltu, että uuden hallituksen muodostamisen yhteydessä voitaisiin ”saada aikaan jonkinlainen yhteiskuntasopimus”. Jakobson puolestaan korosti SDP:n ja elinkeinoelämän välisen yhteistyön tärkeyttä toimivan talouspolitiikan ja Suomen kansainvälisen kilpailukyvyn ylläpitämiseksi. Hetemäki huomautti, että SDP:n ja elinkeinoelämän yhteistyömahdollisuuksia vaikutti olleen ennen enemmän, ja että vuoden 1977 tilanne vaikutti ainakin lehtikirjoittelun kannalta ”erityisen vaikealta”. Vaikean taloudellisen tilanteen vuoksi oli Hetemäen mielestä erityisen tärkeää päästä nopeasti toimivan

¹⁴⁸ Kalevi Sorsan päiväkirja 1977, 5.1.1977 (8.1.1977), 1977.1 HA Henkilökohtaiset asiakirjat, KSA, TA. EVA-tapaamisesta kertova kappale on kirjoitettu keskiviikon 5.1. alle, mutta kappale on ympyröity ja siitä on piirretty nuoli lauantaille 8.1. Sorsa kirjoitti kalenterikirjaansa päiväkirjamerkintöjä viikon 1/1977 ajan. Ensimmäisen viikon jälkeen kirjassa ei ole lainkaan merkintöjä. Sorsa ehti kuitenkin hieman pohtia Suomen sosiaalidemokraatti -lehteen kirjoittamansa pakinan aiheuttamaa reaktiota; Sorsa oli esittänyt olevansa valmis luopumaan puolueen puheenjohtajuudesta kesällä 1977. Näin ei lopulta käynyt, ja Sorsa nousi lopulta Suomen pitkäaikaisimmaksi pääministeriksi neljällä hallituksellaan.

¹⁴⁹ Blåfield – Vuoristo 1985, 111–113.

¹⁵⁰ Jakobson useille vastaanottajille 18.1.1977, Vastanottajaryhmille lähetetyt kirjeet 1975–1979, EVAa, KA.

¹⁵¹ Näkökohtia kansantalouden runko-ohjelmasta, 18.1.1977, Muistiot (1977–1979), EVAa, KA.

yhteistoiminnan pariin. Molemmat osapuolet totesivat, että Miettusen vähemmistöhallituksen talouspolitiikka ei tyydyttänyt niitä. SDP:n puolelta kuitenkin huomautettiin, että todellisia ristiriitoja elinkeinoelämän kanssa oli etenkin talouspolitiikan alueella, mutta muissakin kysymyksissä.¹⁵²

Kokousmuistion luonnoksessa todetaan, että yhteiskuntasopimuksen aikaansaamiseksi olisi kuitenkin tarve parantaa myös SDP:n ja Keskustapuolueen välistä yhteisymmärrystä. SDP:ssä koettiin, että valtiontalouden tasapainottamisen suhteen oli hukattu aikaa siitä lähtien, kun Keskusta oli tehnyt irtioton Sorsan I hallituksesta. Elinkeinoelämän asettuminen 1975 eduskuntavaaleissa SDP:n vastapuolelle ei puolestaan ollut parantanut mahdollisuuksia luottamukselliseen yhteistoimintaan. Kokouksessa toivottiin, että olisi mahdollista saavuttaa sellainen laaja-alainen sopu muun muassa investointipolitiikassa, että sen riitely voitaisiin lopettaa kymmeneksi vuodeksi. Myös Suomen Pankin ja valtiovarainministeriön välisen yhteistyön toivottiin parantuvan.¹⁵³

Muistion mukaan kokouksen loppupuolella Tiivola totesi, että SDP:n ja elinkeinoelämän välisissä suhteissa oli ollut ”paljon semanttista kohinaa”, ja että erimielisyydet olisi hyvä pyrkiä määrittelemään tarkemmin asiakysymyksiksi ja sitten pyrkiä ratkomaan niitä keskustelemalla. SDP:n puolelta oli aiemmin huomautettu, että SAK olisi saatavissa tukemaan vakauttavaa tupo-ratkaisua vain, jos myös puolue kannatti sitä.¹⁵⁴

Juha Sipilän helmikuun alussa kirjoittama muistioluonnos on viisi sivua pitkä ja se kuvailee keskustelua kohtalaisen yksityiskohtaisesti. Jostain syystä Sipilä kirjoitti myöhemmin lyhyemmän muistion, jossa ei mainita lainkaan sitä, kuka mainittuja ajatuksia oli kokouksessa esittänyt. 1.3. päivätty muistio ei myöskään enää seuraa keskustelun kronologista rakennetta, vaan siinä on yhdistetty väliotsikoiden alle SDP:n ja EVA:n näkökulmat omiksi kokonaisuuksikseen.¹⁵⁵

Noin kuukausi Kirkkonummen tilaisuuden jälkeen Jakobson kirjoitti Sorsalle 17. helmikuuta, että Ravintola Motissa pidettävään seuraavaan keskusteluun oli kutsuttu EVA:sta samat henkilöt kuin edellisellä kerralla eli kohtalaisen laaja joukko. Jakobson ilmoitti kirjeessä Sorsalle, että EVA:n puolelta valmisteltaisiin tilaisuuteen materiaalia, joka toimitettaisiin helmikuun 1977 aikana.¹⁵⁶ Tätä materiaalin lähettämistä ei kuitenkaan ole kopioitu

¹⁵² Luonnos muistioksi keskustelusta 24.1.1977, 7.2.1977, Muistiot 1977, EVAa, KA.

¹⁵³ Luonnos muistioksi keskustelusta 24.1.1977, 7.2.1977, Muistiot 1977, EVAa, KA.

¹⁵⁴ Luonnos muistioksi keskustelusta 24.1.1977, 7.2.1977, Muistiot 1977, EVAa, KA.

¹⁵⁵ Muistio keskustelusta 24.1.1977, 1.3.1977, Muistiot 1977, EVAa, KA.

¹⁵⁶ Jakobson Sorsalle 17.2.1977, Kirjeenvaihto 1977, EVAa, KA.

EVA:n arkistoon, eikä sitä ollut Sorsan arkistossa. On silti mahdollista, että se on lähetetty. Ainakin EVA:n toimiston päiväämättömässä sisäisessä muistiossa vuodelta 1977 todetaan, että 3.3.1977 oli järjestetty EVA:n työvaliokunnan ja SDP:n edustajien tapaaminen¹⁵⁷.

Huhtikuun 1977 lopussa Jakobson lähestyi Sorsaa uudella avauksella. Hän kertoi EVA:n olevan järjestämässä elokuun 1977 lopussa ”kokouksen, johon on tarkoitus kutsua yhteiskunnan kaikkien osapuolten edustajia”. Tilaisuuden tarkoituksena oli keskustella markkinatalouden ongelmista erilaisista näkökulmista. Puhujiksi olivat tulossa muun muassa Jakobsonin usein lainaama ruotsalainen Assar Lindbeck sekä kansleri Waris. Jakobson sanoi kirjeessään, että kokoukseen olisi hänen mielestään tärkeää saada painava sosiaalidemokraattinen puheenvuoro, ja että hän arvostaisi, jos Sorsa itse saapuisi sellaisen esittämään. Jakobson viittasi Sorsan Helsingin Sanomille 17.4.1977 kirjoittamaan tekstiin, jossa Sorsa tarjosi humaania sosialismia maailman ongelmien ratkaisuksi. Jakobson pyysi Sorsaa määrittelemään konferenssissa, mitä tämä tosiasia tarkoitti puheidensa ja kirjoitustensa demokraattisella sosialismilla sekä esittämään ajatuksensa sosiaalidemokratiasta ”tämän päivän ja huomispäivän Suomessa”. Kirjeen lopuksi Jakobson toteaa, että asiasta voitaisiin keskustella toukokuun 11. päivä yhteisellä lounaalla, mutta hän toivoi Sorsan vastaavan pyyntöön jo tätä ennen.¹⁵⁸

Mikäli Jakobsonin ja Sorsan lounas toteutui, ei Sorsa ole vastaustaan sen aikana antanut. Kesäkuun alussa Jakobson kirjoitti Sorsalle uudistaakseen pyyntönsä, että Sorsa esittäisi EVA:n seminaarissa ”arvovaltaisen ja asiantuntevan puheenvuoron Suomen sosiaalidemokraattien näkemyksestä”. Jakobson lisäsi, että Sorsa oli ainoa henkilö, joka tällaisen puheenvuoron voisi pitää.¹⁵⁹ Muutaman päivän kuluttua Sorsa vihdoinkin vastasi, mutta kieltävästi. Hän oli eri näkökulmia harkittuaan todennut, ettei hänen puhumisensa EVA:n tilaisuudessa olisi oikea valinta, lisäten pääministeriyden ”komplisoivan” hänen taustaansa entisestään. Sorsa ehdotti Jakobsonille, että puheenvuoro muutettaisiin koskemaan sosiaalidemokraattien talouspoliittisia tavoitteita, jolloin sen voisi pitää esimerkiksi Seppo Lindblom tai joku toinen sosiaalidemokraattinen talousasiantuntija.¹⁶⁰

Jukka Tarkka on epäillyt Sorsan halunneen pitää julkisuudessa etäisyyttä EVA:an¹⁶¹, sillä hänen ja SDP:n läheinen suhde elinkeinoelämään olisi paljastuessaan hankaloittanut

¹⁵⁷ EVA:n toiminta V 1977, Muistiot (1977–1979), EVAa, KA.

¹⁵⁸ Jakobson Sorsalle 25.4.1977, Kirjeenvaihto 1977, EVAa, KA. Sorsan II hallitus nimitettiin 15.5.1977, joten on mahdollista, että hallitusneuvottelut ovat aiheuttaneet lounastapaamisen peruuntumisen, mutta se on myös voinut tapahtua.

¹⁵⁹ Jakobson Sorsalle 10.6.1977, Kirjeenvaihto 1977, EVAa, KA.

¹⁶⁰ Sorsa Jakobsonille 14.6.1977, Kirjeenvaihto 1977, EVAa, KA.

¹⁶¹ Tarkka 2002, 159.

vasemmistoyhteistyötä kommunistien kanssa. Julkinen esiintyminen EVA:n seminaarissa olisi nostanut Sorsan tapetille tässä suhteessa, joten kieltäytyminen on tästä näkökulmasta looginen ratkaisu, samoin kuin sosiaalidemokraattisen asiantuntijan suosittelu puhujaksi poliitikon sijaan. Sorsa sai kuitenkin Jakobsonilta ensi käden tietoa EVA-päivän suunnitelmista, mikä on voinut toimia innoittajana Sorsan II hallituksen syyskuussa 1977 järjestämälle Korpilammen talouspoliittiselle konferenssille.

4.4 EVA arvioi Sorsan II hallituksen syntymistä

Toukokuussa 1977 Kalevi Sorsa nimitettiin toista kertaa pääministeriksi johtamaan sosiaalidemokraattien, keskustan, SKDL:n, Liberaalisen Kansanpuolueen (LKP) ja RKP:n enemmistöhallitusta. Sorsan ensimmäinen hallitus oli kaatunut vain puolisen vuotta sen jälkeen, kun EVA:n toimisto aloitti työnsä, joten EVA:n ja SDP:n välinen yhteys ei ollut ehtinyt muotoutua Sorsan ollessa pääministerinä. Virkamieshallituksen, keskustajohtoisen kansanrintamahallituksen ja oppositiojakson jälkeen Sorsa ja SDP palasivat vallan ytimeen, mikä noteerattiin EVA:ssa tarkasti.

EVA:n toimistolla kirjoitettiin kesällä 1977 muistio, jossa arvioitiin Sorsan II hallituksen syntymistä ja sen johtohenkilöiden asemia. Muistiossa todetaan, että Sorsan asema puolueessa oli heikentynyt alkuvuodesta, kun hän oli aloittanut keskustelun puheenjohtajan vaihtamisesta. EVA huomioi molempien vasemmistopuolueiden sisäisten oppositioiden muuttuneen kovaäänisemmiksi sinä aikana, kun SDP ja SKDL yhdessä olivat hallituksen ulkopuolella. Hallitusta nimitettäessä Sorsaa vastusti SDP:n eduskuntaryhmän sisällä noin 20 kansanedustajan joukko, joka pyrki sitomaan SDP:n joihinkin kommunistien päätöksiin.¹⁶²

Samaan aikaan Keskustapuolueen puheenjohtaja Johannes Virolainen oli yhtä lailla heikoilla jäillä, analysoi EVA:n muistio. Vähemmistöhallituksen talouspoliittista linjaa oli pääsyyt vetämään Ahti Karjalainen, ja hallitus joutui tukeutumaan yhä useammin Kokoomukseen eduskunnassa. Myös Keskustan eduskuntaryhmään oli syntynyt sisäinen oppositio, jonka 11-henkinen jäsenistö halusi Keskustan jatkavan oikeistoyhteistyötä Kokoomuksen kanssa. Muistiossa todetaankin, että uuden enemmistöhallituksen syntyminen oli vaatinut myös onnekkaita sattumia: toimihenkilöiden lakon päätyttyä työmarkkinatilanne oli ollut rauhallinen. Presidentti Kekkonen oli tehnyt välitysesityksen puolueiden välejä hiertäneestä maapaketista ja ilmaissut halunsa saada maahan enemmistöhallituksen. Kun vuoden 1977 alussa kauppatasekin oli kääntynyt positiiviseksi, arvioitiin EVA:ssa tilannetta

¹⁶² P.M. Sorsan II hallituksen muodostamisesta, "kesällä 1977", Muistiot (1977–1979), EVAa, KA.

seuraavasti: "Olisi ollut oikeastaan ihme, ellei olisi tapahtunut myös poliittisella rintamalla jotakin."¹⁶³

Sorsan ja Virolaisen tärkeimpänä päämääränä oli ollut saada hallitus kokoon, ja he olivat sopineet etukäteen, että hallituksen muodostamista ei kaadettaisi ohjelmakysymyksiin. EVA:n muistiossa todetaankin, että Keskustan Paavo Väyrynen olisi "osoittanut ovea" LKP:lle, mikäli nämä eivät olisi luopuneet esimerkiksi arvonlisäveroon siirtymistä koskevista vaatimuksistaan. Analyysin mukaan Sorsalle ja Virolaiselle oli ohjelmaa tärkeämpää, että hallitus saataisiin nopeasti kokoon, ja mieluiten niin, että tärkeät asiat olisivat sovittuna ennen kuin puolueiden päättävät elimet ehtisivät kokoontua niitä käsittelemään.¹⁶⁴

EVA:ssa arvioitiin, että Sorsa oli tarvinnut pääministerin salkun vahvistaakseen omaa asemaansa SDP:n sisällä. Vastineeksi tästä Virolainen puolestaan sai varapääministerin paikan, ja hallituksen ministereiden enemmistö oli ei-sosialistinen. Virolaiselle ministerinsalkkujen lukumäärä oli tärkeämpi kuin se, missä ministeriöissä salkut olivat. SDP pääsi siten johtamaan valtiontaloutta: sen hallitsemien ministeriöiden kautta kulki muistion mukaan 80 prosenttia budjettivaroista. Lisäksi talousarvion vartijaksi nousi jälleen Paul Paavela, eli pääministeri ja valtiovarainministeri olivat molemmat sosiaalidemokraatteja.¹⁶⁵

SDP ja Keskusta pelasivat EVA:n arvion mukaan kansanpuolueet tylästi sivuun hallitusta muodostettaessa, ja niiden toiveet ohjelmakysymyksistä ja toisista ministerinsalkuista kaikeivat kuuroille korville. RKP ja LKP yrittivät ajaa hallituksen ohjelmaan liikevaihtoveron uudistamista, joka elinkeinoelämän piirissä nähtiin erityisesti vientiteollisuudelle välttämättömänä. Muistiossa kuitenkin todettiin, että asia kaatui lähinnä Keskustapuolueen mielenkiinnon puutteeseen, eikä niinkään vasemmiston vastustukseen. EVA:ssa arvioitiin myös, että LKP ja RKP eivät tukeneet toisiaan riittävästi hallitusneuvotteluissa, mikä vaikutti myös niiden huonoon menestykseen. Sen sijaan kommunistien enemmistön arvioitiin muistiossa ymmärtäneen tilanteen parhaiten, ja SKDL tuli mukaan hallitukseen jopa muiden puolueiden hämmästykseksi. Näin kommunistien enemmistö vahvisti asemiaan suhteessa vähemmistöön, joka oli hyötynyt oppositiossa olemisesta. Samalla SKDL helpotti myös Sorsan asemaa, jonka oli helpompi perustella puolueelleen kansanrintamahallitukseen meneminen. Toisaalta EVA arvioi, että tilanne sitoi vasemmistopuolueet entistä tiukemmin yhteiseen hallitus- tai oppositioasemaan.¹⁶⁶

¹⁶³ P.M. Sorsan II hallituksen muodostamisesta, "kesällä 1977", Muistiot (1977–1979), EVAa, KA.

¹⁶⁴ P.M. Sorsan II hallituksen muodostamisesta, "kesällä 1977", Muistiot (1977–1979), EVAa, KA.

¹⁶⁵ P.M. Sorsan II hallituksen muodostamisesta, "kesällä 1977", Muistiot (1977–1979), EVAa, KA.

¹⁶⁶ P.M. Sorsan II hallituksen muodostamisesta, "kesällä 1977", Muistiot (1977–1979), EVAa, KA.

SDP ei saanut pääministerinsalkkua ilmaiseksi. Se joutui tekemään kompromissin maapakettissa, hyväksymään Mieltusen vähemmistöhallituksen tekemän maataloustuloratkaisun ja liikevaihtoveron korotuksen sekä luovuttamaan Keskustalle viisi ministeripaikkaa. Vastineeksi Sorsa kuitenkin nousi laajapohjaisen enemmistöhallituksen pääministeriksi, ja SDP:n muut ministerit hallitsivat suurinta osaa valtion rahoista. EVA:ssa kuitenkin arvioitiin, että Sorsan II hallituksen todellinen arkkitehti oli Virolainen, joka ”poliittisten arvioiden” mukaan oli vuonna 1977 vahvimmillaan. Hallituksessa ei voisi syntyä päätöksiä ilman Virolaisen hyväksyntää. Teoriassa kansanpuolueet ja vasemmistopuolueet olisivat voineet neuvotella Keskustan ohitse, mutta tätä ei EVA:ssa pidetty todennäköisenä.¹⁶⁷

Huolimatta siitä, että EVA:n muistiossa hallituksen ”arkkitehtina” pidettiin Virolaista, vahvasti enemmistöhallituksen syntyminen myös SDP:n ja erityisesti Sorsan asemaa. Pääministeripuolueena ja suurinta osaa valtion budjettia hallitsevana puolueena SDP käytti suurta talouspoliittista valtaa. Toista kertaa pääministeriksi noussut Sorsa puolestaan vahvasti asemaansa puolueen johdossa, joka oli horjunut hänen nostettuaan esille mahdollisuuden puheenjohtajuudesta luopumiseen. Sorsa ja SDP ajoivat tehokkaasti läpi hallituksessa puolueen keväällä 1977 julkistaman talouspoliittisen linjan mukaisen elvytysohjelman, mikä varmasti kiinnosti EVA:a. SDP osoitti olevansa valmis myös tekoihin uudella, aiempaa yritysmuonteisemmalla linjallaan.

Sorsan II hallituksen aikana EVA:n ja SDP:n välinen yhteys oli kuumimmillaan. Vuonna 1978 Jakobson lähetti Sorsalle yhdeksän kirjettä, ja kun mukaan lasketaan myös puoluesihteerin Sundqvist, oli Jakobson todistetusti yhteydessä SDP:n johtoon lähes vuoden jokaisena kuukautena – vain heinäkuun jäädessä poikkeukseksi. EVA myös analysoi tarkasti SDP:n ohjelmaa Sorsan II hallituksen aikana, josta tarkemmin luvussa 5.4. Ennen vuoteen 1978 siirtymistä käsittelen seuraavassa alaluvussa vielä Korpilammen talouspoliittista konferenssia, jonka Sorsan II hallitus järjesti Suomen talouselämän eliitille.

4.5 Korpilampi – EVA:a ei kutsuttu omana itsenään

Syyskuun 5.–6. päivä 1977 kokoontui Suomen taloudellinen ja poliittinen eliitti Korpilammen konferenssihotelliin Espoon perukoille. Pääministeri Kalevi Sorsan II hallitus järjesti Suomen kansantalouden tilannetta ja tulevaisuutta käsitelleen seminaarin vain viikko 30.8.1976 pidetyn EVA-päivän jälkeen. Itse asiassa vielä SDP:n hallitusryhmän kokouksessa

¹⁶⁷ P.M. Sorsan II hallituksen muodostamisesta, ”kesällä 1977”, Muistiot (1977–1979), EVAa, KA.

25.5.1977 talouspoliittista konferenssia oli suunniteltu elokuun viimeiselle viikolle¹⁶⁸, mutta seminaari siirrettiin lopulta syyskuun alkuun. Kun tavoitteena oli saada paikalle suomalaisen elinkeinoelämän johtoporras, ei hallitus voinut järjestää tilaisuuttaan aivan samaan aikaan kuin EVA omaansa. Päivää seminaarin jälkeen Helsingin Sanomien julkaisemassa haastattelussa pääministeri Sorsa väitti, että hallitus ei ollut tiennyt EVA-päivästä aloittaessaan suunnittelemaan talouspoliittista konferenssia kesäkuussa 1977¹⁶⁹. Tutkimukseni perusteella Sorsan väitteen voi todeta suoraksi valehteluksi: Sorsa oli 14.6.1977 vihdoinkin vastannut kieltävästi Jakobsonin pyyntöön pitää puheenvuoro EVA-päivän seminaarissa ja samalla hän oli antanut oman vaihtoehdoisen suosituksensa sosiaalidemokraattisen näkökulman esittäjästä.¹⁷⁰

Jukka Tarkan arvio Sorsan halusta pitää SDP:n EVA-yhteydet piilossa julkisuudelta ja erityisesti kommunisteilta¹⁷¹ vaikuttaa uskottavalta. Tätä taustaa vasten on ymmärrettävissä myös se, miksi Sorsa ei kutsunut Korpilammelle Max Jakobsonia, joka oli pitänyt lehdissä esillä EVA:n ajatusta ”yhteiskuntasopimuksesta”. Jakobsonin mielestä Korpilammella Suomen taloudellinen eliitti todisti konsensuksen syntymistä¹⁷². Tarkka kirjoittaa EVA:n edustajien tavanneen pääministeri Sorsan heti Korpilammen jälkeen ja todenneen, että Korpilammen konferenssi osoitti yhteiskuntasopimuksen hyväksymistä. Tästä tapaamisesta ei löytynyt arkistodokumentteja. Tapaamisessa Sorsa ilmeisesti väitti Jakobsonin kutsumatta jättämisen olleen vahinko¹⁷³, mutta olettaisin sen olleen tarkoituksellista. Juho Saari epäilee, että ”Sorsa ei halunnut Jakobsonia paikalle varjostamaan hänen asemaansa ja tuomaan julki EVA:n aloitteellisuutta konferenssin järjestelyissä”¹⁷⁴. Jakobson olisi toki voinut puhua julkisuudessa EVA:n roolista seminaarin taustalla, mutta hyvien suhteiden ylläpitämiseksi Sorsaan ja sosiaalidemokraatteihin oli järkevää olla puuttumatta näiden toimintaan. Seppo Lindblom uskoo Jakobsonin ymmärtäneen hyvin Sorsan rajoitteet EVA:n suuntaan kohdistuneelle yhteistyölle¹⁷⁵.

Korpilammelle ei osallistunut myöskään tasavallan presidentti Urho Kekkonen, joka oli samaan aikaan valtiovierailulla Itä-Saksassa. Saaren mukaan Kekkonen poissaolo ilmentää

¹⁶⁸ Sd-hallitusryhmän kokous 25.5.1977, 1977.5 HB SDP, KSa, TA.

¹⁶⁹ Saari 2010, 476. Saari viittaa Helsingin Sanomien 7.9.1977 lehden sivulle 20.

¹⁷⁰ Sorsa Jakobsonille 14.6.1977, Kirjeenvaihto 1977, EVAa, KA.

¹⁷¹ Tarkka 2002, 159.

¹⁷² Jakobson 1992, 172.

¹⁷³ Tarkka 2002, 159. Tarkka viittaa Juha Sipilän 14.4.1978 kirjoittamaan muistioon kirjoittaessaan Sorsan kutsuneen Jakobsonin puuttumista Korpilammen kutsulistalla ”ikäväksi työtapaturmaksi”. Muistiota ei kuitenkaan enää löydy EVA:n arkistosta.

¹⁷⁴ Saari 2010, 477.

¹⁷⁵ Seppo Lindblomin haastattelu 6.2.2023 Lindblom keskusteli itsekkin säännöllisesti Jakobsonin kanssa, joka ulotti verkostoitumisensa myös Suomen Pankissa työskennelleeseen Koiviston alaiseen.

hänen talouspoliittisen vaikutusvaltansa heikkenemistä. Sorsa hallituksineen pystyi järjestämään konferenssin omalla arvovallallaan, eikä se tarvinnut presidentin läsnäoloa oikeuttaakseen asemaansa elvytyspolitiikan suunnannäyttäjänä.¹⁷⁶ Korpilammen tarkoituksena oli Sorsan hallituksen iltakoulussaan käsittelemän muistion mukaan

- valtiovallan talouspoliittisten tavoitteiden tunnetuksi tekeminen ja keinovalinnat tavoitteiden toteuttamiseksi,
- yhteistyön ja vuorovaikutuksen aikaansaaminen julkisen vallan, elinkeinoelämän sekä ammattiyhdistysliikkeen kesken ja toisaalta elinkeinoelämän ja ammattiyhdistysliikkeen välisen vuorovaikutuksen edistäminen.¹⁷⁷

Toisin sanoen Korpilampi oli jo alun perin suunniteltu osittain tiedotustilaisuudeksi hallituksen linjasta ja osittain eri osapuolten päättäjien verkostoitumis- ja keskustelutilaisuudeksi. Ammattiyhdistysliike ei kuitenkaan lämmennyt elinkeinoelämälle, eikä Sorsan II hallituksen talouspoliittiselle linjalle. Siinä missä Jakobson muistelee konsensuksen hyväksymistä, Bergholmin mielestä sellaista ei syntynyt, eivätkä seminaarissa esitetyt puheenvuorot hänen mukaansa osoittaneet yhteistä ymmärrystä.¹⁷⁸

Hallituksen ja elinkeinoelämän suhteen osalta hyvää tilannetta oli esitelty jo ennen talouspoliittista konferenssia. Paul Paavela esitti elokuussa 1977 Suomen Kuvalehden haastattelussa, että hallituksen ja elinkeinoelämän yhteistyö oli paranemassa. Samassa haastattelussa Paavela totesi, ettei talouden ohjailu ollut sosiaalidemokraateille itse tarkoitus, vaan sen piti palvella mahdollisimman tasaisen ja korkean taloudellisen kehityksen turvaamista.¹⁷⁹ SDP:n talouspoliittinen linja oli muuttunut elinkeinoelämälle mieleisemmäksi, vaikka sosiaalidemokraattinen itseymmärrys sen jatkuvuutta korostaakin.¹⁸⁰

Muutamaa viikkoa Korpilammen jälkeen Sorsa tapasi lounaalla Tiivolan ja Jakobsonin. 21.9.1977 järjestetty tapaaminen oli sovittu jo ennen konferenssia. Lounaalle oli kutsuttu myös Keskustapuolueen puheenjohtaja, ministeri Johannes Virolainen, joten tapaaminen oli

¹⁷⁶ Saari 2010, 477.

¹⁷⁷ PM. Talouspoliittinen konferenssi Korpilammella 5.–6.9.1977, 6.7.1977, Hc:1 Iltakoulujen ja hallituksen neuvottelujen asiakirjat 16.5.–14.9. (1977–1977), Kalevi Sorsan II hallituksen arkisto, Kansallisarkisto (KA), Helsinki. Hallitus lähetti käsittelemänsä taustamuistion vähäisin muutoksin myös suoraan osallistujille huolimatta sen valmistelevista sanamuodoista ja kutsuttavien taustan pohdinnasta. Kutsun liite Korpilammen konferenssiin, 8.7.1977, Seminaarit, konferenssit, matkat 1977–1980, Rolf Kullbergin arkisto, Suomen Pankin arkisto, Helsinki.

¹⁷⁸ Tapio Bergholm suullisesti tekijälle, kun keskustelu kääntyi Korpilampeen tavattuamme sattumalta Työväen arkiston tutkijasalissa 3.10.2022. Ks. myös Bergholm 2018, 73–77.

¹⁷⁹ Vesikansa 2016, 206. Vesikansa viittaa Suomen Kuvalehden numeroon 32/1977 (12.8.1977).

¹⁸⁰ Merkittävää käännettä ei ainakaan sanallista Lipponen (2009), eivätkä haastattelemani Pertti Sorsa ja Seppo Lindblom.

enemmän Sorsan II hallituksen yhteydenpitoa EVA:an kuin SDP:n.¹⁸¹ Sorsan henkilökohtaiset suhteet Jakobsoniin – sekä Tiivolaan – olivat kuitenkin suuressa roolissa EVA–SDP-suhteessa, joten tilaisuus on tältä osin merkittävä myös EVA–SDP-akselin kannalta. Hieman ennen lounastapaamista Jakobson kirjoitti Tiivolalle nostaakseen esiin mielestään tärkeitä keskustelunaiheita. Yhtenä asiana Jakobson totesi, että vaikka hän katsoi Korpilammen symboloivan yhteiskuntasopimusajattelun hyväksymistä, olisi hänen mielestään Sorsalle ehdotettava seuraavana vuonna järjestettävän uusi vastaava konferenssi, jota valmisteltaisiin paremmin. Jakobson ajatteli, että ”kaikessa hiljaisuudessa ilman julkisuutta” olisi työryhmissä valmisteltava asioita, joissa saavutettu yhteisymmärrys voitaisiin sitten kirjata julkisessa konferenssissa.¹⁸² Jakobson vaikuttaa toivoneen uuden konferenssin olevan konkreettiselta merkitykseltään suurempi kuin Korpilammella tapahtunut tiedotustilaisuus hallituksen elvytyspäätöksistä.

Tapaamisen aikaan Jakobson lähetti Sorsalle kirjeitse kutsun EVA:n syyskokouksen jälkeisille päivällisille 14.12.1977. Sorsan toivottiin alustavan keskustelu, jota ei tarvitsisi valmistella tiedotusvälineitä varten, sillä koko päivällistilaisuus järjestettiin ilman, että siitä tiedotettiin lainkaan julkisuuteen itse kokouksen yhteydessä.¹⁸³ Sorsa ei kuitenkaan päässyt 7.12.1977 siirrettyyn tilaisuuteen, sillä hän oli ollut liian kiireinen hallituksen neuvottelujen takia. Tiivola kuitenkin kiitti Sorsaa siitä, että tämä oli lupautunut olemaan läsnä päivällisellä ja totesi, että EVA:n piirissä arvostettiin tätä. Tiivola toivoi kirjeessään, että Sorsa voisi seuraavan mahdollisuuden tullen osallistua.¹⁸⁴ Sorsa osallistui lopulta EVA:n kevätkokoukseen 1978, josta tarkemmin luvussa 5.1.

Korpilammen konferenssin järjesti Sorsan II hallitus, mutta idealtaan se muistutti viikkoa aiemmin järjestettyä EVA-päivää. Sosiaalidemokraatit eivät kuitenkaan kutsuneet valtuuskuntaa seminaariin tai ottaneet sitä mukaan valmisteluihin, vaan Korpilammen kokous oli käytännössä pitkä tiedotustilaisuus hallituksen kesällä 1977 tekemistä elvytyspäätöksistä. Konferenssin työryhmätyöskentelyä ei valmisteltu etukäteen, eikä tilaisuudessa pyritty tekemään konkreettisia ratkaisuja, vaan ryhmät jäivät yksittäisiksi keskustelutilaisuuksiksi. Tältä osin Korpilampi aiheutti pettymyksen Jakobsonille, joka oli toivonut uusia avauksia keskusteluun talouspoliittisista toimenpiteistä.

¹⁸¹ Tiivola Sorsalle 26.8.1977, 1977.2 F Kirjeenvaihto, KSA, TA.

¹⁸² Jakobson Tiivolalle 19.9.1977, Kirjeenvaihto 1977, EVAa, KA.

¹⁸³ Jakobson Sorsalle 21.9.1977, 1977.2 F Kirjeenvaihto, KSA, TA. EVA:n arkistossa on kirjeestä sihteerin Eine Aholan kirjaama sisällön kuvaus, koska toimiston kopiokone oli rikki, eikä varsinaisesta kirjeestä saatu valokopiota arkistoon. Aholan kirjaus 21.9.1977, Kirjeenvaihto 1977, EVAa, KA.

¹⁸⁴ Tiivola Sorsalle 8.12.1977, 1977.2. F Kirjeenvaihto, KSA, TA.

5 Kuuma linja 1978 ja sen viileneminen 1979

Syksyllä 1977 Sorsa oli hallituksineen kiireinen taloudellisen elvytysohjelman valmistelun vuoksi, eikä laajempia tapaamisia EVA:n kanssa ilmeisesti ehditty järjestää. Sorsa joutui hallitustyöskentelyn takia myös perumaan osallistumisensa EVA:n syyskokouksen päivälliselle. Jakobson on oletettavasti ollut ainakin jollain tasolla tietoinen tästä tilanteesta, sillä hän ei loppuvuodesta 1977 yrittänyt järjestää EVA:n ja SDP:n yhteisiä tilaisuuksia. Vuoden vaihtuessa hallitus sai ensimmäisen elvytyspaketinsä päätökseen, ja Jakobson aktivoitui uudelleen.

Kenties myös EVA:n taustajärjestöissä kytenyt riitely ja Stig Hästö'n esittämä kritiikki olivat laantuneet Korpilammen jälkeen, mahdollistaen Jakobsonille paremman keskittymisen suhteiden ylläpitämiseen. Ainakaan Päiviö Hetemäen arkistossa ei ole kevään 1977 jälkeen kirjeitä, jotka ilmentäisivät riitelyä EVA:n roolista järjestökentässä. Lisäksi Jakobson otti syksyllä 1978 sovittelavamman linjan suhteessa Hästöön, mikä on voinut liennyttää tilannetta¹⁸⁵ ja Hästö osallistui EVA:n ja SDP:n välisiin tapaamisiin. Joka tapauksessa EVA:n toimisto aloitti tammikuussa 1978 neljännen vuotensa, jolloin se oli ehtinyt vakiinnuttaa toimintatapansa Jakobsonin ohjauksessa.

Asemansa oli ehtinyt sementoida myös Sorsan II hallitus, joka Korpilammen hengessä toteutti elvytyspolitiikkaansa. Pääministeripuolueena, joka johti lisäksi valtiovarainministeriötä ja budjettiosuuksiltaan suurimpia sosiaali- ja terveysministeriötä sekä opetusministeriötä, SDP oli tukevasti kiinni vallan kahvassa. Näin ollen Sorsan johtama puolue on ollut entistä kiinnostavampi ja tärkeämpi kohde EVA:n vaikuttamiselle vuonna 1978.

Vuonna 1978 EVA oli yhteydessä SDP:hen paljon enemmän ja tiiviimmin kuin aiempina vuosina. Osapuolten välinen kuuma linja kuitenkin viilentyi jo seuraavana vuonna. Tähän osaltaan ovat luultavasti vaikuttaneet alkuvuodesta 1979 käydyt eduskuntavaalit, joiden jälkeen hallituksen muodosti toista kertaa Mauno Koivisto, ja Sorsa joutui hetkeksi syrjään vallan keskuksesta. Vuonna 1978 Jakobson pyysi Koiviston paneelikeskustelijaksi EVA-päivään¹⁸⁶ ja seuraavana vuonna EVA kutsui pääministeriksi nousseen Koiviston kevätkokouksensa päivälliselle¹⁸⁷, mutta muuten Jakobson ei pitänyt samalla tavalla yhteyttä

¹⁸⁵ Jakobson selitti kirjeessä Hästölle Sorsan kanssa tekemistään suunnitelmista muun muassa palkansaajarahastoja koskevan keskustelun järjestämisen suhteen. Jakobson kirjoitti, ettei halunnut kuitenkaan edetä asiassa ennen kuin Hästö puoltaisi tilaisuuden järjestämistä myös STK:n kannalta hyödylliseksi. Jakobson Hästölle 18.9.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

¹⁸⁶ Jakobson Koivistolle 31.5.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

¹⁸⁷ Jakobson Koivistolle 28.5.1979, Kirjeenvaihto 1979, EVAa, KA.

Koivistoon, joka kansansuosionsa perusteella oli nousemassa presidentiksi Urho Kekkosen jälkeen. Jakobsonin tärkeimmän yhteyshenkilön Sorsan rasitteina olivat lisäksi elektroniikkayritys Saloraan liittynyt lahjuskandaali sekä edellisen kanssa perustettu huono-onninen, osin valtio-omisteinen kuvaputkitehdas Valco¹⁸⁸, ja EVA tuskin on ollut hänen prioriteetti-listallaan kovin korkealla vuonna 1979.

5.1 Tiivistä yhteydenpitoa

Ainakin säilyneen kirjeenvaihdon määrän perusteella vuosi 1978 oli EVA–SDP-suhteen aktiivisin tässä tutkielmassa tarkastellulla ajanjaksolla. Jakobson lähetti Sorsalle yhdeksän kirjettä, joiden perusteella miehet tapasivat toisiaan useita kertoja. Kun huomioidaan myös puoluesihteerin Ulf Sundqvist, oli Jakobson yhteydessä sosiaalidemokraattien puoluejohdon heinäkuuta lukuun ottamatta vuoden jokaisena kuukautena. Tammikuussa kyseessä ei tosin ollut EVA:n ja SDP:n kahdenkeskisestä suhteesta. Jakobson pyysi Sorsaa osallistumaan keskusteluun ”eräistä kansainvälisen tilanteen kehitysnäkymistä”, jossa olisivat mukana kaksikon lisäksi myös Keskustan Virolainen sekä RKP:n Jan-Magnus Jansson.¹⁸⁹ Tapaaminen ilmeisesti järjestyi helmikuun ensimmäisenä päivänä, jolloin Sorsa on kirjoittanut henkilökohtaiseen kalenteriinsa Jakobsonin nimen, ja sama on merkitty myös pääministerin päiväohjelmakorttiin¹⁹⁰. Jakobsonin ja Sorsan henkilökohtaiset välit ovat olleet keskeiset EVA:n ja SDP:n suhteelle, joten myös muihin teemoihin liittyneet tapaamiset ovat heidän keskinäisen vuorovaikutuksensa osalta vaikuttaneet asiaan laajemmin.

Kevättalvella 1978 EVA ja SDP eivät vaikuta järjestäneen varsinaisia keskustelutilaisuuksia. Sen sijaan maaliskuussa Jakobson kutsui Sorsan EVA:n kevätkokouksen yhteydessä järjestettävälle päivälliselle toukokuussa. Sorsan oli ollut tarkoitus osallistua jo vuoden 1977 syyskokouksen yhteydessä, mutta elvytysneuvottelut olivat pitäneet pääministerin liian kiireisenä. Jakobson toivoi Sorsan voivan pitää puheenvuoron jostakin ajankohtaisesta, yhteiskunnallisesta aiheesta osallistuessaan.¹⁹¹

Sorsa vastasi kutsuun myöntävästi, ja huhtikuun alussa Jakobson kiitti Sorsaa suostumisesta. Kirjeessään Jakobson lähetti Sorsalle luettelon EVA:n valtuuskunnan ja työvaliokunnan jäsenistä sekä muista päivälliselle kutsutuista henkilöistä. Jakobson vihjasi Sorsalle, että paikalle saapuvaa yleisöä voisi erityisesti kiinnostaa SDP:n uusi poliittinen ohjelma

¹⁸⁸ Sorsan Salora- ja Valco-ongelmista ks. Meinander 2022, 221–229.

¹⁸⁹ Jakobson Sorsalle 10.1.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

¹⁹⁰ Sorsan kalenteri 1978 ja pääministerin päiväohjelma 1.2.1978, 1978.1 HA Henkilökohtaiset asiakirjat, KSa, TA.

¹⁹¹ Jakobson Sorsalle 13.3.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

Sosialidemokratian suunta, mutta totesi alustuksen aiheen olevan silti tämän vapaasti päätettävissä. Jakobson muistutti Sorsaa myös siitä, että tämän ei tarvitsisi valmistella julkaistavaa tekstiä, sillä päivällistilaisuudesta ei kerrotaisi lainkaan tiedotusvälineille.¹⁹²

Tilaisuuden jälkeen Jakobson kiitti Sorsaa tämän pitämästä alustuksesta. Jakobsonin mukaan keskustelu oli jatkunut vielä Sorsan poistuttua paikalta. Sorsa oli puheellaan käynnistänyt keskustelun periaatteellisella tasolla, mitä Jakobson sanoi epätavalliseksi ja sen takia virkistäväksi. Yleensä yritysjohtajat pysyivät talouspolitiikan päiväkohtaisissa yksityiskohdissa. Jakobson totesi, että osanottajat olivat olleet yksimielisiä siitä, että vastaavia periaatteellisen tason keskusteluja olisi syytä jatkaa, ja Jakobson totesi olevansa Sorsaan yhteydessä asiasta lähitulevaisuudessa.¹⁹³

Viimeistään kesäkuussa Jakobson ja Sorsa olivat suunnitelleet asiaa tarkemmin, ja 22. päivä Jakobson vahvisti Sorsalle, että tilaisuus järjestettäisiin 14.8.1978. Isäntänä toimisi EVA:n puheenjohtaja Mika Tiivola, joka tarjoaisi tilat johtamansa SYP:n kurssikeskuksesta Vuosaaressa.¹⁹⁴ 29.6. Tiivola ilmoitti Jakobsonille ja Sorsalle tilaisuuden alkamisajan sekä kutsumansa elinkeinoelämän johtajat. Paikalle olivat tulossa vuorineuvokset Gay Ernrooth ja Stig Hästö sekä toimitusjohtaja Lassila ja pääjohtaja Makkonen.¹⁹⁵ He edustivat yritystensä ja EVA:n lisäksi TKL:a, STK:a, Suomen vakuutusyhtiöiden keskusliittoa sekä Pankkiyhdistystä.

Elokuussa Jakobson ehdotti Sorsalle keskustelunaiheita: "1) SDP:n ohjelma ja elinkeinoelämä, 2) valtiosääntö ja 3) taloudelliset näkymät, myös kansainväliset."¹⁹⁶ Valtiosääntö on oletettavasti tässä yhteydessä tarkoittanut eduskunnan määräenemmistösäädöksiä, joita SDP halusi kansanvaltaisuuden periaatteen nimissä lieventää. Koska Sorsa ei ole lähettänyt vastaustaan kirjallisesti, ei ole mahdollista varmuudella sanoa, mitä SDP:n puolella on ajateltu Jakobsonin ehdottamista keskustelunaiheista. On kuitenkin vaikea keksiä syytä, miksi ne eivät olisi Sorsalle sopineet. Yleisesti vaikuttaa siltä, että myös SDP:n puolelta suhtauduttiin positiivisesti keskustelujen järjestelmälliseen valmisteluun. Jonkin aikaa keskustelun jälkeen Lipponen kirjoitti Sorsalle sopineensa Kari Kairamon kanssa, että syksyn kuluessa pyrittäisiin järjestämään uusi tapaaminen, johon valmisteltaisiin esityslista ja puheenvuoroja.¹⁹⁷ Vastauksen puuttumisen vuoksi ei ole myöskään selvää, ketkä kaikki SDP:n

¹⁹² Jakobson Sorsalle 5.4.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

¹⁹³ Jakobson Sorsalle 18.5.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

¹⁹⁴ Jakobson Sorsalle 22.6.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

¹⁹⁵ Tiivola Sorsalle 29.6.1978, 1978.2 F Kirjeenvaihto, KSA, TA; Tiivola Jakobsonille 29.6.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

¹⁹⁶ Jakobson Sorsalle 8.8.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

¹⁹⁷ Lipponen Sorsalle 23.8.1978, 1978.2 F Kirjeenvaihto, KSA, TA.

edustajat elokuun keskustelutilaisuuteen osallistuivat. Todennäköisesti mukana olivat ainakin puoluesihteerit Sundqvist sekä Lipponen.

Jakobson ja Sorsa tapasivat toisiaan myös laajempien tilaisuuksien ulkopuolella. 20.9. Jakobson lähetti Sorsalle kirjeen jatkaakseen heidän aiemman lounastapaamisensa keskustelua ja suositteli tätä lukemaan Suomen Kuvalehdestä erään jutun, joka Jakobsonin mielestä oli osoitus ”siitä vihjailevasta journalismista”, joka hänen mielestään turmeli poliittista keskustelua.¹⁹⁸ Kirje ja sen jatkama keskustelu ovat osoitus siitä, että Jakobson ja Sorsa tulivat hyvin toimeen keskenään, eivätkä tavanneet toisiaan ainoastaan velvollisuudesta ylläpitää suhteita ideologiseen vastapeluriinsa.

Lokakuussa Jakobson otti uudelleen yhteyttä Sorsaan työllisyyteen liittyvän keskustelun järjestämiseen liittyen. Jakobsonin sanoin tavoitteena oli ”saada aikaan vapaamuotoinen, sitoumukseton ideakeskustelu siitä, miten työllisyyttä voitaisiin pitemmällä tähtäyksellä parantaa”. Jakobson suunnitteli marraskuun 13. päivälle ehdottamansa keskustelun osallistujajoukon laajentamista muutamalla henkilöllä verrattuna elokuun tilaisuuteen. Maanantaille 16.10. päiväämässään kirjeessä Jakobson toivoi tapaavansa Sorsan keskiviikkoiltana, jolloin he voisivat jatkaa keskustelua.¹⁹⁹ Kirjeen lopussa oleva huomio tapaamisesta on kiinnostava, koska se kertoo Jakobsonin ja Sorsan tavanneen säännöllisen oloisesti laajempien tilaisuuksien ulkopuolella. Lisäksi Sorsan päiväohjelmassa maanantaille 30.10.1978 on merkitty lounasaikaan Jakobsonin nimi²⁰⁰, joten ainakin tällöin he ovat tavanneet. On todennäköistä, että lounastapaamiset ovat olleet heidän välillään kohtalaisen säännöllisiä.

Marraskuun keskustelussa oli keskitytty ajankohtaiseen tilaisuuteen, mikä Jakobsonin mukaan oli ”sinänsä hyödyllistä”. Hän kuitenkin piti tarpeellisena uuden tilaisuuden järjestämistä pitkän aikavälin työllisyysnäkökymien käsittelyä varten, ja ehdotti ajankohdaksi tammi-kuun alkua 1979.²⁰¹ Joulun alla Tiivola vahvisti Sorsalle tilaisuuden päivämääräksi 11.1.1979 ja paikaksi elokuun kokouksessa jo käytetyn SYP:n Unitas-opiston. EVA:n puolelta kutsuttuja olivat Erkki Ahola, Guy Ehrnrooth, Jaakko Honko, Stig Hästö, Max Jakobson, Pekka Jauho, Timo Laatonen, Jaakko Lassila, Veikko Makkonen ja Pentti Somerto.²⁰²

¹⁹⁸Jakobson kirjoitti: ”Suomen Kuvalehdessä [numero 37 / 1978, 15.9.1978] julkaistu Tuomas Keskisen juttu presidenttikysymyksestä oli ikään kuin jatkoa meidän lounaskeskustelullemme. Se osoitti, mitä keinoja siltä taholta tullaan käyttämään. Se oli myös tyypillinen esimerkki siitä vihjailevasta journalismista, joka mielestäni turmelee poliittisen keskustelun.” Jakobson Sorsalle 20.9.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA. Miehet vaikuttavat tavanneen lounaalla 11.9.1978, jonka kohdalle Sorsa oli kirjoittanut kalenteriinsa Jakobson (sic) kello 12. Sorsan kalenteri 1978, 1978.1 HA Henkilökohtaiset asiakirjat, KSA, TA.

¹⁹⁹ Jakobson Sorsalle 16.10.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

²⁰⁰ Sorsan päiväohjelma 30.10.1978, 1978.1 HA Henkilökohtaiset asiakirjat, KSA, TA.

²⁰¹ Jakobson Sorsalle 27.11.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

²⁰² Tiivola Sorsalle 21.12.1978, 1978.2 F Kirjeenvaihto, KSA, TA.

Ahola ja Ehrnrooth eivät kuitenkaan osallistuneet. Samoin SDP:n kutsumista henkilöistä Lipponen, Oivio, Viinanen ja Liinamaa eivät lopulta osallistuneet tilaisuuteen. Paikalle kuitenkin menivät Sorsa, Sundqvist, Lundh ja Penttilä. Ahde ja Rantala olivat Sorsan sihteerin pääministerin päiväohjelmaan tekemän huomautuksen mukaan epävarmoja saapumisestaan.²⁰³

Vuoden 1978 aikana EVA:n ja SDP:n suhde tiivistyi huomattavasti; kirjeenvaihtoa ja tapauksia oli kyseisenä vuonna eniten tutkitun ajanjakson aikana. Jakobsonin ja Sorsan keskinäinen suhde vaikuttaa myös lähentyneen, ja Jakobsonin kirjeiden sävy on tuttavallisempaa kuin edeltävinä vuosina. Sorsan II hallituksen aloitettua elvytysohjelmansa toimeenpanon näyttäytyi SDP luultavasti jonkin verran paremmassa valossa elinkeinoelämälle, vaikka pohjimmiltaan ennakkoluulot eivät olleetkaan hävinneet. Ajankohta on kuitenkin ollut sopiva Jakobsonille pyrkiä syventämään EVA:n ja sen taustajärjestöjen edustajien yhteyttä sosiaalidemokraatteihin, jotta vastakkainasettelu olisi voinut entisestään vähentyä.

5.2 Sosiaalidemokraatit EVA:n tapahtumissa

Vuonna 1978 Jakobson ja EVA saivat SDP:n puoluejohdossa toimineen poliitikon esiintymään EVA:n tilaisuudessa, kun puoluesihteerin Ulf Sundqvist lupautui alustamaan Elinkeinoelämän yhteiskuntasuhdeseminaarissa helmikuun 1978 alussa. Sundqvistille lähetetyn kirjeen liitteinä olleita osallistujaluetteloa ja ohjelmaa ei ole taltioitu EVA:n kirjekopion yhteyteen, mutta Jakobsonin mukaan tilaisuuteen oli valikoitunut ”nuoremman polven yrittäjiä”. Sundqvistilta Jakobson pyytää periaatteellisen keskustelun alustamista ”Suomen yhteiskunnan ja talouselämän kehittämisestä”.²⁰⁴

Tilaisuuden jälkeen Jakobson kiitti Sundqvistia puheenvuorosta, jota osallistujat olivat pitäneet mielenkiintoisena ja hyödyllisenä, ja olipa se saanut EVA:n ”kurssikritiikissä” parhaan mahdollisen arvion. Jakobson kertoi Sundqvistille, että EVA toivoi saavansa jokaiseen seminaariinsa SDP:n edustajan. Seuraava olisi jo maaliskuussa, johon Jakobson suunnitteli kutsuvansa Lipposen.²⁰⁵ EVA:n vuoden 1978 kirjeenvaihtoarkistosta ei kuitenkaan löydy Lipposelle lähetettyä kutsua, mutta se ei varmuudella osoita, etteikö Jakobson olisi suunnitellaansa toteuttanut.

²⁰³ Pääministerin päiväohjelma 11.1.1979, 1979.1 HA Henkilökohtaiset asiakirjat, KSa, TA.

²⁰⁴ Jakobson Sundqvistille 12.1.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

²⁰⁵ Jakobson Sundqvistille 17.2.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

Jakobson ei vaikuta kysyneen Sorsaa EVA:n julkisiin tilaisuuksiin enää sen jälkeen, kun tämä kesällä 1977 oli pitkän odottelun jälkeen kieltäytynyt EVA-päivän 1977 puheenvuorosta. Sen sijaan Jakobson kysyi EVA-päivän 1978 puhujaksi Sundqvistia, joka alkuvuodesta oli jo osallistunut yhteiskuntasuhdeseminaariin. Tällä kertaa Jakobson oli suunnitellut sosiaalidemokraattien edustajan osallistuvan vuoropuheluun taloudellisen kehityksen hallittavuudesta kansleri Klaus Wariksen kanssa.²⁰⁶ Sundqvist suostui pyyntöön, mutta joutui perumaan osallistumisensa. Hän ehdotti tilalleen SDP:n kauppa- ja teollisuusministeri Eero Rantalaa, joka kuitenkin vaikuttaa kieltäytyneen, sillä muutaman päivän kuluttua Rantalan kysymisestä Jakobson lähestyi pyynnöllään Mauno Koivistoa.²⁰⁷

Koivisto suostui pyyntöön. Kertoessaan ratkaisusta Warikselle Jakobson oli tilanteeseen hieman pettynyt. Hän ajatteli Koiviston ja Wariksen keskustelun olevan mielenkiintoinen, mutta totesi heidän luultavasti olevan jo valmiiksi aika lailla samaa mieltä keskustelun aiheesta. Sundqvistin saaminen ”vastaväittäjäksi” olisi luonut asetelmaan enemmän vastakkainasettelua, jota Jakobson selvästi oli toivonut.²⁰⁸ EVA:lle vaikutti silti olevan ylipäätään tärkeää, että se sai sosiaalidemokraattisia puhujia tilaisuuksiinsa. Tämän voi tulkita eräänlaiseksi pehmeäksi vaikuttamiseksi myös elinkeinoelämän suuntaan: sosiaalidemokraattien tapaaminen EVA:n tilaisuuksissa ja heidän ajatustensa kuuleminen yritysjohtajille luontevassa ympäristössä on ollut hyvä tapa normalisoida sosiaalidemokraatteja ja murtaa elinkeinoelämän piirissä viljeltyä viholliskuvaa.

Sosiaalidemokraattien puolelta yhteyden oli jo avannut Paul Paavela, joka puhui EVA:n järjestämässä Elinkeinoelämän ja valtionhallinnon yhteistyön kehittäminen -seminaarissa maaliskuussa 1977. Paavelan puheenvuoron aihe oli tilaisuuden ohjelman mukaan ”Mahdollisuudet tiettyjen julkisten palvelusten tuottamiseen yritysten periaatteilla”.²⁰⁹ Paavela oli kuitenkin taustaltaan virkamies, eikä hän ollut vaaleissa SDP:n ehdokkaana – 1970-luvulla oli vielä tavallista, että ministerit eivät olleet kansanedustajia. Siten Sundqvistin esiintyminen helmikuussa 1978 avasi pelin SDP:n johtavien poliitikkojen julkisille esiintymisille EVA:n tilaisuuksissa.

Jakobson oli yrittänyt houkutellessaan Sorsaa itseään puhujaksi vuoden 1977 EVA-päivään, mutta tämä kieltäytyi. Lisäksi kesäkuussa 1977 Sorsa ei vaikuttanut haluavan muidenkaan

²⁰⁶ Jakobson Sundqvistille 18.5.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

²⁰⁷ Jakobson Rantalalle 26.5.1978, Jakobson Koivistolle 31.5.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA. Kirjeessään Rantalalle Jakobson totesi Sundqvistin peruneen maanpuolustuskurssin vuoksi, mutta hieman myöhemmin Jakobson kertoi Warikselle Sundqvistin joutuvan kertausharjoituksiin seminaarin ajaksi.

²⁰⁸ Jakobson Warikselle 9.6.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

²⁰⁹ EVA:n seminaarikutsu pj. Sorsalle + seminaarin ohjelma, 8.3.1977, F 388 Lähetettyjä ja saapuneita kirjeitä 1976–1977, SDPa, TA.

SDP:n poliitikkojen esiintyvän julkisesti EVA:n kanssa, joten hän suositteli Jakobsonille ”tutkijampaa esitelmöitsijää”.²¹⁰ ”Näkemyksiä suomalaisen markkinatalousjärjestelmän muuntumiskyvystä” esitti 1977 EVA-päivänä lopulta Seppo Lindblom²¹¹.

Sosiaalidemokraattien kutsuminen EVA:n tilaisuuksiin näyttää olleen tärkeä osa Jakobsonin keinovalikoimaa. Tapaamismahdollisuuksien luominen elinkeinoelämän johtajien ja SDP:n edustajien välille oli toimiva keino murtaa viholliskuvia puolin ja toisin osoittamalla, että vastapuolen kanssa voi käydä sivistynyttä keskustelua. Jakobsonille vapaa markkinatalous oli demokratian elinehto, ja demokratiaan kuuluu myös eriävien mielipiteiden olemassaolo. Vastakkainasettelun syntyminen olisi siten voinut olla myös positiivista, kunhan se tapahtuisi hyvässä hengessä asiakysymyksistä väiteltäessä, jolloin deliberatiivisen demokratian ihanteen mukaan paras argumentti voittais. Jakobson pettyikin hieman, kun EVA-päivän 1978 keskusteluun kansleri Wariksen kanssa valikoitui lopulta Koivisto, joka oli mielipiteiltään lähempänä Warista kuin alun perin vastaväittäjäksi ajateltu Sundqvist.

5.3 Julkisuudelta piilossa

Suurin osa EVA:n ja SDP:n välisestä yhteydenpidosta tapahtui ilman, että siitä oli mitään viitteitä aikalaisjulkisuudessa. Tämä pätee tämän tutkimuksen koko ajanjaksoon. Oikeastaan vain sosiaalidemokraattien julkiset esiintymiset EVA:n tapahtumissa olivat yleisesti tiedossa, ja niitäkään sosiaalidemokraatit tuskin mainostivat laajalti vasemmiston keskuudessa. EVA–SDP-suhde oli 1970-luvulla arkaluonteinen, koska se ylitti oikeiston ja vasemmiston välisen rintamalinjan. Tämän vuoksi vasemmistolehdistön, erityisesti vähemmistökommunistien julkaiseman, reaktiot näihin sosiaalidemokraattien puheenvuoroihin elinkeinoelämän tapahtumissa olisivat varmasti kiinnostava tutkimuskohde, mutta ne eivät mahdu tähän tutkielmaan.

Arkaluontoisuutensa takia EVA:n ja SDP:n edustajien keskustelutilaisuuksista ei huudeltu julkisuudessa. Valtuuskunnan syys- ja kevätkokouksista tehtiin ajan normaaliin järjestötapaan lehdistötiedotteet. Kutsuessaan SDP:n edustajien kokousten jälkeisille päivällisille Jakobson erikseen korosti, että iltatilaisuuden järjestämisestä ei mainittaisi sanallakaan kokoustiedotteen yhteydessä. Sorsa alusti julkisuudelta piilotettua keskustelua EVA:n

²¹⁰ Sorsa Jakobsonille 14.6.1977, Kirjeenvaihto 1977, EVAa, KA.

²¹¹ Tietoa osallistujille EVA-päivästä 1977, 11.8.1977, 1977 Kirjeet M. Koivisto, Mauno Koiviston arkisto, Suomen Pankin arkisto, Helsinki. Mauno Koivisto oli ilmoittautunut 1977 EVA-päivään, mutta oli joutunut perumaan osallistumisensa devalvaation valmistelusta johtuneiden kiireiden vuoksi. Jakobson Koivistolle 31.5.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

kevätkokouksen jälkeen 1978, jota Jakobson jälkikäteen vuolaasti kiitteli.²¹² Sorsa oli kutsuttu jo 1977 syyskokouksen yhteydessä järjestettäville päivällisille, mutta tämän jouduttua perumaan osallistumisensa oli tilalle pyydetty Suomen Pankin pääjohtaja Mauno Koivisto. Koivisto osallistui uudelleen tuoreena pääministerinä EVA:n 1979 kevätkokouksen jälkeisille päivällisille. Koiviston mukana valtuuskunnan suljettuun illallistilaisuuteen pääsi myös pääministerin sihteeriksi nimitetty Lipponen.²¹³

Poliittisen vasemmiston haastava suhde elinkeinoelämään on varmasti vaikuttanut EVA:n ja SDP:n edustajien käymien keskustelujen luonteeseen. Molemmat osapuolet ovat luultavasti varoneet esittämästä liiallista ymmärrystä vastapuolen näkemyksille, sillä vuotaessaan julkisuuteen tällaiset kannanotot olisivat olleet vahingollisia sanojalle itselleen. Erityisesti vähemmistökommunistit olisivat hyökänneet voimalla sosiaalidemokraattien kimppeun, mikäli tieto näiden veljeilystä pääomapiirien kanssa olisi levinnyt. Toisaalta niin kauan, kuin keskustelujen osallistujat saattoivat luottaa keskustelujen pysyvän luottamuksellisina, ovat he saattaneet puhua vaikeista asioista vapautuneemmin kuin jos heidän olisi tarvinnut huolehtia oman puolensa ääriaineksen pitämisestä tyytyväisenä.

Esimerkiksi maaliskuussa 1976 Lipponen oli todennut suomalaisen kommunismin tilanteen olevan niin arkaluontoinen asia, että siitä ei voitaisi puhua ”minkäänlaisessa muodollisessa neuvonpidossa”²¹⁴. Vaikka aiemmatkin EVA:n ja SDP:n tapaamiset olivat sellaisia, että niistä ei tehty lehdistötiedotteita tai muutenkaan julkistettu, niin niistä on oletettavasti kuitenkin puhuttu puolueen sisällä. Oletan Lipposen tarkoittaneen, että kommunismista keskusteleminen oli niin räjähdysherkkää, että sitä käsittelevää tilaisuutta ei voisi kertoa edes SDP:n puolue-elimille vuotoriskin vuoksi. Kylmän sodan maailmassa SDP joutui jatkuvasti varomaan Neuvostoliiton reaktioita, ja oikeistoyhteyksien paljastuminen olisi varmasti vahingoittanut SDP:n puoluesuhteita Neuvostoliiton kommunistiseen puolueeseen.²¹⁵ Lipponen oli siis kuitenkin valmis sivuamaan kommunismia evalaisten kanssa, kunhan se tapahtui epävirallisessa yhteydessä ja pienellä, luottavaksi koetulla osanottajajoukolla.

Hieman aiemmin joulukuussa 1975 TKL:ssä tehty muistio TKL:n ja EVA:n työnjaosta piti yhteyksiä kansanvaltaiseen työväenliikkeeseen ”sinänsä erittäin tärkeinä”, mutta piti työryhmien tai muiden muodollisten järjestelyjen julkisuuteen vuotamisen vaaraa suurena.

²¹² Jakobson Sorsalle 13.3.1978 ja 18.5.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

²¹³ Jakobson Koivistolle 28.5.1979, Kirjeenvaihto 1979; EVA:n kevätkokouksen 31.5.1979 pöytäkirja, Syys- ja kevätkokousten pöytäkirjat 1979–1982, EVAa, KA.

²¹⁴ PM Keskustelusta osastopäällikkö Lipposen kanssa 23.3.1976, 23.3.1976, Muistiot (1973–1976), EVAa, KA.

²¹⁵ SDP:n suhteesta Neuvostoliittoon ks. Raitaniemi, Jouko (2022) *”Me Suomessa emme näe liennytyksipolitiikalle mitään järkevää vaihtoehtoa” : SDP ja Sosialistisen internationaalien liennytyksipolitiikka vuosina 1976–1983*, maisterintutkielma, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

Tilanteessa jossa näin kävisi, olisi niiden käyttökelpoisuus muistion mukaan olematon.²¹⁶ Elinkeinoelämän puolella pelättiin siis kategorisesti sitä, että liian läheiset yhteydet sosiaalidemokraattien kanssa tulisivat kansan tietoisuuteen. Epäselväksi jää, olisiko haitta muistion kirjoittajien mielestä syntynyt oikeiston omien piirien reaktiosta vai vasemmiston odotetusta vastaiskusta elinkeinoelämän vaikuttamista vastaan. Oletettavasti myös elinkeinoelämän piirissä olisi syntynyt voimakkaita reaktioita, jos EVA:n läheinen yhteys julkilausumissaan sosialismia havittelevaan vasemmistopuolueeseen olisi paljastunut laajemmille piireille.

EVA:n ja SDP:n yhteydet pysyivät aikanaan niin hyvin salassa, että pääministeri Sorsa saattoi valehdella lehdistölle Korpilammen konferenssin yhteydessä, että hallitus ei tiennyt vain viikkoa aiemmin järjestetystä EVA-päivästä, vaikka Jakobson oli pyytänyt Sorsaa tilaisuuteen puhujaksi ja kieltäytyessään tämä oli antanut oman suosituksensa vaihtoehdoista. Sorsan ei olisi ollut mahdollista kiistää EVA:n henkistä vaikutusta Korpilammen taustalla, jos toimittajat olisivat saaneet vihiä hänen ja Jakobsonin – tai Sipilän ja Lipposen – välisestä yhteydenpidosta EVA:n ja SDP:n välillä.

Tutkielmassa tarkasteltu EVA:n ja SDP:n yhteydenpito näyttäytyy paikoin epärehellisenä suhmurointina, mutta 1970-luvulla suljettujen ovien takana tehdyt kabinettipäätökset olivat politiikan arkipäivää – eivätkä ne kokonaan ole kadonneet vielä 2020-luvullakaan. Julkisuudelta piilotettu yhteydenpito ei siten ollut erityisen poikkeavaa, varsinkin kun osapuolet olivat ideologisen raja-aidan eri puolilta. Aikakauden puoluesidonnainen julkisuus olisi myös kohdellut yhteyden paljastumista eri tavalla kuin ajan saatossa puolueettomammaksi muuttunut mediaympäristö: kommunistien hallussa ollut lehdistön osa olisi huutanut kovaa ääneen sosiaalidemokraattien veljeilevän ”luokkavihollisen” kanssa, mikä olisi haitannut merkittävästi konsensuspolitiikan tekemistä.

5.4 EVA analysoi SDP:n ohjelmaa

EVA oli arvioinut Sorsan hallituksen muodostamista kesällä 1977 ja saman vuoden loka-kuussa sen työvaliokunta oli käsitellyt kokouksessaan SDP:n talouspoliittista ohjelmaa²¹⁷. EVA:n toimistolla vuonna 1977 aloittanut Henri Vartiainen työsti kokouksessa käsiteltäviä dokumentteja pidemmälle, ja ”Sosialidemokratian suunta” -ohjelmaa arvioiva muistio on päivätty helmikuun viimeiselle päivälle 1978. Muistion runko noudattaa lokakuun 1977

²¹⁶ Jakobson Hetemäelle 29.12.1975 + EVA:n ja TKL:n työnjako, Elinkeinoelämän valtuuskunta, PHa, KA.

²¹⁷ EVAn työvaliokunnan kokous 4.10.1977, Liite A, 4§, ”SDP:n talouspoliittinen ohjelma”, 30.9.1977, Työvaliokunnan pöytäkirjat 1977–1978, EVAa, KA.

työvaliokunnan kokouksessa käsitellyn muistion rakennetta, mutta se on kattavampi ja sisältää enemmän kommentteja. SDP:n ohjelmaluonnos oli valmistunut jo loppukesällä 1977 ja se käsitteli puolueen ohjelmallisia tavoitteita 10–15 vuoden aikavälillä. Sosiaalidemokraattien tavoitteena oli jalostaa luonnoksesta sisäisen palautteen perusteella uusi versio kesällä 1978 pidettävää puoluekokousta varten. EVA:n muistiossa käsitellään ”ohjelman lähtökohtia ja suuntauksia elinkeinoelämää kiinnostavilta osin”. Pääsääntöinen sisältö on Suunta-dokumentin referoimista ja siteeraamista ja jonkin verran sen kommentoimista.²¹⁸

Vartiainen aloittaa ”Sosialidemokratian suunnan” aatteellisten lähtökohtien arvioinnista ja nostaa esiin, että paperissa nähdään ”yksityisen voitontavoittelun, kapitalistisen omistuksen ja harvainvaltaisen päätöksenteon” aiheuttavan haasteita ja hankaloittavan sosiaalidemokraattien tärkeänä pitämän kansanvallan toteutumista yhteiskunnassa. EVA:n muistiossa todetaan Suunta-ohjelman keskeiseksi tavoitteeksi tuotannon ja muun taloudellisen toiminnan saattamisen yhteiskunnan valvontaan. Sosiaalidemokraatit olivat EVA:n mukaan myös valmiit murtamaan ”omistusperiaatteen” taloudellisen demokratian toteuttamiseksi.²¹⁹

Vastakkainasettelu oikeiston kanssa on Vartiaisen mielestä voimakasta: ”Porvarit nimetään toistuvasti kaiken edistyksen vastustajiksi.” Esimerkkinä käytetään muun muassa oikeiston oletettua halua säilyttää ”naisten yhteiskunnallisesti syrjäinvetäytyvä ja alisteinen asema”. Sen sijaan hyvinvointivaltioon liittyneet sosiaaliset uudistukset katsottiin ”Sosialidemokratian suunnassa” SDP:n ansioiksi. Valitettavasti EVA:n muistiosta ei käy ilmi, oliko esimerkiksi Vartiainen sitä mieltä, että eläkejärjestelmää tai kansanterveydenhuoltoa olisi kehitetty vastaavalla tavalla ilman vasemmiston panosta. Kommunisteihin sosiaalidemokraatit tekevät ohjelmaluonnoksessaan EVA:n mielestä vain ”säyseän pesäeron”.²²⁰

Taloudellisissa peruskysymyksissä sosiaalidemokraattien tavoitteena oli täystyöllisyys, jonka saavuttaminen vaatii yritystoiminnan kannattavuutta sekä hinta- ja kustannustason vakauttamista. Näitä periaatteita elinkeinoelämäkin olisi voinut kannattaa, mutta Vartiainen toteaa, että sosiaalidemokraatit eivät halua suotuisan kehityksen muodostuvan ”kapitalistisen tuotantotavan tueksi”. SDP tavoitteli kansanvaltaisen päätöksenteon ulottamista myös pääomatulojen ja varallisuuden muodostumiseen sekä voimakasta tuloerojen tasauksesta. Erityisen uhkaavana EVA:n muistiossa alleviivataan sosiaalidemokraattien halua

²¹⁸ ”Sosialidemokratian suunta”, 28.2.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA. Tuntemattomaksi jäävästä syystä muistio on vuoden 1978 kirjeenvaihdon arkistokotelossa muistioiden sijaan.

²¹⁹ ”Sosialidemokratian suunta”, 28.2.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

²²⁰ ”Sosialidemokratian suunta”, 28.2.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

siirtää kokonaisia elinkeinoelämän aloja tai yrityksiä yhteiskunnan hallintaan – vaatimus tosin oli peräisin jo SDP:n 1952 periaateohjelmasta. Poikkeuksen Suunta-ohjelman elinkeinoelämälle kielteiseen sävyyn teki suhtautuminen pieniin ja keskisuuriin yrityksiin, joiden nähtiin joustavasti huomioivan kysynnän muutokset.²²¹

Sosialidemokratian suunta konkretisoi SDP:n vuoden 1975 puoluekokouksen julkilausuman kirjausta, jossa tavoiteltiin pankkien ja vakuutuslaitosten saattamista yhteiskunnan hallintaan: ohjelmaluonnokseen kirjattiin, että hallituksen tulisi saada nimittää edustajansa näiden hallintoelimiin. EVA:n muistiossa Vartiainen suunnittelee elinkeinoelämän keinoja välttää kontrollia: ”Jos kehitys menee tähän suuntaan, olisi samalla harkittava hallintoelinten työjärjestyksen kehittämistä niin, että liiketaloudelliset kysymykset selvästi jäisivät ammattijohdon ratkaistaviksi.” Elinkeinotoiminnan laajempi valtiollistaminen ei ole muistion mukaan ”Sosialidemokratian suunnassa” periaatteellista, vaan se perustuu SDP:n hahmottelemaan tarkoituksenmukaisuuteen. EVA:n muistio toteaa yrityksiä kohtaan suunnattujen yhteiskunnallisten velvollisuuksien olevan kuitenkin liian suuria niiden kannettavaksi, jolloin ne kaatuisivat valtion syliin.²²²

Palkansaajarahastot, joille suuryritysten pitäisi luovuttaa osakkeita suhteessa tulokseensa, puolestaan olivat SDP:n tavoittelema keino estää taloudellisen vallan kasaantumista yhä pienemmälle ”suuromistajien ja yritysjohton ryhmälle”. EVA:n muistiossa spekuloidaan, että toteutuessaan rahastot voisivat jopa heikentää työllisyyttä yritysten pyrkiessä välttämään kasvua, jotta ne eivät joutuisi niiden piiriin, sekä ulkomaisten yritysten välttellessä valtioita, joihin järjestelmä olisi perustettu. Lisäksi Vartiainen huomauttaa, että jopa sosiaalidemokraattinen talousasiantuntija Eero Tuomainen²²³ oli suhtautunut kriittisesti ajatukseen siitä, että ammattiyhdistysliike voisi hallinnoida rahastoja.²²⁴ Näillä argumenteilla EVA:n edustajat ovat todennäköisesti pyrkineet vaikuttamaan SDP:n johtoon. Elinkeinoelämän kanta veti lopulta asiassa pidemmän korren, eikä palkansaajarahastoja perustettu Suomeen – ja tavoiteltu yritysdemokratiakin liudentui vaatimattomaksi yhteistoimintamenetelyksi, joka vuosikymmeniä myöhemmin tunnetaan lähinnä joukkoirtisanomisten väli-
neenä.

²²¹ ”Sosialidemokratian suunta”, 28.2.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

²²² ”Sosialidemokratian suunta”, 28.2.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

²²³ Sorsa oli ehdottanut Tuomaista yhdeksi vaihtoehdoksi pitämään sosiaalidemokraattisen puheenvuoron vuoden 1977 EVA-päivänä. Sorsa Jakobsonille 14.6.1977, Kirjeenvaihto 1977, EVAa, KA. Myöhemmin 1980-luvulla Tuomaisesta tuli pääministeri Sorsan poliittinen sihteeri. Blåfield – Vuoristo 1985, 177.

²²⁴ ”Sosialidemokratian suunta”, 28.2.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

Muistiossa arvioidaan olevan epävarmaa, haluaisiko SDP:ssä ”monikaan puolueen rivimies” uudistuksia, joiden taloudellisista vaikutuksista ei ollut varmuutta. SDP:n toimintaa rajoitti osin myös yleinen mielipide, joka kääntyisi uudistuksia vastaan, mikäli ne vaikuttaisivat heikentävästi kansantalouteen ja aiheuttaisivat negatiivisia vaikutuksia kansalaisten henkilökohtaiseen tilanteeseen. Tämän vuoksi Vartiainen toteaa ”Sosialidemokratian suunnassa” jätetyn arvioimatta, mitä siinä esitetyt muutokset tarkoittaisivat tuottavuudelle ja kilpailukyvyille eikä niiden kansantaloudellista hintalappua ollut myöskään laskettu. Näitä asioita Vartiainen kehottaa korostamaan keskusteluissa SDP:n kanssa. Ylipäätään muistion lopussa todetaan, että elinkeinoelämän edustajien kannattaa seurata ohjelman käsittelyä mahdollisuuksien mukaan. Joitakin kysymyksiä voisi myös nostaa aktiivisen ennakkokäsittelyn kohteeksi, huomautetaan muistion lopussa.²²⁵

Kesäkuun alussa 1978 ”Sosialidemokratian suunta” hyväksyttiin SDP:n puoluekokouksessa. EVA aktivoitui nopeasti, ja alle kahden viikon kuluessa se oli lähettänyt tiedotuskirjeen postituslistalleen, toimittanut Tiivolan kirjoituksen liikepankkien toiminnasta julkaistavaksi maan johtavissa sanomalehdissä sekä järjestänyt elinkeinoelämälle myönteisen pääkirjoituksen Suomen Kuvalehteen. Lisäksi se oli toimittanut lehdistölle oikeustieteen professori Veli Merikosken valtiosääntöoikeudellisen lausunnon, jonka mukaan SDP oli väärässä esittäessään, että uudistuksiin ei tarvittaisi eduskunnassa perustuslain säätämisyjärjestystä.²²⁶

EVA-kirjeessä noteerattiin SDP:n ohjelmallisen painopisteen siirtyneen: SDP ei esittänyt enää valtion menojen kasvattamista – mikä varmasti kelpasi elinkeinoelämälle – mutta sen sijaan se pyrki yhteiskunnan valtarakenteiden muuttamiseen. Puolueen tavoitetta perustuslain muuttamisesta niin, että hallituksen talouspoliittisia valtuuksia laajennettaisiin, oli käsitelty jo aiemmissa EVA-kirjeissä. Sen sijaan palkansaajarahastot olivat uusi asia, josta EVA informoi tiedotuspostinsa vastaanottajia. Liikepankkien ja vakuutuslaitosten hallinnon muuttamisen mallin EVA totesi olevan peräisin Norjasta, jossa eduskunnalla oli vuoden 1978 alusta oikeus valita hallintoneuvoston enemmistö. SDP:n vaatimuksessa tämä oikeus annettaisiin kuitenkin hallitukselle eduskunnan sijaan. Ruotsissa valta oli hallituksella, mutta Norjasta poiketen enemmistö ei ollut sen nimittämä. EVA-kirjeessä todettiin, että Ruotsissa valtiolla oli edustus vakuutuslaitosten hallintoelimissä, mutta ei enemmistöä, ja

²²⁵ ”Sosialidemokratian suunta”, 28.2.1978, Kirjeenvaihto 1978, EVAa, KA.

²²⁶ ”PM Toimenpiteitä SDP:n ohjelman johdosta”, päiväämätön, Vastanottajaryhmille lähetetyt kirjeet 1975–1979, EVAa, KA.

Norjassa ei lainkaan. Tiivolan ja Merikosken sanomalehdille toimitetut kirjoitukset lähetettiin myös EVA-kirjeen liitteinä, mutta niitä ei ole arkistoitu sen yhteyteen.²²⁷

Sosialidemokratian suunta -ohjelmassa korostui EVA:n analyysin mukaan SDP:n vastakainasettelu oikeiston kanssa, mikä luultavasti aiheutti jonkin verran huolta EVA:ssa. Olihan Jakobson arvioinut aiemmin, että valtaosa SDP:n kannattajista olisi yhteiskunnallisissa peruskysymyksissä samoilla linjoilla kuin elinkeinoelämän edustajatkin. Toisaalta ohjelma oli myös retoriikkaa, joka oli tarkoitettu osoittamaan puolueen sisäiselle oppositiolle ja kommunisteille, että SDP ei ollut salaisessa liitossa oikeiston kanssa. 1970-luvun poliittinen ilmapiiri ei mahdollistanut EVA:n ja SDP:n avointa yhteistyötä, vaan molemmat osapuolet pelkäsivät yhteyksien mahdollisen paljastumisen aiheuttavan huomattavaa haittaa.

5.5 Yhteys hiipuu

Tiivistä yhteydenpitoa sisältäneen vuoden 1978 kontrasti vuoteen 1979 on arkistomateriaalien perusteella huomattava: EVA:n kirjeenvaihtoarkistossa ei ole lainkaan Jakobsonin Sorsalle lähettämiä kirjeitä vuodelta 1979. Säilyneitä yhteydenottoja sosiaalidemokraatteihin on ylipäätään vain kaksi. Toukokuussa Jakobson kutsui pääministeriksi nousseen Koiviston EVA:n kevätkokouksen jälkeiselle päivälliselle. Vasta marraskuussa EVA ja SDP sopivat uudesta keskustelutilaisuudesta, ja tällöinkin Jakobsonin kanssa järjestelyjä teki ensimmäistä kertaa Lipponen Sorsan sijaan. Tammikuussa 1979 EVA:n ja SDP:n edustajat tapasivat luvussa 5.1 kerrotun mukaisesti SYP:n Vuosaaren tiloissa, mutta edellisen vuoden puolella sovittu tilaisuus ei aiheuttanut jatkoviestejä tai uuden kokouksen sopimista.

Tilaisuudesta ei ole säilynyt muistiota – tai sellaista ei ole alun perinkään kirjoitettu – joten sen hyödyllisyyttä voi vain arvailla. Ainakaan osapuolet eivät ole kokeneet tarpeelliseksi jatkaa keskustelua. Maaliskuussa 1979 odottaneet eduskuntavaalit ovat myös todennäköinen syy sille, että uutta tapaamista ei järjestetty enää samana talvena. SDP:n huomio on suuntautunut vaalikampanjointiin, jolloin Jakobsonin ja EVA:n on ollut luontevampaa odottaa, että puolueen edustajat pystyivät keskittymään muihinkin asioihin ennen kuin uutta tapaamista kannatti järjestää. Vaalien jälkeiset vaikeat hallitusneuvottelut jatkoivat EVA:n odotteluaikaa.

²²⁷ "PM Toimenpiteitä SDP:n ohjelman johdosta", päiväämätön, Vastanottajaryhmille lähetetyt kirjeet 1975–1979, EVAa, KA.

Valco-yhtiön ongelmat²²⁸ ja Saloraan liittynyt lahjusskandaali olivat ryvettäneet Sorsan mainetta vuonna 1978 ja johtaneet SDP:n kannatuksen laskuun 1979 eduskuntavaaleissa. Samasta syystä Sorsa luovutti pääministerin paikan Koivistolle ja siirtyi hetkeksi syrjään hallitustyöstä, vaikka jatkoikin puolueensa puheenjohtajana.²²⁹ Hankalassa tilanteessa ollut Sorsa tuskin olisi ollut vastaanottavainen EVA:n ehdotuksille. On hyvin ymmärrettävissä, että Jakobson on jättänyt Sorsan rauhaan ja ainoastaan kutsunut Koiviston EVA:n kevätkokouksen päivälliselle.

Vuoden loppupuolella Jakobson kuitenkin lämmitteli uudelleen EVA:n suhdetta SDP:hen: marraskuun alussa hän lähetti Lipposelle kortin, jossa hän kertoi varanneensa ravintola Motin kabinetin EVA–SDP-keskustelulle 22.11. Sorsa oli osallistumassa tapaamiseen, kuten puolueen puheenjohtajalta sopi odottaa. Lisäksi tulossa olivat ainakin pääministeri Koivisto ja puoluesihteerit Sundqvist sekä Lipponen. EVA:n puolelta edustus oli suppeampi, vain Jakobson ja Juha Sipilä olivat osallistumassa tapaamiseen.²³⁰

On huomionarvoista, että aiempina vuosina Jakobson oli sopinut tapaamisista suoraan Sorsan kanssa, mutta loppuvuodesta 1979 käytännön järjestelyjä hoiti SDP:n puolelta Lipponen. Kohujen kolhima Sorsa on ilmeisesti jättäytynyt jonkin verran syrjään Koiviston pääministerikaudella, vaikka hän puheenjohtajana keskustelutilaisuuteen osallistui. Kokonaan ei Sorsa yhteydestään Jakobsoniin ole luopunut, sillä marraskuun lopussa hän osallistui Jakobsonin ja tämän vaimon järjestämälle päivälliselle²³¹. Tilaisuus on kuitenkin luultavasti ollut vapaamuotoisempi kuin EVA:n ja SDP:n tyypilliset keskustelut.

Vuoden 1978 tiivis yhteys EVA:n ja SDP:n välillä jää vuoden 1979 hiljentymisen vuoksi poikkeukseksi tutkitulla ajanjaksolla. Kenties ulkoiset olosuhteet olivat hetken aikaa suotuisammat kuin muina vuosina, ja toisaalta osapuolten välinen luottamus oli ehtinyt rakentua aiempien vuosien aikana. Vaikuttaa todennäköiseltä, että ulkoisilla tekijöillä oli merkittävä vaikutus yhteyden hiljenemiseen: kevään 1979 eduskuntavaalit pitivät puolueen kiireisenä ja Sorsaa riivanneet skandaalit väsyttivät puheenjohtajaa. Onkin huomionarvoista, että loppuvuodesta 1979 Jakobson siirtyi olemaan yhteydessä suoraan Lipposeseen, joka vielä

²²⁸ Valtion kuvaputkitekseen piti olla 1970-luvun valtiojohtoisen teollisuuspolitiikan kruununjalokivi, joka kuitenkin jäi historiaan vain massiivisena epäonnistumisena. Tapausta on pidetty osoituksena siitä, että valtion yritystoiminta on alun alkaen tuhoon tuomittua, ja että liiketoiminta tulisi jättää yksityisille yrityksille, mutta näkökulma on liian yksioikoinen ja usein puolueellisesta asemasta esitetty. Pasi Nevalainen esittää Valcoa koskevassa tutkimuksessaan, että televisioteollisuus oli 1970-luvulla niin kilpailtu ala, että yksityiselläkin toimijalla olisi ollut vaikeuksia pärjätä tulokkaana alan jättejä vastaan, eikä Valcon epäonnistumista siten voi osoittaa yksin valtion osallistumisen syyksi. Ks. lisää Nevalainen, Pasi (2022) *Epäonnistumisen anatomia: Kuvaputkitekseen ja tuho 1976–1980*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

²²⁹ Meinander 2022, 221–229.

²³⁰ Jakobson Lipposelle 5.11.1979, Kirjeenvaihto 1979, EVAa, KA.

²³¹ Sorsan päiväohjelmat, 28.11.1979, 1979.1 HA Henkilökohtaiset asiakirjat, KSa, TA.

tuolloin työskenteli puoluetoimistolla. Samana vuonna Lipponen esiintyi SDP:n edustajana televisiohaastattelussa, jossa häneltä kysyttiin, oliko hän puolueen ”pääideologi kuten viime aikoina on sanottu”. Lipponen vastasi kieltävästi, mutta hänen asemansa puolueko-neistossa on selvästi ollut jo merkittävä.²³² Lipponen oli ollut mukana EVA:an liittyneessä yhteydenpidossa jo alusta asti, ja ilmeisesti hänen roolinsa oli kasvamassa entisestään.

EVA:n ja SDP:n välisen yhteydenpidon huomattava väheneminen tekee vuodesta 1979 luontevan kohdan päättää tämän tutkielman tarkastelu. Yhteys ei kuitenkaan katkennut kokonaan, kuten edellä on kuvattu. Tämän vuoksi on todennäköistä, että EVA ja SDP ovat pitäneet yhteyttä myös 1980-luvulla – ja Koiviston noustua presidentiksi on Jakobsonilla ollut käytettävissään luottamuksellinen suhde pääministeriksi palanneeseen Sorsaan. 1980-luvun osalta EVA:n ja SDP:n suhde jää kuitenkin tulevan tutkimuksen selvitettäväksi, samoin kuin Lipposen myöhempi rooli yhteyshenkilönä.

²³² Sanomalehtien ilmoitustoimisto Oy:n litteraatti TV-1:n ohjelmasta ”Totta puhuen” 10.10.1978, 11.10.1978, Kirjeenvaihto 1979, EVAa, KA.

6 Johtopäätökset

Elinkeinoelämän valtuuskunnan tehtävänä oli toimitusjohtajansa Max Jakobsonin mielestä organisoida toimintaa, joka voisi muuttaa suomalaisen yhteiskunnallisen kehityksen suuntaa elinkeinoelämälle suotuisammaksi vasemmalle kallistuneella 1970-luvulla. Tärkeäksi keinoksi muodostui yhteyden pitäminen Suomen Sosialidemokraattiseen Puolueeseen, joka saavutti 1970-luvun kuluessa valtionhoitajapuolueen aseman. Jakobson painotti elinkeinoelämän vaikuttajille, että heidän tavoitteensa eivät voisi toteutua ilman SDP:n myötävaikutusta. Siksi puolue pitäisi hyväksyä tasavertaiseksi keskustelukumppaniksi, ja sen kanssa tulisi pyrkiä vastavuoroiseen kunnioitukseen ja yhteistyöhön. EVA ottikin keskeiseksi tehtäväkseen pitää yllä elinkeinoelämän suhteita SDP:n johtoon ja pyrki edistämään sosiaalidemokraattien myönteistä suhtautumista yksityiseen yritystoimintaan.

EVA:n toimistolla seurattiin ja pohdittiin tarkasti SDP:n toiminnan ja retoriikan eroja sekä vasemmiston sisäisiä rajalinjoja, mutta sen ulkopuolella yhteiskunnallinen vastakkainasettelu näytti yksinkertaisemmalta. Jakobsonin tekemät analyysit eivät olleet tavallisen pienen tai keskisuuren yrityksen johtajan saatavilla, eivätkä todennäköisesti kaikkien suuryritysten johtajienkaan. Vaikka tämä tutkielma keskittyykin tutkimaan nimenomaan EVA:a ja sen suhdetta sosiaalidemokraatteihin, on kontekstina hyvä huomioida huippujärjestöjen lisäksi myös elinkeinoelämän ruohonjuuritason edustajien näkökulma, joka on osa sitä yhteiskunnallista ympäristöä, jossa EVA toimi.

Haastattelin helmikuussa 2023 Vesa Kumpulaista, joka toimi 1960- ja 1970-luvulla isänsä Veikko Kumpulaisen perustaman V. Kumpulainen Oy:n vientipäällikkönä ja varatoimitusjohtajana. Hänestä tuli 33-vuotiaana yrityksen toimitusjohtaja isän kuollessa vuonna 1977. Seuraavana vuonna yhtiön nimi muutettiin Kumera Oy:ksi, jona se tunnetaan vieläkin.²³³ Tuohon aikaan 170 työntekijää työllistänyt keskisuuri metalliteollisuuden yritys toimi aktiivisesti Euroopan vientimarkkinoilla, joten sen johto mitä luultavimmin seurasi aktiivisesti Suomen orastanutta taloudellista länsi-integraatiota, mutta myös sosiaalidemokraattien sosialismia tihkuvaa retoriikkaa.

Yhteen haastatteluun perustuen ei voi tehdä kattavaa tutkimusta suomalaisten yritysjohtajien ajatusmaailmasta 1970-luvulla, mutta hyödynnän Kumpulaisen kokemuksia syven-

²³³ Haikari, Janne (2012) "Kumpulainen, Vesa," *Suomen talouselämän vaikuttajat -verkkojulkaisu. Studia Biographica 8*, <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-tev-002121>, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, viitattu 14.2.2023.

tääkseni ajankuvaa, joka muuten syntyisi lähinnä Jakobsonin ajatusten kautta. EVA:n toiminta kosketti jollain tavalla koko suomalaista elinkeinoelämää, eikä vain sen huippujärjestöjen ylintä johtoa, joten on tärkeää yrittää hahmottaa myös EVA:n toimiston ulkopuolisia ajatuksia yhteiskunnasta. Seuraavaksi referoidut ajatukset ovat näyte mahdollisesta maailmankuvasta, vaikka onkin todennäköistä, että kaikki yritysjohtajat eivät ole kokeneet kaikkea samalla tavalla.

Kumpulaisen mukaan yritysjohtajat kokivat 1970-luvulla, että jotain pahaa voisi tapahtua. Pelko taistolaisten johdolla tapahtuvasta kommunistisesta vallankumouksesta Suomessa oli todellinen ja sosialismin uhka oli läsnä ajatuksissa. Arkiajattelussa vasemmistoa ei eritelty tarkasti, vaan kommunistit ja sosiaalidemokraatit yhdistyivät mielikuvissa yhdeksi uhkavaksi kokonaisuudeksi. ”Vasemmisto on myrkyä,” oli Kumpulaisen mukaan ajalle tyypillinen ajatusmalli elinkeinoelämän piirissä. Toisaalta Kumpulainen huomauttaa, että hänen kokemuksensa mukaan mustavalkoista ajattelua esiintyi molemmin puolin rintamalinjaa: ammattiyhdistysliike ja työntekijät haukkuivat työnantajia yhtä yksipuolisin ja kärjistävin sanankääntein kuin jälkimmäiset puolestaan kommunisteja ja sosialisteja.²³⁴

Huolta pahensi Kumpulaisen mukaan muun muassa Yleisradion 1960-luvun lopulla esittämä vakuutusyhtiöitä railakkaasti kritisoinut televisiodokumentti²³⁵, jossa vakuutusyhtiö Pohjolan toimitusjohtaja Angervo oli ”pääsyytettyinä”. Dokumentti vahvisti jo 1970-luvulla jatkuneen yhteiskunnan yleisen vasemmistolaistumisen ilmapiiriä, jossa myös Yleisradio oli valinnut puolensa vasemmalta. Liike-elämä koki olevansa ahtaalla.²³⁶

EVA:n perustaminen nähtiin siten elinkeinoelämän kentällä toivonpilkahduksena siitä, että oikeisto keräisi rivinsä taisteluun vasemmistoa vastaan. Tätä taustaa vasten Jakobsonin valinta toimitusjohtajaksi oli Kumpulaisen mukaan pettymys, sillä suurlähettilään virasta EVA:an siirtynyt Jakobson oli ”liian diplomaattinen”. Jakobson oli saanut harteilleen toiveet juuri sellaisen sisäpoliittisen ryhtiliikkeen johtamisesta, jollaisena hän itse ei EVA:a halunnut nähdä. Entisen diplomaatin uurastus kulissien takaisena mielipidevaikuttajana puolestaan ei näkynyt julkisuuteen, joten sillä ei ollut merkitystä kentän toiveiden kannalta. Ulospäin EVA:sta näkyi sen aktiivisuus erilaisten raporttien tuottajana, minkä Kumpulainen muistaakin sen toiminnan tärkeimpänä muotona. Raporttien kautta hän itse ja monet muut yritysjohtajat saivat kosketuksensa EVA:an. Tältä pohjalta Kumpulainen toteaa EVA:n

²³⁴ Vesa Kumpulaisen haastattelu 10.2.2023; ”socialismin möröstä” kirjoittaa myös Wuokko, s. 117.

²³⁵ Ohjelma *Vakuutusasia on sydämen asia* on katsottavissa Ylen elävässä arkistossa, <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2007/07/17/vakuutusasia-sydämen-asia>, viitattu 13.2.2023.

²³⁶ Vesa Kumpulaisen haastattelu 10.2.2023.

symboliarvon olleen suuremman kuin sen tekojen. Tämän näkemyksen on luultavasti jakanut useampikin yritysmaailman edustaja, joka ei ole voinut arvioida EVA:n onnistumista poliittisen eliitin mielipiteiden muokkaajana.²³⁷

SDP:n puheenjohtaja Kalevi Sorsa puolestaan ei Kumpulaisen mielestä puhutellut yritysmaailmaa. Sorsan II hallituksen järjestämä Korpilammen talouspoliittinen konferenssi koettiin sinänsä positiiviseksi yritysmaailmassa, mutta Kumpulaisen mukaan se ei todennäköisesti muuttanut kovinkaan monen yritysjohtajan ajattelua konkreettisesti esimerkiksi SDP:n suhteen.²³⁸

Jälkikäteisessä tutkimuksessa voidaan hyödyntää lähteitä, jotka eivät aikalaisille ole olleet saatavilla. Tämän tutkielman tapauksessa tämä tarkoittaa erityisesti EVA:n sisäisiä muistioita ja kirjeenvaihtoa SDP:n suuntaan. Elinkeinoelämän riviedustajat eivät sen sijaan 1970-luvulla tienneet lainkaan EVA:n yhteyksistä SDP:n johtoportaan, joten he eivät ole voineet arvioida Jakobsonin onnistumista elinkeinoelämän ja sosiaalidemokraattien suhteiden liennyttäjänä. He toivoivat Jakobsonilta ja EVA:lta voimakkaan vastuksen antamista vasemmistolle, joten toteutunut konsensushenkinen yhteistyö vaikutti aikalaisten silmissä laimealta. Jälkikäteen tarkasteltuna konsensus kuitenkin hyödytti elinkeinoelämää merkittävästi.

Luvuissa neljä ja viisi kuvatun mukaisesti EVA oli yhteydessä SDP:hen muutamain tavoin, joista tärkein oli toimitusjohtaja Max Jakobsonin yhteydenpito SDP:n puheenjohtaja Kalevi Sorsaan. Jakobson lähetti Sorsalle kirjeitä, joihin Sorsa kahta poikkeusta lukuun ottamatta ei vastannut kirjallisesti. Kaksikko tapasi toisiaan sekä kahden kesken että osana laajempia EVA:n ja SDP:n neuvotteluja. Keskustelutilaisuuksissa mukana olivat usein myös SDP:n puoluesihteri Ulf Sundqvist ja puoluetoimiston Paavo Lipponen. EVA:n puolelta tärkeitä osallistujia olivat toimiston Juha Sipilä sekä valtuuskunnan puheenjohtaja Mika Tiivola. Myös muita henkilöitä oli tilaisuuden mukaan läsnä, ja joissain tapauksissa osapuolet toivat mukanaan myös asiantuntijoitaan. Toinen yhteydenpidon kanava, jota en ole tässä tutkielmassa voinut paljoa käsitellä, oli Lipposen ja Sipilän välillä. Valitettavasti heidän kirjeenvaihtoaan ei ole arkistoitu EVA:n arkistoon. Lipposen arkiston avautuminen tutkijoiden käyttöön tulevaisuudessa saattaa siten tarjota uuden mahdollisuuden tämän akselin tutkimiseen.

EVA:lle sosiaalidemokraattien kanssa käydyn vuorovaikutuksen yhtenä tavoitteena on ollut seurata SDP:n tekemisiä ja pysyä kartalla sen toimista. Alkutunnustelujen jälkeen

²³⁷ Vesa Kumpulaisen haastattelu 10.2.2023.

²³⁸ Vesa Kumpulaisen haastattelu 10.2.2023.

valtuuskunta pyrki valmistelemaan keskustelutilaisuudet siten, että niiden aiheet määriteltäisiin etukäteen ja kokousten aikana pyrittäisiin saavuttamaan ratkaisuja asiakysymyksiin. Viimeistään vuoden 1978 aikana vaikuttaa myös SDP suostuneen menettelyyn ja ehdottaneen EVA:lle valmisteltuja keskusteluja työllisyyden pitkän aikavälin ratkaisuista ja palkan-saajarahastoista.

Tarkkailemisen lisäksi EVA yritti Jakobsonin johdolla vaikuttaa SDP:n parissa esiintyneeseen ajatteluun. Keskustelutilaisuuksissa EVA:n edustajat pyrkivät kiinnittämään sosiaalidemokraattisten poliitikkojen huomiota elinkeinoelämän tarpeisiin sekä vakuuttamaan nämä talouden kansainvälisen kilpailukyvyn tärkeydestä. Kansanvallan nimeen vannoneelle, mutta sosialismia tavoitelleelle puolueelle Jakobson on voinut painottaa omaa käsitystään siitä, että vapaa markkinatalous oli länsimaisen demokratian kulmakivi. SDP:n johto on varmasti saanut myös kuulla EVA:n teettämistä kyselytutkimuksista, joiden tulosten mukaan enemmistö suomalaisista piti markkinataloutta maahan sopivana talousjärjestelmänä sekä vastusti sosialisointiajatuksia.

EVA:n tärkeimpänä tavoitteena SDP:n suhteen vaikuttaakin olleen edistää sosiaalidemokraattien myönteistä suhtautumista elinkeinoelämään, yksityiseen yritystoimintaan ja markkinatalouteen. Tältä osin EVA:n toimintaa voi hahmottaa myös lobbaamisen käsitteen kautta. Jakobson itsekin käytti valtuuskunnasta nimitystä ”vaikutusryhmä”. Tunnustamalla SDP:n vallan ja ottamalla sen kumppanikseen EVA pyrki myös sitouttamaan sosiaalidemokraatit siihen, että puolue sisällyttäisi elinkeinoelämän mukaan keskusteluihin ja huomioisi sen taloudellisia päätöksiä tehdessään. Tämän lisäksi EVA pyrki vakuuttamaan elinkeinoelämän omat piirit siitä, että SDP ei ollut niiden vihollinen vaan päinvastoin tarpeellinen yhteistyökumppani. Sosiaalidemokraattisten puhujien säännöllinen kutsuminen EVA:n omiin seminaareihin ja siten yritysjohtajien ja sosiaalidemokraattien välisen vuorovaikutuksen lisääminen oli yksi keino Jakobsonin työkalupakissa.

SDP:n sisällä oikeaa laitaa edustanut Paul Paavela oli sopiva henkilö hälventämään elinkeinoelämän johtajien näkemää sosialismin mörköä. Toisaalta myös ideologisesti vastakkaisempia näkemyksiä liike-elämän kanssa edustanut puoluesihteerin Ulf Sundqvist edusti SDP:tä EVA:n tilaisuuksissa. Jakobson oli toivonutkin vuoden 1978 EVA-päivän keskusteluun jyrkempää vastakkainasettelua pyytäessään Sundqvistia kansleri Klaus Wariksen ”vastaväittäjäksi”, mutta hänen tilalleen tuli lopulta Mauno Koivisto, jonka Jakobson ennusti olevan Wariksen kanssa kohtalaisen samalla linjalla. Myös ideologisten erojen tuominen tasapuoliseen keskusteluun olisi voinut tehdä niistä tutumpia ja siten vähemmän pelottavia evalaisen kentän silmissä.

Ensimmäisenä varsinaisena toimintavuotenaan 1975 EVA järjesti SDP:n edustajien kanssa kaksi laajempaa keskustelutilaisuutta. Kokouksista ei ole säilynyt muistioita – vaikka pidänkin todennäköisenä, että sellaiset on aikanaan kirjoitettu – joten en voi arvioida tarkemmin niiden sisältöä. Ilmeisesti keskustelut eivät ole johtaneet huomattaviin tuloksiin, sillä niiden jälkeen ei ole jatkotoimenpiteisiin liittyvää yhteydenpitoa. Ensimmäiset tapaamiset ovat luultavasti olleet molemmille osapuolille vasta hienovaraista vastapuolen aikomuksien tunnustelua. On myös huomioitava, että Jakobson alkoi painottaa SDP:n keskeisyyttä EVA:n ja elinkeinoelämän toiminnalle vasta loppuvuodesta 1975 eli ensimmäisten keskustelujen jälkeen.

Jakobsonin ja Sorsan ensimmäisistä tapaamisista ei ole kumpikaan miehistä kirjoittanut päiväkirjaa tai muistiinpanoja – tai ainakaan sellaisia ei ole säilynyt arkistoissa. Ei ole siten mahdollista arvioida, mitä ajatuksia Jakobsonilla on ollut sosiaalidemokraateista tammi-kuussa 1975, mutta loppuvuodesta hän oli jo vakuuttunut näiden keskeisestä asemasta elinkeinoelämän yhteiskunnallisen vaikuttamisen strategialle. Toimivan yhteistyön muodostaminen toisiaan vihollisina pitämien tahojen välille ei kuitenkaan ollut yksinkertaista, ja vuosina 1975–1977 EVA ja SDP tapasivat vain harvakseltaan, ja jälkimmäinen suhtautui järjestökentän tulokkaaseen varauksella.

Ideologisen rajan vastakkaisilla puolilla kulkeneilla Jakobsonilla ja Sorsalla oli kuitenkin yhdistäviä kokemuksia: Molemmat miehet olivat nuoruudessaan olleet toimittajia sekä tehneet uraansa ulkomailla. Sorsa oli 1950-luvun lopussa muuttanut Pariisiin Unescon virkamieheksi ja Jakobson puolestaan oli hieman yli kymmenen vuotta aiemmin lähtenyt Lontoon työskentelemään BBC:n suomenkieliseen toimitukseen. Kirjallinen ja kielellinen lahjakkuus ja ulkomailla vietetyt vuodet ovat voineet tarjota puheenaiheita ja yhteenkuuluvuuden tunnetta silloinkin, kun heidän edustamansa ideologiat ovat olleet napit vastakkain. Sekä Jukka Tarkka että Paavo Lipponen ovatkin korostaneet Jakobsonin ja Sorsan keskinäistä kunnioitusta pohjana EVA:n ja SDP:n vuorovaikutuksen toimivuudelle.

Jakobsonin ja Sorsan keskeisyys EVA:n ja SDP:n suhteelle herättää kysymyksiä henkilöiden merkityksestä, joita on mahdollista vain spekuloida: Jos Rafael Paasio olisi jatkanut SDP:n puheenjohtajana, olisiko puoluejohto lähentynyt EVA:n kanssa? Olisiko SDP voinut ilman Sorsan puheenjohtajuutta suunnata elvytystä elinkeinoelämälle ja kääntyä teollisuuden kilpailukyvyn puolestapuhujaksi? Näihin vastaaminen on mahdotonta, mutta on perusteltua ajatella, että juuri Jakobsonin ja Sorsan johdolla EVA ja SDP saattoivat löytää toisensa niin kuin tapahtui. Miehet olivat konsensuksen rakentajia ja vaikuttivat merkittävästi Suomen

yhteiskunnalliseen kehitykseen 1970-luvulla, kun Urho Kekkosen kiinnitys suomalaisen poliittisen näytelmän päärooliin alkoi lähestyä loppuaan.

SDP:n johdon kanssa tapahtuneen lähentymisen lisäksi EVA pyrki muuttamaan yritysjohtajien suhtautumista sosiaalidemokraatteihin suopeammaksi. Tämä on tosin palvellut myös elinkeinoelämän omaa etua, sillä SDP tuskin olisi pitkään harjoittanut kilpailukykyä tukevaa talouspolitiikkaa, mikäli sen edunsaajat olisivat edelleen kohdelleet sitä arkkihollisenaan. Jakobson puhui aiheesta tiukasti valtuuskunnan kokouksissa, ja aihe oli esillä myös EVA:n ensimmäisessä seminaarissa. Lisäksi EVA pyrki vuodesta 1977 lähtien kutsumaan säännöllisesti sosiaalidemokraattisia asiantuntijoita ja poliitikkoja puhumaan tilaisuuksiinsa. Näin elinkeinoelämän johtajat ovat päässeet tapaamaan ja keskustelemaan sosiaalidemokraattien kanssa, mikä on omiaan vähentämään vastakkainasettelua.

Alkuvuodesta 1977 SDP käänsi talouspoliittista kurssiaan yritysmyönteisemmäksi. Vuotta aiemmin tammikuussa 1976 Königstedtissä oli järjestetty suhdannepoliittinen keskustelu EVA:n ja SDP:n välillä. Vaikka linjanmuutosta ei tämän tutkimuksen perusteella voikaan nimetä suoraan EVA:n ansioksi, on keskustelu voinut vaikuttaa esimerkiksi puheenjohtaja Sorsan ajatuksiin elinkeinoelämän menestyksen merkityksestä maan taloudelle. Lisäksi teollisuus oli pyrkinyt vaikuttamaan puolueen talouspoliittiseen pääarkkitehtiin eli Paavelaan sekä Sorsaan ja muuhun puoluejohtoon öljykriisistä seuranneen laman alkamisen jälkeen, kun Paavelan johtama työryhmä muotoili SDP:n tulevaa talouspolitiikkaa.

Vielä tammikuussa 1977 Sorsa oli kirjoittanut lyhytikäiseksi jääneeseen päiväkirjaansa, että Jakobsonin kanssa käydyt keskustelut SDP:n ja elinkeinoelämän suhteiden parantamisesta eivät olleet tuottaneet mainittavaa tulosta. Jakobsonin ajatuksia samalta ajankohdalta ei valitettavasti ole suoraan saatavilla. On kuitenkin epätodennäköistä, että hän olisi ajatellut tilanteesta täysin päinvastaisesti kuin Sorsa. Sorsa on kirjoittanut huomionsa hieman ennen SDP:n uuden talouspoliittisen linjan julkistamista, joten hän ei todennäköisesti vielä kirjoitushetkellä ollut kääntynyt Paavelan muotoileman uuden linjan kannattajaksi. SDP:n talouspoliittisen suunnan kääntämisellä valettiin taloudellisen kilpailukyvyn ensisijaisuuteen nojanneen konsensuspolitiikan perustukset.

Vaikuttaakin siltä, että Sorsan II hallituksen nimittäminen ja elvytyspolitiikan käynnistäminen on osaltaan parantanut EVA:n ja SDP:n välistä suhdetta. Kun sosiaalidemokraatit päättivät suunnata elvytyksen elinkeinoelämään, on heillekin ollut entistä hyödyllisempää keskustella suoraan sen edustajien kanssa. EVA puolestaan on saanut SDP:n linjanmuutoksesta vahvistuksen sille, että sen uurastus taustavaikuttamisen kanssa palkittiin, mikä on voinut

antaa Jakobsonille kumppaneineen lisää energiaa jatkaa. Vuoden 1978 tiivis yhteydenpito on osoitus niin EVA:n sinnikkäästä työskentelystä kuin SDP:n avautumisesta ajatukselle yhteistyöstä elinkeinoelämän kanssa, vaikka Neuvostoliiton ja toisaalla myös vasemmistopelkoisen oikeiston reaktiot pakottivatkin osapuolet salasuhteeseen.

Toisaalta salassa pidetyt neuvottelut eivät olleet uusia asia, vaan kiinteä osa suomalaista poliittista kulttuuria. Esimerkiksi tulopolitiikassa ammattiyhdistysliike ja työnantajajärjestöt olivat jo pitkään hieroneet kompromissejaan suljettujen ovien takana – ja toisaalta osapuolten johtajat olivat tavanneet toisiaan myös kokoushuoneiden ulkopuolella, minkä Seppo Lindblom haastattelussa huomautti valmistelleen suomalaista poliittista kulttuuria konsensukselle. 1970-luvulla totuttuihin toimintatapoihin kuului päätettävien asioiden valmistelu salassa ja vasta saavutetun yhteisymmärryksen julkistaminen, kuten Jakobson toivoi Korpilammen toisinnossa meneteltävän. Ensimmäiseltä osin EVA ja SDP noudattivat käsikirjoitusta, mutta ne eivät tuoneet julkisuuteen edes saavuttamiaan kompromisseja. Sen sijaan SDP teki näennäisen yksipuolisia korjauksia linjaansa.

Sorsaa loppuvuodesta 1978 alkaen ravistelleet skandaalit, kevään 1979 eduskuntavaalit ja pääministerin vaihtuminen Mauno Koivistoon vaikuttivat osaltaan EVA–SDP-yhteyden hiljentymiseen vuoden 1979 aikana. Yhteys ei kuitenkaan katkennut kokonaan, vaan Sorsa tapasi Jakobsonin joitakin kertoja myös vuoden 1979 aikana. Lisäksi Jakobson oli ensimmäistä kertaa yhteydessä suoraan SDP:n puoluetoimistolla työskennelleeseen Paavo Lippoeseen, joka oli ollut usein mukana EVA:n ja SDP:n keskustelutilaisuuksissa. Tulevan tutkimuksen vastattavaksi jää, palautuiko yhteys uudelleen tiiviimmäksi 1980-luvulla. Lisäksi selvitettävänä on Lipposen mahdollisesti muuttuva rooli SDP:n yhteyshenkilönä EVA:n suuntaan.

Huolimatta talouspoliittisesta suunnanmuutoksesta sosialismiin liittyneet tavoitteet eivät kadonneet puoluekokousten julkilausumista tai puolueen ohjelmasta, ja käytännön talouspolitiikassakin oli yritysten mielestä toivomisen varaa. EVA:n suhtautuminen SDP:hen ei muuttunutkaan tutkitun ajanjakson aikana erityisen myönteiseksi, vaan sitä määritteli paasikiveläinen tosiasioiden tunnustaminen: SDP oli eduskunnan suurin puolue ja lyhyttä oppositiojaksoa lukuun ottamatta pääministeripuolue, joten sen kanssa oli tultava toimeen.

Jakobson otti toimistonsa tehtäväksi huolehtia siitä, että sosiaalidemokraattien kanssa voitaisiin tehdä yhteistyötä. Yhteydenpito oli hyödyllistä molemmille osapuolille, mutta EVA:lle se oli erityisen keskeistä. Syynä oli SDP:n asema keskeisenä yhteiskunnallisena valankäyttäjänä. Siksi Jakobson vähät välitti taustalla kuuluneista ajatuksista, että EVA:n

pitäisi kohdistaa voimansa vasemmiston vastaiseen taisteluun ja suuntasi toimistonsa työs-kentelyn kohti yhteistyön linjaa. Porvarillisten puolueiden niukka eduskuntaenemmistö ei syksyn 1976 oikeistolaista budjettisopua lukuun ottamatta ollut toimintakykyinen, joten elinkeinoelämänkin oli parempi pyrkiä vaikuttamaan SDP:n kautta kuin yrittää ohittaa se oikealta – varsinkin kun Kokoomus oli presidentti Kekkonen mielestä epäkelpo kantamaan hallitusvastuuta. On silti tärkeää muistaa, että EVA ja SDP olivat vastakkaisilla puolilla ideologista raja-aitaa. Siksi EVA:n yhteydenpitoa sosiaalidemokraatteihin voisi tulkita yhteistyön sijaan myös vihollisen pitämiseksi lähellä. Näin EVA ei voinut tulla yllätetyksi SDP:n toimesta. Toisaalta myös SDP piti EVA:a silmällä, ja puoluejohto kuuli Jakobsonin nimittämisestä toimitusjohtajaksi jo ennen asian varsinaista julkistamista.

EVA ja SDP edustavat tavallaan 1970-luvun taloudellista ja poliittista valtaa kilpailemassa toisiaan vastaan, vaikka asia ei todellisuudessa niin yksinkertainen olekaan; esimerkiksi teollisuudella oli voimakkaat kytkökset myös Keskustapuolueeseen. Pankki- ja vakuutussektori, vientiteollisuus ja muut elinkeinoelämän alat olivat merkittäviä taloudellisen vallan käyttäjiä, ja niiden menestys saneli Suomen kansantalouden tilanteen. Sosiaalidemokraatit puolestaan olivat suurin eduskuntapuolue, merkittävä poliittisen vallan käyttäjä ja suuren osan 1970-lukua myös pääministeripuolue. Näin ajateltuna taloudellinen ja poliittinen valta – oikeisto ja vasemmisto – olivat pitkään kamppailleet toisiaan vastaan, mutta 1970-luvun konsensuksen myötä ne alkoivat tehdä yhteistyötä. Tämä tapahtui suurelta osin taloudellisen vallan ehdoin – perustuen Suomen taloudellisen kilpailukyvyn ensisijaisuudelle politiikan tavoitteena – mutta kompromissi sisälsi hyväksynnän myös hyvinvointivaltion rakentamisen jatkamiselle.

Valtaa voi tämän tutkielman perusteella hahmottaa käytettävän Suomessa kahdella tasolla: puolueiden ja organisaatioiden sekä henkilöiden tasolla. SDP ja Sorsa käyttivät valtaa suoraan muun muassa hallituksen ja eduskunnan kautta. EVA ja Jakobson puolestaan vaikuttivat näkyviin vallankäyttäjiin ja siten käyttivät epäsuoraa valtaa, mikä on lobbareille omaista. EVA ja SDP tarvitsivat toisiaan säilyttääkseen valtansa, joten ne rakensivat konsensusta ja viitoittivat samalla suomalaisen hyvinvointivaltion ja Suomen kansantalouden tulevaisuutta. Tämä tutkielma ei kuitenkaan käsittele ammattiyhdistysliikettä ja työnantajajärjestöjä, joiden yhdessä valtion kanssa muodostama kolmikanta oli vuosikymmenten ajan keskeinen osa yhteiskunnallisen vallankäytön koneistoa, joten yllä esittämäni havainnot ovat vain yksi näkökulma valtaan Suomessa 1970-luvulla.

Omat hankaluutensa tälle tutkimukselle aiheuttaa EVA:n ja SDP:n tapaamisista kirjoitettujen muistioiden vähäinen lukumäärä arkistoissa. *Uhan alta unioniin* -kirjan lähdeviitteiden

avulla olen voinut identifioida kaksi muistiota, jotka ovat hävinneet arkistosta Tarkan tutkimuksen jälkeen. On kuitenkin mahdotonta sanoa varmasti, onko kyse vahingosta vai tarkoituksellisesta ”siivoamisesta”. Avoimeksi jää, paljonko arkistosta puuttuu sellaista EVA:n ja SDP:n tapaamisista kirjoitettua materiaalia, jonka olemassaolosta en tiedä ollenkaan. Mahdollista on toki, että muistioita ei aikanaan kirjoitettu kuin muutamasta tilaisuudesta, mutta tämä vaihtoehto ei ole mielestäni erityisen todennäköinen. Lähteiden vähyys kertoo suoraan ainoastaan sen, että yhteyttä SDP:hen pidettiin EVA:ssa aikanaan arkaluontoisena, joskaan käsitys ei estänyt Sorsalle osoitettujen kirjeiden arkistoinnista.

Jukka Tarkan mukaan EVA:n yhteydet sosiaalidemokraatteihin olivat kuumimmillaan Suomen EU-jäsenyysneuvottelujen aikaan 1990-luvulla. Valtuuskunnan vuosien 1990–2000 toimitusjohtaja Jaakko Iloniemi puolestaan oli Tarkan haastattelussa sanonut, että yhteydenpidossa sosiaalidemokraatteihin oli paljon sellaista, mitä ei ikinä laitettu paperille, mutta ei ollut kertonut asiasta tarkemmin.²³⁹ Joitakin asioita varmasti olisi löydettävissä myös asiakirjalähteistä, ja mikäli EVA:n arkisto 1990-luvulta aikanaan saadaan tutkijoiden käyttöön kokonaisuudessaan²⁴⁰, on niissä varmasti aihetta uudelle tutkimukselle. Tätäkin ajankohtaa luultavasti valottaisi myös vielä vuonna 2023 tutkijoiden ulottumattomissa oleva Paavo Lipponen arkisto, sillä Lipponen toimi SDP:n puheenjohtajana 1993–2005 ja Suomen pääministerinä 1995–2003.

Tutkielman aikarajauksen puitteissa tutkimatta jäi ainakin vasemmistolehdistön suhtautuminen SDP:n edustajien esiintymisiin EVA:n tilaisuuksissa. Erityisesti Neuvostoliitolle uskollisten vähemmistökommunistien hallitsemien sanomalehtien voi olettaa suhtautuneen tähän korostuneen kielteisesti. Myöskään Kalevi Sorsan yhteydet pääministerinä suoraan teollisuusyritysten johtoon EVA:n ja muiden järjestöjen ohi eivät mahtuneet tähän tutkimukseen. Sorsa vaimoineen esimerkiksi vietti vuonna 1979 loppukesän viikonlopun Wärtsilän pääjohtaja Tankmar Hornin ja tämän puolison vieraana Taalintehtaalla²⁴¹. Ensimmäisenä pääministerivuotenaan hänellä oli yhteyksiä muun muassa Nokian Kari Kairamoon ja Metsä-Botnian Juhani Ahavaan. Sorsa kävi myös Stig Hästö'n vieraana Finlaysonin tehtaalla.²⁴²

²³⁹ Jukka Tarkan sähköpostit tekijälle 15.12.2022 ja 21.12.2022.

²⁴⁰ Tutkielman kirjoitushetkellä alkuvuodesta 2023 EVA:n arkisto Kansallisarkistossa ulottuu esimerkiksi kirjeenvaihdon osalta vain vuoteen 1990, joskin syys- ja kevätkokousten sekä työvaliokunnan pöytäkirjat ovat arkistossa vuoteen 1995 saakka. Toimitusjohtaja Iloniemen asiakirjoja ei ole arkistossa lainkaan, toisin kuin Jakobsonin ja heidän välissään toimineen Kauko Sipposen.

²⁴¹ Horn Sorsalle 12.9.1979, 1979.2 F Kirjeenvaihto, KSa, TA.

²⁴² Kairamo Sorsalle 31.5.1977, Ahava Sorsalle (päiväämätön), Hästö Sorsalle 11.8.1977, 1977.2 F Kirjeenvaihto, KSa, TA.

Tutkielma tarkentaa kuvaa Elinkeinoelämän valtuuskunnan yhteydestä ja pehmeästä vaikuttamisesta Suomen sosialidemokraattiseen puolueeseen 1970-luvulla. Max Jakobsonin johdolla EVA pyrki muokkaamaan suomalaista asenneilmapiiriä ja politiikkaa suotuisammaksi markkinataloudelle ja yksityisille yrityksille. Jälkimmäisen tavoitteen osalta toiminnan ytimessä olivat kontaktit Kalevi Sorsan johtamaan SDP:hen, joka nousi 1970-luvulla keskeisen valtionhoitajapuolueen asemaan. Tämän tutkimuksen perusteella ei ole mahdollista sanoa, millainen vaikutus EVA:lla – tai teollisuuden ja elinkeinoelämän perinteisillä etujärjestöillä – oli SDP:n talouspoliittisen linjan muutoksen taustalla vuosina 1976–1977, mutta tämän käänteen jälkeen sosiaalidemokraatit pyrkivät rakentamaan konsensusta yhdessä elinkeinoelämän kanssa. Jättämällä EVA:n organisaationa ja Jakobsonin henkilönä kutsumatta talouspoliittiseen konferenssiinsa Sorsa pyrki häivyttämään entisen suurlähettilään roolia Korpilammen hengen taustalla. Aikalaiset eivät vaikuta yhteyttä huomanneen, mutta historiantutkijalle Jakobsonin ajatukset näkyvät selvästi Korpilammella. EVA oli saanut SDP:n mukaansa konsensus-Suomen rakentajaksi.

Lähteet

Haastattelut ja tietoja antaneet henkilöt

Vesa Kumpulaisen haastattelu 10.2.2023, muistiinpanot tekijän hallussa.

Seppo Lindblomin haastattelu 6.2.2023, säilytys Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmassa Työväen arkistossa.

Pertti Sorsan haastattelu 2.12.2022, säilytys Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmassa Työväen arkistossa.

Jukka Tarkan sähköpostit tekijälle 15.12.2022 ja 21.12.2022.

Arkistolähteet

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Elinkeinoelämän valtuuskunnan arkisto (EVAa)

1 Syys- ja kevätkokousten ja työvaliokunnan pöytäkirjat 1974–1976

2 Syys- ja kevätkokousten ja työvaliokunnan pöytäkirjat 1977–1978

3 Syys- ja kevätkokousten ja työvaliokunnan pöytäkirjat 1979–1982

14 Kirjeenvaihto, A - N 1974–1975

15 Kirjeenvaihto O - Ö 1974–1975

16 Kirjeenvaihto 1976

17 Kirjeenvaihto 1977

18 Kirjeenvaihto 1978

19 Kirjeenvaihto 1979

29 Vastaanottajaryhmille lähetetyt kirjeet 1975–1979

41 Muistiot (1973–1976)

42 Muistiot (1977–1979)

Kalevi Sorsan II hallituksen arkisto

Hc:1 Iltakoulujen ja hallituksen neuvottelujen asiakirjat 16.5.–14.9.1977

Päiviö Hetemäen arkisto (PHa)

12 Kirjeenvaihto 1974–1976

27 Elinkeinoelämän valtuuskunta

Suomen Pankin arkisto, Helsinki

Mauno Koiviston arkisto

1977 Kirjeet M. Koivisto

Rolf Kullbergin arkisto

Seminaarit, konferenssit, matkat 1977–1980

Työväen arkisto, Helsinki (TA)

Kalevi Sorsan arkisto (KSa)

1974.2 F Kirjeenvaihto

1974.5 HB SDP

1975.1 HA Henkilökohtaiset asiakirjat

1975.2 F Kirjeenvaihto

1975.6 HB SDP

1976.1 HA Henkilökohtaiset asiakirjat

1976.2 F Kirjeenvaihto

1976.5 HB SDP

1977.1 HA Henkilökohtaiset asiakirjat

1977.2 F Kirjeenvaihto

1977.5 HB SDP

1978.1 HA Henkilökohtaiset asiakirjat

1978.2 F Kirjeenvaihto

1979.1 HA Henkilökohtaiset asiakirjat

1979.2 F Kirjeenvaihto

Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen arkisto (SDPa)

F 388 Lähetettyjä ja saapuneita kirjeitä 1976–1977

Viralliset julkaisut

Elvytyksen linjat: Talouspoliittinen konferenssi 5.–6.9.1977 (1977) Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Aikalaiskirjallisuus

Blåfield, Antti – Vuoristo, Pekka (1985) *Kalevi Sorsan suuri rooli*, Kirjayhtymä, Helsinki.

Koivisto, Mauno (1978) *Väärää politiikkaa*, Kirjayhtymä, Helsinki.

Muistelmat ja elämäkerrat

Haikari, Janne (2012) "Kumpulainen, Vesa," *Suomen talouselämän vaikuttajat -verkkojulkaisu. Studia Biographica 8*, <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-tev-002121>, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, viitattu 14.2.2023.

Hentilä, Seppo (2015) "Lindblom, Seppo," *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4*, <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003994>, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, viitattu 25.4.2023.

Jakobson, Max (1992) *Vallanvaihto : havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1974–92*, Otava, Helsinki.

Jakobson, Max (2003) *Tilinpäätös*, Otava, Helsinki.

Koivisto, Jukka (2006) *Päiviö Hetemäki – Sovinnontekijä*, Edita, Helsinki.

Lipponen, Paavo (2009) *Muistelmat I*, WSOY, Helsinki.

Meinander, Henrik (2022) *Kansakunnan kakkonen: Kalevi Sorsan poliittinen toiminta 1969–1993*, Otava, Helsinki.

Suomi, Juhani (2000) *Umpeutuva latu : Urho Kekkonen 1976–1981*, Otava, Helsinki.

Vesikansa, Jarkko (2016) *Laman taittäjä: Raimo Sailas ja kolme talouskriisiä*, Otava, Helsinki.

Kirjallisuus ja tutkimukset

Bergholm, Tapio (2018) *Tulopolitiikan aika. II, Laatusa ja vapaa-aikaa : Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö vuodesta 1977*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Heikkinen, Sakari – Tiihonen, Seppo (2010) *Hyvinvoinnin turvaaja: Valtiovarainministeriön historia 3*, Edita, Helsinki.

Kettunen, Pauli (2006) "Kirkuvan harmaa vuosikymmen," *Työväentutkimus* 2006, s. 4–11.

Korhonen, Aapo (2022) *Elinkeinoelämän valtuuskunnan markkinatalouden säilyttämiseen keskittyvä ideologia vuosina 1975–1981*, maisterintutkielma, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

Luostari, Riku (2022) *Elinkeinoelämän valtuuskunnan järjestöpuhe uusliberaalina diskurssina 1980–1995*, maisterintutkielma, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

Mickelsson, Rauli (2007) *Suomen puolueet : Historia, muutos ja nykypäivä*, Vastapaino, Tampere.

Nevalainen, Pasi (2022) *Epäonnistumisen anatomia : Kuvaputkitechdas Valcon nousu ja tuho 1976–1980*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Okkonen, Ville (2013) "Elinkeinoelämän yhteiskunnallinen aktivismi politiikan muutoksen taustavoimana 1970-luvulta 1980-luvulle," *Historiallinen aikakauskirja* 111(3), s. 293–306.

Outinen, Sami (2015) *Sosiaalidemokraattien tie talouden ohjailusta markkinareaktioiden ennakointiin. Työllisyys sosiaalidemokraattien politiikassa Suomessa 1975–1998*, väitöskirja, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

Rainio-Niemi, Johanna (2008) *Small State Cultures of Consensus: State Traditions and Consensus-Seeking in the Neo-Corporatist and Neutrality Policies in Post-1945 Austria and Finland*, väitöskirja, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

Raitaniemi, Jouko (2022) *"Me Suomessa emme näe liennytysohjelmaa mitään järkevää vaihtoehtoa" : SDP ja Sosialistisen internationaalisen liennytysohjelmaa ja aseidenriisuntapolitiikka vuosina 1976–1983*, maisterintutkielma, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

Saari, Juho (2010) "Suomalainen konsensus – Korpilammen konferenssi (1977) käännekohtana," *Yhteiskuntapolitiikka* 75(5), s. 469–487.

Tarkka, Jukka (2002) *Uhan alta unioniin: Asennemuutos ja sen unilukkarit EVA*, Otava, Helsinki.

Vesikansa, Jarkko (2004) *"Kommunismi uhkaa maataamme" : Kommunismivastainen porvarillinen aktivismi ja järjestötoiminta Suomessa 1950–1968*, väitöskirja, Valtiotieteellinen tiedekunta, Yhteiskuntahistorian laitos, Helsingin yliopisto.

Wuokko, Maiju (2016) *Markkinatalouden etujoukot : Elinkeinoelämän valtuuskunta, Teollisuuden keskusliitto ja liike-elämän poliittinen toiminta 1970–1980-lukujen Suomessa*, väitöskirja, Humanistinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.